

**Έντυπο υλικό στα
Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου**

Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό

Πορεία μέσα από αντιθέσεις

Τόμος 1ος

Έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου

Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό Πορεία μέσα από αντιθέσεις

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) - Νέο Πρόγραμμα Σπουδών». Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.

ΣΥΝΤΑΞΗ ΦΑΚΕΛΟΥ

Θανάσης Νευροκοπλής

ΜΤη Θεολογίας, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων

Παναγιώτης Αρ. Υφαντής

Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ, Μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων

Λάσκαρης Ιατρόπουλος

ΜΤη Θεολογίας, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Ζωή Τερλιμπάκου

Δρ Θεολογίας, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Διονυσία Χατζή

ΜΤη Θεολογίας, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΗ ΦΑΚΕΛΟΥ

Θανάσης Νευροκοπλής

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Νικόλαος Μαστερόπουλος, Σκηνές από την Αποκάλυψη σε σμάλτο (λεπτομέρεια), 2001

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

**Έντυπο προσωρινό υλικό στα
Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου**

Τόμος 1ος

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΘΗΝΑ 2017

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πορεία μέσα από αντιθέσεις

Αγαπητές μαθήτριες και αγαπητοί μαθητές,

Στα Θρησκευτικά της Β΄ Γυμνασίου θα γνωρίσετε θεολογικά και ηθικά ζητήματα που προκάλεσαν κρίσεις και αντιθέσεις σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο και σημάδεψαν το ιστορικό ταξίδι της Χριστιανικής Εκκλησίας από την περίοδο της Εικονομαχίας (8ος-9ος αι.) μέχρι και τον 19ο αιώνα, καθώς και τις επιπτώσεις τους στον ελληνικό και στον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Επιπλέον, θα προσεγγίσετε ανάλογες κρίσεις και αντιθέσεις στο εσωτερικό άλλων θρησκειών και τις συνέπειές τους.

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας έχει χαρακτήρα φακέλου και περιέχει επιλεγμένα αποσπάσματα από βιβλικές πηγές, κείμενα αναφοράς από την υμνολογία, τη θεολογία και την ορθόδοξη παράδοση, ενώ δε λείπουν αντίστοιχα κείμενα από άλλες χριστιανικές παραδόσεις, θρησκείες και πολιτισμούς. Πρόκειται για ένα βιβλίο, που προσφέρει τη δυνατότητα επιλογής από μια πλειάδα θεολογικών αναφορών και πολιτισμικών εκφράσεων, χωρίς να είναι υποχρεωτική η διδακτική χρήση και αξιοποίηση στο σύνολό τους. Επιπλέον, ευνοεί την πολυτροπική χρήση τους, μέσα από ενδεικτικές ιδέες για επεξεργασία, οι οποίες μπορούν και πρέπει να εμπλουτίζονται σύμφωνα με την κρίση του καθηγητή αλλά και τις δικές σας ανάγκες και τα δικά σας ενδιαφέροντα. Όπου χρειάζεται, όπως παραδείγμα-τος χάριν για την πληρέστερη αξιοποίηση του προτεινόμενου μουσικού ή υμνολογικού υλικού, το βιβλίο θα

χρησιμοποιείται παράλληλα με την ψηφιακή πλατφόρμα του Ι.Ε.Π. (<http://iep.edu.gr/thriskeftika>). Ο συγκεκριμένος ιστότοπος θα σας προσφέρει τη δυνατότητα να τεκμηριώνετε το υλικό, καθώς και να ακούτε στην τάξη τα μουσικά κομμάτια. Ανάλογη υποστήριξη θα βρείτε στην ίδια πλατφόρμα και για το εικονογραφικό υλικό που περιλαμβάνεται στο βιβλίο.

Το βιβλίο αυτό συντάχθηκε ως προσωρινό υλικό για τα Θρησκευτικά Β΄ Γυμνασίου, ώστε να δοκιμαστεί, να κριθεί και να εμπλουτιστεί στην πράξη μέσα από τις δικές σας ιδέες, προτάσεις, αναπροσαρμογές ή προσθήκες, και σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς σας. Οι απαραίτητες αποσκευές για τη δική σας πορεία και την επιτυχημένη αντιμετώπιση των κρίσεων και των αντιθέσεων είναι η ανοιχτότητα, το ομαδικό πνεύμα και η αναζήτηση της ενότητας.

Καλό αρμένισμα!

Η ομάδα σύνταξης

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ

Με αφετηρία τη συνειδητοποίηση της δύναμης που έχει η εικόνα στην καθημερινότητα της ζωής μας, θα «ξαναδιαβάσουμε» τα δραματικά γεγονότα και τις θεολογικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των χριστιανών στην περίοδο της Εικονομαχίας. Έτσι, θα διαπιστώσουμε ότι η εικόνα στην Εκκλησία αναδεικνύεται σε ένα κρίσιμο πεδίο πρόσληψης και ταυτόχρονα αναφοράς του κόσμου και της ύλης, με έναν τέτοιο τρόπο που να εμπνέει, να καθαγιάζει και να σώζει. Στη συνέχεια, θα δοθεί η ευκαιρία να παρακολουθήσουμε την εικονογραφία της Εκκλησίας στην ιστορική διαδρομή της, εξετάζοντας παράλληλα και τις απόψεις ή εκδοχές απεικόνισης του Θεού σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. Μέσα από αυτή τη διαδρομή, θα προσπαθούμε:

- ✿ να επιβεβαιώνουμε με παραδείγματα και να αποτιμούμε τον ρόλο και την επίδραση της εικόνας στη ζωή μας, ανιχνεύοντας παράλληλα διαστάσεις της ειδωλολατρίας στον σύγχρονο κόσμο
- ✿ να περιγράψουμε τα στάδια και την έκβαση της εικονομαχικής έριδας, αντιπαραβάλλοντας τις απόψεις των δύο πλευρών και αξιολογώντας τα επιχειρήματά τους
- ✿ να διακρίνουμε στις εικόνες την αποτύπωση της μαρτυρίας και της εσχατολογικής προσδοκίας της Εκκλησίας
- ✿ να αναγνωρίζουμε τις εικονιστικές επιλογές άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, αποκρυπτογραφώντας τη θεολογική αφετηρία και την αισθητική έκφρασή τους

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Η δύναμη της εικόνας

- ✿ Η εικόνα ως γλώσσα
- ✿ Η δύναμη του μέσου: τηλεόραση, Η/Υ, εικονική πραγματικότητα κ.ά.
- ✿ Εικόνες ή είδωλα; Η ειδωλολατρία στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου

II. Η απεικόνιση του Θεού στον Χριστιανισμό

- ✿ Ο κίνδυνος των ειδώλων
- ✿ Οι πρώτες εικόνες της Εκκλησίας: η χειροποίητη εικόνα του Χριστού και οι εικόνες της Παναγίας από τον ευαγγελιστή Λουκά. Πρωτοχριστιανικά εικονίδια και χαράξεις
- ✿ Εικονομαχία: Η σύγκρουση για τις εικόνες. Εικονόφιλοι και εικονομάχοι
- ✿ Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος και Κυριακή της Ορθοδοξίας: η γιορτή της αναστήλωσης των εικόνων
- ✿ Η ακμή της βυζαντινής εικόνας μετά την Εικονομαχία
- ✿ Εικονίζοντας τον Θεό και τους αγίους. Ναός, ένα εικονογραφημένο ευαγγέλιο
- ✿ Η εξάπλωση στον χώρο και στον χρόνο (Θεοφάνης ο Έλληνας, Ανδρέας Ρουμπλιώφ, Δομήνικος Θεοτοκόπουλος)

III. Η απεικόνιση του θείου σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

- ✿ Ιουδαϊσμός: η ανεικονική δύναμη των συμβόλων
- ✿ Ισλάμ: από την απαγόρευση του εικονισμού στα αραβουργήματα
- ✿ Ανατολικές θρησκείες: οι πολλαπλές όψεις του θείου
- ✿ Ινδοϊσμός: ανθρωπομορφισμός του θείου

I. Η δύναμη της εικόνας

Η εικόνα ως γλώσσα

«Οι εικόνες και τα γράμματα είναι, στην πραγματικότητα, συγγενείς εξ αίματος», υποστηρίζει ο Έρνστ Γκόμπριτς. Με αυτά τα δύο ο άνθρωπος εντυπώνει, αποτυπώνει και μοιράζεται με τους γύρω του τόσο τον εσωτερικό του κόσμο όσο και τον εξωτερικό κόσμο που τον περιβάλλει. Είναι γεγονός πως η εικόνα έχει τεράστια δύναμη και η εντύπωση που προκαλεί στον άνθρωπο είναι πολύ ισχυρή. Όπως είπε και ο Ξουν Ζι, κινέζος ζωγράφος του 4ου αιώνα π.Χ., «μια εικόνα αξίζει χίλιες λέξεις!». Η λέξη «εικόνα», που προέρχεται από το ρήμα «ἕοικα» (μοιάζω), συνδέεται με κάθε μορφής ομοίωμα ή αναπαράσταση της πραγματικότητας. Για να γίνει μια εικόνα, ακολουθείται μια διαδρομή που ξεκινά από την εξωτερική πραγματικότητα, η οποία εισέρχεται μέσω του ματιού (ως οπτικό ερέθισμα) στο μυαλό του ανθρώπου· εκεί αναπλάθεται σε ιδέα, σύμφωνα με τον τρόπο που βλέπει, νιώθει, σκέφτεται ή φαντάζεται ο άνθρωπος. Στη συνέχεια, αυτή η ιδέα μεταφέρεται σε κάποιο υλικό με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορεί να γίνει ορατή και από άλλους ανθρώπους. Επομένως, οι εικόνες δεν είναι πιστά αντίγραφα ή ομοιώματα της πραγματικότητας, γιατί παρεμβάλλεται ο άνθρωπος που την αναπλάθει και την αναπαριστά. Με τις εικόνες ο άνθρωπος επινοεί μια σιωπηλή “γλώσσα” που “μιλά”, μεταφέροντας διαφορετικά κάθε φορά μηνύματα. Έτσι, με τις εικόνες μπορεί:

- [α] να απεικονίζει τον κόσμο,**
- [β] να διασώζει και να μοιράζεται τη γνώση ή τη μνήμη (συλλογική ή προσωπική),**
- [γ] να επεμβαίνει ή να διαμαρτύρεται,**
- [δ] να διδάσκει ή να προβάλλει πρότυπα συμπεριφοράς, ηθικής ή ιδεολογίας,**
- [ε] να εκφράζει τα συναισθήματά του.**

Η εικόνα και τα διάφορα μηνύματά της

[α]
κοσμοειδωλα

Χριστιανική
τοπογραφία,
Κοσμά του
Ινδικοπλεύστου
(550 μ.Χ.)

[β]
ανακαλύψεις

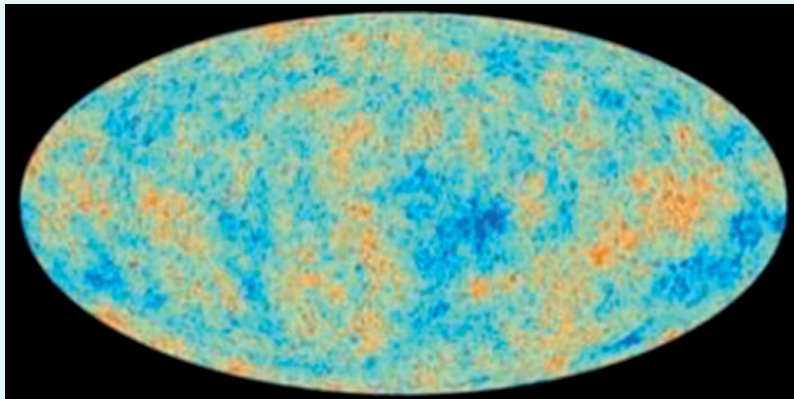

Ο νέος κόσμος

[β]
ιστορική
μνήμη

Ο θριαμβικός
κίονας του
Μάρκου
Αυρηλίου
(161-180 μ.Χ.)

**Χάρτης του
σύμπαντος.
Αποστολή
Planck**

**Σχέδιο του Λεονάρτο Ντα
Βίντσι (1452-1519)**

**Η επέμβαση
στο Ιράκ.
Ιστοσελίδα CNN**

**[β]
προσωπική
μνήμη**

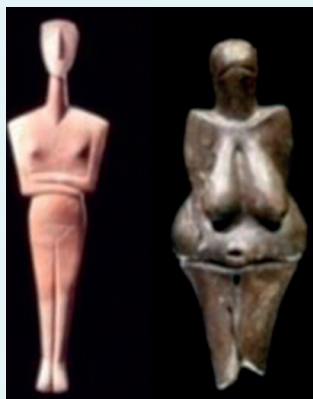
**Άγαλμα του
Αλέξανδρου
Σεβήρου**

**[γ]
διαμαρτυρία**

**παιδί με μια
φωτογραφία**

**[δ]
κοινωνικά
στερεότυπα
&
προπαγάνδα**

**Κυκλαδικό
ειδώλιο, Αμοργός
(2.300 π.Χ.) &
Venus of Dolni
Vestonice, Τσεχία
(28.000 π.Χ.)**

**[ε]
έκφραση
συναισθημά-
των**

**Γλυπτό από την
Αίγυπτο
(1500 π.Χ.)**

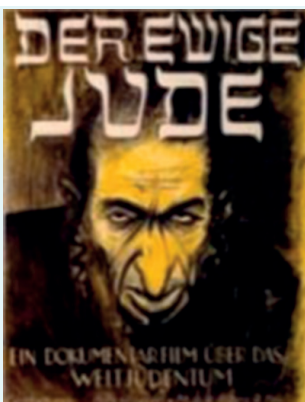

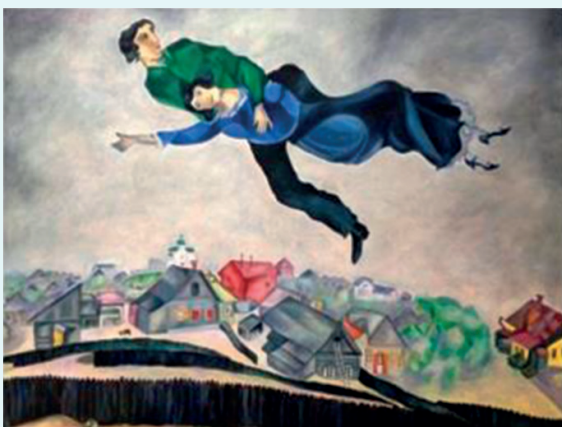
φαγιούμ

«Guernica» (1937), Pablo Picasso

Αφίσα
από προπαγανδιστική ταινία
των Ναζί «The Etrnal Jew»
(1940)

«Πάνω από
την πόλη»,
Μαρκ Σαγκάλ
(1914-18)

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Προσπαθήστε να εντοπίσετε στις παραπάνω εικόνες (σελ. 12-15 / 8-9) [i] με ποια συγκεκριμένη αφορμή κατασκευάστηκαν, [ii] για ποιον συγκεκριμένο σκοπό και [iii] με ποιον τρόπο (σχήματα, χρώματα και άλλες εικαστικές επιλογές) τον επιτυγχάνουν. Προσπαθήστε να ορίσετε το ιδιαίτερο περιεχόμενό τους, χρησιμοποιώντας τα μοτίβα των Έντεχνων Συλλογισμών (Artful Thinking) «Βάζοντας τίτλους» και «Χρώματα, Σχήματα, Γραμμές. Τι είναι, με τι μοιάζουν και τι κάνουν;».

Η δύναμη του μέσου: τηλεόραση, Η/Υ, εικονική πραγματικότητα, φωτογραφία, κινηματογράφος, κόμικς, γκράφιτι

Ο άνθρωπος σήμερα ζει στην εποχή των εικόνων. Αμέτρητες εικόνες κατακλύζουν την καθημερινότητά του, ενώ η τεχνολογία δε σταματά να εφευρίσκει καινούργια μέσα για τη διάδοσή τους. Ο Marshall McLuhan, διάσημος θεωρητικός της επικοινωνίας του 20ού αιώνα, ήταν ο πρώτος που διατύπωσε τη θεωρία πως οι αλλαγές που προκαλούν τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας στην ανθρωπότητα είναι σημαντικότερες από την αξία των πληροφοριών που μεταφέρουν. Η Επανάσταση της Πληροφορίας που ζούμε σήμερα επιβεβαιώνει ότι «αυτό που καθορίζει και χαρακτηρίζει κάθε εποχή του πολιτισμού, είναι το μέσο με το οποίο καταγράφεται και διαδίδεται η πληροφορία». Ο McLuhan, πολύ πριν από τη δημιουργία του διαδικτύου (internet), προέβλεψε πως η συνένωση όλων των ηλεκτρονικών μέσων μετάδοσης πληροφο-

ριών θα δημιουργούσε ένα «παγκόσμιο χωριό» (global village). Ο ίδιος έβλεπε δυο όψεις στη νέα εποχή: τη μια, επικίνδυνη και δαιμονική, και την άλλη, λαμπρή και πανανθρώπινη.

Το Μέσο είναι το Μήνυμα

Τα Μέσα μάς διαμορφώνουν ολοκληρωτικά. Οι προσωπικές, πολιτικές, οικονομικές, αισθητικές, ψυχολογικές, ηθικές και κοινωνικές επιρροές τους είναι τόσο καθοριστικές, που δεν αφήνουν κανένα κομμάτι μας χωρίς να το αγγίξουν, χωρίς να το επηρεάσουν, χωρίς να το αλλάξουν. Το Μέσο είναι το Μήνυμα.

Marshall McLuhan (1960)

Η εξουσία των Μ.Μ.Ε. και ο ανταρτοπόλεμος της ατομικής ευθύνης

Πριν από λίγα χρόνια ακόμη, όποιος ήθελε να πάρει την πολιτική εξουσία σε μία χώρα, δεν είχε παρά να αποκτήσει τον έλεγχο του στρατού και της αστυνομίας. Σήμερα, μόνο στις υποανάπτυκτες χώρες οι φασίστες στρατηγοί, για να κάνουν πραξικόπημα, χρησιμοποιούν ακόμη τα τανκς. Σήμερα μια χώρα ανήκει σ' αυτόν που ελέγχει τα μέσα ενημέρωσης (τον τηλεγράφο, το τηλέφωνο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση). Μπροστά στην ανώνυμη θεότητα της τεχνολογικής επικοινωνίας, η απάντησή μας θα μπορούσε να είναι: «Γενηθήτω, όχι το Δικό σου, αλλά το δικό μας θέλημα». Μόνο υιοθετώντας μια υπεύθυνη και κριτική στάση –αντί για την παθητική αποδοχή– μπορούμε να αντισταθούμε στο απολυταρχικό φαινόμενο της επικοινωνίας, εγκαινιάζοντας

έτσι έναν ιδιότυπο ανταρτοπόλεμο.

Ουμπέρτο Έκο,
Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή

Εικονική πραγματικότητα και εικονικό περιβάλλον

Ο πατέρας του όρου, Jaron Lanier, έδωσε τον εξής ορισμό το 1989 για την εικονική πραγματικότητα (Virtual Reality): «Είναι ένα αλληλεπιδραστικό, τρισδιάστατο περιβάλλον, φτιαγμένο από υπολογιστή, στο οποίο μπορεί κάποιος να εμβυθιστεί.» Τελευταία στην επιστημονική κοινότητα η χρήση του όρου «Εικονική Πραγματικότητα» εναλλάσσεται με τον όρο «Εικονικό Περιβάλλον» (Virtual Environment).

Εικονική Πραγματικότητα και διλήμματα

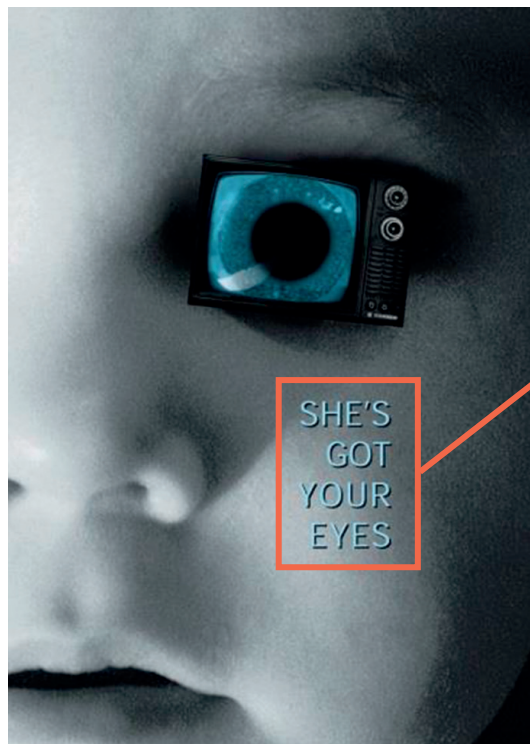
Προς το παρόν η “γλώσσα” της εικονικής πραγματικότητας βρίσκεται σε πολύ αρχικά στάδια, όπως ήταν η γλώσσα του κινηματογράφου την εποχή των αδελφών Λιμιέρ (Lumière) που επινοήθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και χρειάστηκε μια γενιά για να αντιληφθούμε πλήρως τις αρχές της. Η εικονική πραγματικότητα αναμένεται να αποτελέσει την επόμενη επανάσταση, όπως αυτή που έγινε με τους προσωπικούς υπολογιστές ή τα έξυπνα κινητά. Εντός πενταετίας μπορεί να μη χρησιμοποιούμε καν smartphones, αλλά γυαλιά. Το επόμενο “σύνορο” στην εικονική πραγματικότητα είναι η αλληλεπίδραση. Αναπτύσσεται ήδη μια τεχνολογία που θα επιτρέπει στα χέρια μας να λειτουργούν ως διεπαφή, μέσα από γάντια και δαχτυλίδια που θα καταγράφουν τις κινήσεις μας παράλληλα με τα γυαλιά εικονικής πραγματικότητας.

Υπάρχουν μια σειρά από ζητήματα που προκύπτουν από τη χρήση συσκευών εικονικής πραγματικότητας, όπως: η σωματική και ψυχολογική κόπωση, η απομόνωση ή ο εθισμός που ενδεχομένως να προκύψει. Υπάρχουν επίσης και άλλης τάξεως ζητήματα: μέχρι σήμερα η εξελικτική μας στάση προέκυψε φυσικά. Τι θα γίνει όμως με τις νευροαισθητηριακές αλλαγές που μπορεί να συμβούν με την εξέλιξη της τεχνολογίας εικονικής πραγματικότητας; Ακόμα δεν ξέρουμε τι επιπτώσεις μπορεί να έχει η προβολή πίξελ πάνω στον αμφιβληστροειδή. Επίσης, ο εγκέφαλος μπορεί να “ξεγελιέται” από τις πληροφορίες που του δίνει το οπτικό νεύρο, όμως το τμήμα του που είναι υπεύθυνο για την αίσθηση του χώρου είναι πιθανόν να στέλνει διαφορετικές πληροφορίες και έτσι να δημιουργείται μια «εγκεφαλική ναυτία» από τα αντιφατικά μηνύματα. Οι επιστήμονες διερευνούν την ανάπτυξη τσιπ που θα εμφυτεύονται στο αυτί, για να δημιουργείται συγχρονισμός με το οπτικό ερέθισμα. Παίζουμε πολύ επικίνδυνα παιχνίδια, δεν πρέπει να τα προσεγγίζουμε με αφέλεια. Αυτό, ωστόσο δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να το ψάξουμε. Το σίγουρο είναι ότι τα επόμενα χρόνια η εικονική πραγματικότητα θα μας μεταφέρει σε ένα συναρπαστικό ταξίδι, με μια νέα γλώσσα που τώρα εφευρίσκεται.

Μισέλ Ρειϊγιάκ

Το μάτι είναι το λυχνάρι του σώματος (Λκ 11, 34-35)

Το λυχνάρι του σώματος είναι τα μάτια.
Αν, λοιπόν, τα μάτια σου είναι γερά,
όλο σου το σώμα θα είναι φωτεινό·
αν όμως είναι χαλασμένα,
τότε και όλο το σώμα σου θα είναι σκοτεινό.
Πρόσεχε, λοιπόν,
μη μεταβληθεί το φως που έχεις σε σκοτάδι.

**SHE'S
GOT
YOUR
EYES**

Εικόνες ή είδωλα; Η ειδωλολατρία στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου

Ιδιαίτερα οι νέοι αποκαλούν «είδωλο» ένα πρόσωπο που γίνεται αντικείμενο υπερβολικής αγάπης και λατρείας. Τα είδωλα δεν είναι σημερινή επινόηση και η ιστορία τους είναι πολύ παλιά. Επιβιώνουν μέχρι σήμερα, κρατώντας σταθερή την απαίτηση για κυριαρχία πάνω στον άνθρωπο.

Σαν να μην έζησα ποτέ

**Σα να μην έζησα ποτέ,
σαν έμβρυο μέσα στη φιάλη
με τη ζωή μου στη μασχάλη,
θα τριγυρνάω στα στενά.**

**Σα να μην έζησα ποτέ,
Dunhill και Ronson και Cartier
δεν βρίσκω θέση να χωρέσω,
Mobil, Jaguar και Esso.**

**Σα να μην έζησα ποτέ, σα ν' αποκλείστηκα στη νύχτα,
φθαρμένα όνειρα για λύτρα θα κουβαλάω στα στενά.**

**Στίχοι: Κώστας Τριπολίτης,
Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης**

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ✿ «Ποια είναι η σχέση μου με τον Η/Υ και το διαδίκτυο;» - TWPS [Σκέψου, Γράψε, Συζητήσε, Μοιράσου].
- ✿ «She's Got Your Eyes» - Artful thinking, Μοτίβο «Η αρχή και η μέση». Διαλέξτε μια από τις παρακάτω ερωτήσεις και γράψτε μια ιστορία:
  - ✿ Αν το συγκεκριμένο έργο τέχνης είναι η αρχή μιας ιστορίας, τι μπορεί να ακολουθήσει;
  - ✿ Αν το συγκεκριμένο έργο τέχνης είναι το μέσον μιας ιστορίας, τι θα μπορούσε να έχει συμβεί προηγουμένως; Τι θα ήταν επόμενο να συμβεί;
- ✿ Παντομίμα: «Ζώντας σε μια εικονική πραγματικότητα».
- ✿ Αφού διαβάσετε το κείμενο «Εικονική Πραγματικότητα και διλήμματα», χωριστείτε σε μικρές ομάδες. Κάθε ομάδα συζητά το ερώτημα: «Πρέπει να εφαρμοστεί η τεχνολογία της εικονικής πραγματικότητας στην εκπαίδευση;». Στη συνέχεια, ο πίνακας χωρίζεται σε δύο στήλες «υπέρ» και «κατά» και σημειώνονται επιχειρήματα που προτείνουν οι ομάδες. Κάθε ομάδα συζητά και παρουσιάζει τα συμπεράσματά της σε μία σύντομη παράγραφο.
- ✿ Καταιγισμός ιδεών: «Τα είδωλα στη ζωή μας». Παρουσιάστε σχετικές σκηνές και συζητήστε τις στην τάξη.
- ✿ Επίλυση προβλήματος: «Πόσο ειδωλολάτρες είμαστε;».
- ✿ Ακούστε το τραγούδι «Σαν να μην έζησα ποτέ». Χωριστείτε σε μικρές ομάδες. Εφαρμόζοντας τον «Ρόλο στον τοίχο», φτιάξτε σε χαρτί ένα ανθρώπινο

σκίτσο με τίτλο «σύγχρονος ειδωλολάτρης». Κατόπιν συζητήστε μεταξύ σας τα εξωτερικά και τα εσωτερικά χαρακτηριστικά και γνωρίσματά του (το όνομά του, την όψη του, τον χαρακτήρα του, τα ενδιαφέροντά του, άλλα προσωπικά στοιχεία, επάγγελμα, συνήθειες, μυστικά κ.ά.) και σημειώστε τα κάτω από το σκίτσο. Στη συνέχεια, σημειώστε πάνω στο σκίτσο τι σκέφτεται ο «ήρωας» για τον εαυτό του και έξω από το σκίτσο τι σκέφτονται οι άλλοι για αυτόν. Παρουσιάστε το σκίτσο σας στην τάξη.

II. Η απεικόνιση του Θεού στον Χριστιανισμό

Η χριστιανική Εκκλησία, ακολουθώντας τη βιβλική παράδοση, αποκήρυξε τόσο την κατασκευή ειδώλων του Θεού όσο και τη λατρεία τους. Η αρνητική στάση απέναντι στα είδωλα δε σήμαινε απόρριψη της οπτικής επικοινωνίας ούτε, βέβαια, του Θεού. Αυτό που αρνήθηκε η Εκκλησία ήταν να παραστήσει και να λατρέψει έναν θεό «κατ' εικόνα και όμοίωσιν» του ανθρώπου – πλασμένο από την ανθρώπινη σκέψη και φαντασία.

Μετά τις έντονες διενέξεις που κράτησαν έναν περίπου αιώνα αποφάσισε να αποδεχθεί και να καθιερώσει τη φυσική κι αυθόρμητη κίνηση των πιστών να εικονίζουν τον Θεό και τους αγίους του. Αυτή η απόφαση βασίστηκε στη μακραίωνη εμπειρία και την πίστη της σε έναν Θεό προσωπικό· δηλαδή, έναν Θεό ο οποίος εγκαινίασε και συνεχίζει να διατηρεί μέσα στον ιστορικό χώρο και χρόνο μια πραγματική σχέση με την κοινότητα των πιστών, την Εκκλησία.

Η οριστική αποδοχή του εικονισμού του Θεού από

την Εκκλησία με την απόφαση της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου, εκτός των άλλων, σηματοδότησε και την αποδοχή τόσο της εικόνας όσο και της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Έτσι, η καλλιτεχνική δημιουργία, εκφράζοντας αυτήν την εμπειρία της προσωπικής σχέσης της Εκκλησίας με τον Θεό και τους αγίους του, εκτός από πολύχρωμη θεολογική μαρτυρία έγινε και το σημείο αναφοράς ενός πολιτισμού, του βυζαντινού, με επίκεντρο το πρόσωπο του Θεού και του ανθρώπου.

Ο κίνδυνος των ειδώλων

Σύμφωνα με τη βιβλική παράδοση, τα είδωλα δεν υπάρχουν πραγματικά, αλλά είναι προϊόντα φαντασίας, κατασκευασμένα από τον άνθρωπο. Όταν οι προφήτες στρέφουν την κριτική τους ενάντια στα είδωλα από ξύλο, πέτρα ή χρυσό, δεν καταγγέλλουν απλώς μια συμβολική έκφραση, αλλά μια διαστροφή: αντί ο άνθρωπος να λατρεύει τον Δημιουργό του, λατρεύει το ίδιο του το δημιούργημα.

Το χρυσό μοσχάρι, Εξ 32, 1-24

Όταν οι Ισραηλίτες είδαν ότι ο Μωυσής αργούσε να κατεβεί από το βουνό, μαζεύτηκαν γύρω από τον Ααρών και του έλεγαν: «Σήκω, φτιάξε μας θεούς, που να προπορεύονται στο δρόμο μας, γιατί αυτός ο Μωυσής, ο άνθρωπος που μας έβγαλε από την Αίγυπτο, δεν ξέρουμε τι έγινε». Ο Ααρών τούς είπε: «Βγάλτε τα χρυσά σκουλαρίκια που έχουν στ' αυτιά τους οι γυναίκες σας, οι γιοι σας και οι κόρες σας και φέρτε τα σ' εμένα». Έβγαλαν τότε όλοι τα χρυσά τους σκουλαρίκια και τα έφεραν στον Ααρών. Εκείνος τα πήρε και τα έλιωσε, τα

έχυσε σ' ένα καλούπι και έκανε απ' αυτά ένα άγαλμα μοσχαριού. Φώναξε τότε ο λαός: «Αυτοί είναι οι θεοί σου, Ισραήλ, που σ' έβγαλαν από την Αίγυπτο!» Όταν τα είδε αυτά ο Ααρών, έφτιαξε ένα θυσιαστήριο μπροστά στο είδωλο και έβγαλε διακήρυξη: «Αύριο θα γίνει γιορτή για τον Κύριο». Ξύπνησαν, λοιπόν, το πρωί και πρόσφεραν ολοκαυτώματα και θυσίες κοινωνίας· όλοι κάθισαν να φάνε και να πιούν, κι έπειτα σηκώθηκαν και διασκέδαζαν.

Τότε είπε ο Κύριος στο Μωυσή: «Πήγαινε, κατέβα, γιατί ο λαός που έβγαλες από την Αίγυπτο έπεσε σε μεγάλη αμαρτία. Έφυγαν γρήγορα από το δρόμο που τους έδειξα. Έφτιαξαν ένα χυτό μοσχάρι και το προσκύνησαν· θυσίασαν σ' αυτό και είπαν: Αυτοί είναι οι θεοί σου, Ισραήλ, που σ' έβγαλαν από την Αίγυπτο!» Ο Μωυσής γύρισε κι άρχισε να κατεβαίνει από το βουνό, κρατώντας στα χέρια του τις δύο πλάκες του νόμου, γραμμένες κι από τις δυο πλευρές τους. Οι πλάκες ήταν έργο του Θεού, καθώς και η γραφή, που ήταν χαραγμένη σ' αυτές. Όταν πλησίασε στο στρατόπεδο, είδε ο Μωυσής το μοσχάρι και τους χορούς. Τότε φούντωσε ο θυμός του και πέταξε τις πλάκες από τα χέρια του και τις έσπασε στους πρόποδες του βουνού. Πήρε το μοσχάρι που είχαν φτιάξει οι Ισραηλίτες και το έκαψε στη φωτιά και το κατακομμάτισε, ώσπου να γίνει σκόνη.

Πολυέλεος «Δούλοι Κύριον», Ψλ 135

Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται, ὦτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.

Τα εἶδωλα των εθνικῶν ἀσήμι καὶ χρυσάφι, ἀνθρώπινα κατασκευάσματα. Στόμα ἔχουν, ἀλλὰ δὲν μιλοῦν· μάτια ἔχουν, μα δὲν βλέπουν. Ἐχουν αὐτιά, μα δὲν ἀκοῦν κι οὔτε ἔχουνε πνοή στο στόμα τους. Αὐτοὶ που τα κατασκευάζουνε κι ὅσοι σε κείνα ἐλπίζουν, ὅμοιοι μ' αὐτὰ να γίνουνε.

A Ιω 5, 21

Ξέρουμε πως ο Υἱὸς του Θεοῦ ἦρθε καὶ μας ἔδωσε τὴν πνευματικὴ δύναμη γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸν ἀληθινὸ Θεό. Εἴμαστε ἐνωμένοι με τὸν ἀληθινὸ Θεό μέσω του Υἱοῦ του, του Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτός ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, αὐτός ἐστὶν ἡ αἰώνια ζωὴ. Παιδιά μου, φυλαχτεῖτε ἀπὸ τοὺς ψεύτικους θεούς. Ἀμήν.

Οι πρώτες εικόνες της Εκκλησίας. Πρωτοχριστιανικά εικονίδια και χαράξεις

Πρωτοχριστιανική Ζωγραφική

Τα πρώτα δείγματα χριστιανικής ζωγραφικής σώζονται στο Βαπτιστήριο της Δούρας-Ευρωπού, κοντά στον Ευφράτη, αλλά και στις ρωμαϊκές κατακόμβες. Οι τοιχογραφίες του Βαπτιστηρίου ανήκουν σε μια καθαρά λαϊκή, ανατολίτικη καλλιτεχνική παράδοση και χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αιώνα. Όλες οι άλλες προέρχονται από υπόγειους τάφους. Τα ζωγραφικά θέματα στις κατακόμβες αντλούνταν από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη (κυρίως θαύματα του Χριστού και σκηνές από τα πάθη Του) ή είναι συμβολικού περιεχομένου (ο καλός ποιμένας, δεόμενες μορφές, ψάρια, πουλιά κ.ά.). Το περιεχόμενό τους εκφράζει την απα-

ντοχή των ανθρώπων για τη σωτηρία τους. Τα πιο παλιά δείγματα ζωγραφικής στις κατακόμβες δεν χρονολογούνται πριν από το 200 μ.Χ. Η τεχνοτροπία αυτών των τοιχογραφιών ακολουθεί τα ρωμαϊκά πρότυπα της εποχής. Μερικές νωπογραφίες, όπως της κατακόμβης της Πρισκίλλας στη Ρώμη ή του υπόγειου των Αυρηλίων, μαρτυρούν υψηλή καλλιτεχνική ποιότητα.

Ναυσικά Πανσελήνου, Βυζαντινή Ζωγραφική

Οι χειροποίητες εικόνες

Στην Παράδοση της Εκκλησίας, «αχειροποίητες» ονομάζονται οι εικόνες του Χριστού και της Θεοτόκου, οι οποίες πιστεύεται πως δε ζωγραφίστηκαν από ανθρώπινο χέρι. Οι ιστορίες που τις συνοδεύουν, ανεξάρτητα από την ιστορική τους αξιοπιστία, φανερώνουν ότι η απεικόνιση του Χριστού αποτελούσε παράδοση που ανάγεται στα πρώιμα χρόνια του Χριστιανισμού. Κατά τον 8ο αιώνα, η αναφορά σε αυτές αποτέλεσε ένα από τα βασικότερα επιχειρήματα των Ορθοδόξων Πατέρων στον αγώνα τους κατά της Εικονομαχίας. Η πιο γνωστή χειροποίητη εικόνα του Χριστού είναι το ιερό «Μανδήλιο».

Η αχειροποίητη εικόνα του Χριστού στον βασιλιά της Έδεσσας Άβγαρο

Ο βασιλιάς της Έδεσσας, Άβγαρος, ήταν λεπρός. Άκουσε για τα θαύματα του Χριστού και έστειλε προς Αυτόν τον αρχειοφύλακά του, Ανανία, με επιστολές στις οποίες παρακαλούσε τον Χριστό να πάει στην Έδεσσα να τον θεραπεύσει. Ο Ανανίας ήταν ζωγράφος, γι' αυτό ο Άβγαρος τον επιφόρτισε να φτιάξει το πορτραίτο του Σωτήρα σε περίπτωση που ο Χριστός αρνιόταν να πάει. Ο Ανανίας βρήκε τον Χριστό περιστοιχισμένο από ένα μεγάλο πλήθος και δεν μπορούσε να τον πλησιάσει. Γι' αυτό ανέβηκε σ' ένα βράχο από όπου μπορούσε να τον βλέπει καλύτερα. Προσπάθησε να φτιάξει ένα πορτραίτο του Σωτήρα, αλλά δεν μπορούσε «εξ αιτίας

της απεριγράπτης δόξας του προσώπου Του, το οποίο άλλαζε συνεχώς μορφή». Βλέποντας ο Χριστός ότι ο Ανανίας ήθελε να φτιάξει το πορτραίτο Του, ζήτησε νερό, νίφτηκε, σκούπισε το πρόσωπο Του σ' ένα κομμάτι λινό ύφασμα, και τα χαρακτηριστικά του έμειναν αποτυπωμένα σ' αυτό το λινό ύφασμα. Είναι γι' αυτό που η εικόνα αυτή είναι επίσης γνωστή με το όνομα «Μανδήλιον».

Μηναίο 16ης Αυγούστου

Οι πρώτες εικόνες της Παναγίας από τον ευαγγελιστή Λουκά

«Αχειροποίητες» ονομάζονται επίσης οι εικόνες της Θεοτόκου που θεωρείται πως ζωγραφίστηκαν πριν από την Κοίμησή της από τον ευαγγελιστή Λουκά. Η Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος που συγκλήθηκε το 431 στην Έφεσο,

αναγνώρισε την Παναγία ως «Θεοτόκο», επιβεβαιώνοντας ότι στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού ενώθηκαν οι δύο φύσεις, η θεία και η ανθρώπινη. Η Μαρία δε γέννησε έναν άνθρωπο, αλλά τον Υιό και Λόγο του Θεού, τον θεάνθρωπο Ιησού. Έκτοτε, η ευλάβεια προς τη μητέρα του Ιησού απέκτησε θεολογική βάση και η προσκύνηση των εικόνων της από τους πιστούς εντάχθηκε και δόθηκε στη λατρευτική ζωή.

Μεγαλυνάριο Μικρού Παρακλητικού Κανόνα

**Ἄλαλα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν, τῶν μὴ προσκυνούντων,
τὴν εἰκόνα σου τὴν σεπτὴν, τὴν ἱστορηθεῖσαν, ὑπὸ
τοῦ ἀποστόλου, Λουκᾶ ἱερωτάτου, τὴν Ὁδηγήτριαν.**

**Βουβά απομένουν, Θεοτόκε, τα χεῖλη των ἀσεβῶν,
ὅσων δὲν προσκυνοῦν τὴ σεπτὴ εἰκόνα σου, τῆς Ὁδη-
γήτριας, που ζωγράφησε ὁ ἱερός ἀπόστολος Λουκάς.**

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

✿ Χωριστείτε σε μικρές ομάδες (4-5 ατόμων) και προσπαθήστε να αποδώσετε με την τεχνική «ομαδικό γλυπτό» τα συναισθήματα ενός ειδωλολάτρη μπροστά στο άγαλμα του θεού Anubis. Συζητήστε στην τάξη όλα όσα παρουσίασαν οι ομάδες και προτείνετε περιπτώσεις που εμφανίζονται αντίστοιχα συναισθήματα στους ανθρώπους σήμερα.

✿ «Οι Εβραίοι λατρεύουν το χρυσό μοσχάρι», Marc Chagall - Artful Thinking: «Βλέπω, σκέφτομαι, αναρωτιέμαι».

✿ Πολυέλεος «Δούλοι Κύριον», Ψαλμός 135, Artful thinking: «ακούγοντας 2 x 5».

✿ Αναζητήστε εικονογραφικούς τύπους της Θεοτόκου ή θαυματουργές εικόνες της που τιμώνται στην περιοχή σας και παρουσιάστε τις στην τάξη.

Εικονομαχία: Η σύγκρουση για τις εικόνες. Εικονόφιλοι και εικονομάχοι

Τα πρώτα βήματα της εικονογραφίας μετά τους διωγμούς

Η Εκκλησία πέρασε πολύ διστακτικά στη εικονογραφία των προσώπων. Τη βοήθησαν σ' αυτό δυο διαφορετικές αφορμές: από τη μια η Εκκλησία -αφού έπαψε να διώκεται- θα είχε τη δυνατότητα να παραδώσει στους πιστούς το βίωμα των μαρτύρων, ώστε να μην

ξεχαστεί και, από την άλλη, ήθελε να αναπαραστήσει τη Βίβλο ορατή στα μάτια των πιστών. Η Βίβλος ζωγραφιζόταν τώρα στους τοίχους των εκκλησιών, αρχίζοντας από τη δημιουργία του κόσμου μέχρι την Ανάληψη του Χριστού και την εικόνα Του ως Παντοκράτορα. Αυτές οι ζωγραφικές αναπαραστάσεις δεν είχαν σκοπό τη διακόσμηση της Εκκλησίας, αλλά θεωρούνταν βοηθητικά μέσα για την κατήχηση και τη θεωρία.

Νικόλαος Νησιώτης, Περί Εικονογραφίας

Οι εκτροπές των εικονολατρών

Είναι αλήθεια ότι με την πάροδο του χρόνου δεισιδαίμονες προλήψεις συνδέθηκαν με την προσκύνηση των εικόνων. Πιστοί των λαϊκότερων κυρίως στρωμάτων και μοναχοί αφελείς και απαίδευτοι απέδιδαν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στην προστατευτική δύναμη όχι πια του εικονιζόμενου προσώπου, αλλά του ίδιου του αντικειμένου, της φορητής εικόνας, τελώντας παράλογες πράξεις που θύμιζαν ειδωλολατρία. Έτσι, κατά τη βάπτιση έφερναν την εικόνα στη θέση του αναδόχου, έπαιρναν από το χρώμα της ξύσμα, το οποίο αναμίγνυαν στη θεία μετάληψη ή το μεταχειρίζονταν για θεραπευτικούς σκοπούς.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Θ'

Η πρώτη φάση της Εικονομαχίας (726-787) ξεκίνησε, όταν ο Λέων Γ΄ Ίσαυρος απαγόρευσε την προσκύνηση των εικόνων. Στην απόφαση του Λέοντα αντέδρασε η πλειονότητα του βυζαντινού κλήρου και λαού, ενώ την αντίθεσή της εκδήλωσε και η Εκκλησία της Ρώμης. Ο φανατισμός και τα πάθη κυριάρχησαν σε αυτήν τη φάση της Εικονομαχίας. Μετά τη σύνοδο της Ιέρειας (754), η οποία καταδίκασε τις εικόνες και την προσκύνησή τους, η άρνηση των εικόνων (εικονομαχία) επιβλήθηκε με κάθε μέσο σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, προκαλώντας

πολλές ταραχές που γρήγορα εξελίχθηκαν σε βίαιες συγκρούσεις ανάμεσα στον λαό και τον στρατό. Οι εικόνες αφαιρέθηκαν από τους ναούς ή καταστράφηκαν, τα άμφια και τα σκεύη με παραστάσεις κατασχέθηκαν και οι ηγέτες των εικονόφιλων διώχθηκαν. Πολλοί μοναχοί τυφλώθηκαν ή εξορίστηκαν, ενώ τα ιερά σκεύη των μοναστηριών, όπως και όλα όσα ανήκαν σε αυτά, πουλήθηκαν και τα χρήματα συγκεντρώθηκαν στα αυτοκρατορικά ταμεία. Κατά τη σκοτεινή αυτή περίοδο, υπέρμαχος της Ορθοδοξίας αναδείχθηκε ο Σύρος μοναχός και ιερέας Ιωάννης Δαμασκηνός. Η Ειρήνη η Αθηναία που ανέλαβε την εξουσία ως επίτροπος του γιου της Κωνσταντίνου Στ', συγκάλεσε στη Νίκαια το 787 την Ζ' Οικουμενική Σύνοδο και αναστήλωσε τις εικόνες, δίνοντας τέλος στην πρώτη φάση της Εικονομαχίας.

Τα επιχειρήματα των εικονομάχων

Ο Λέων Γ' ο Ίσαυρος εισηγείται την αποκαθήλωση των εικόνων

Οι εικόνες υποκαθιστούν τα είδωλα και, άρα, αυτοί που τις προσκυνούν είναι ειδωλολάτρες. Όμως δεν πρέπει να προσκυνούμε κατασκευάσματα των ανθρωπινων χεριών και κάθε είδους ομοίωμα. Πληροφόρησέ με ποιος μας κληροδότησε αυτή την παράδοση, δηλαδή να σεβόμαστε και να προσκυνούμε κατασκευάσματα χεριών, ενώ ο Θεός απαγορεύει την προσκύνηση, και εγώ θα συμφωνήσω ότι αυτό είναι νόμος του Θεού.

Επιστολή του Λέοντος Γ' στον πάπα Γρηγόριο Β'

Ο Λέων Γ΄ Ίσαυρος σκέπτεται...

Γιατί οι Χριστιανοί παθαίνουν ήττες από τους εθνικούς; Επειδή λατρεύονται οι εικόνες! Γι' αυτό σκοπεύω να τις καταστρέψω. Οι αυτοκράτορες που δέχτηκαν και λάτρεψαν τις εικόνες πέθαναν στην εξορία ή στη μάχη. Αυτοί όμως που δεν τις λάτρεψαν πέθαναν στο κρεβάτι τους και τάφηκαν με τιμές στους αυτοκρατορικούς τάφους κοντά στον ναό των Αγίων Αποστόλων. Εγώ επιθυμώ να μιμηθώ τη δεύτερη κατηγορία και θα τις καταστρέψω, για να μακροημερεύσω κι εγώ κι ο γιος μου, και η δυναστεία μας να βασιλεύσει ως την τέταρτη και πέμπτη γενιά.

Scriptor incertus de Leone Bardae filio

Το διάταγμα της εικονομαχικής συνόδου της Ιέρειας (754)

Ομόφωνα ορίζουμε ότι οι παντός είδους εικόνες που έχουν κατασκευαστεί από κάθε είδους υλικό και έχουν ζωγραφιστεί από τον κακότεχνο χρωστήρα των εικονογράφων, θα είναι στο εξής απόβλητες από τις χριστιανικές εκκλησίες και αποκρουστικές για τους Χριστιανούς. Κανένας πια να μην έχει το δικαίωμα να ασκεί το ανόσιο και ασεβές αυτό επάγγελμα. Όποιος τολμά από τώρα και στο εξής να κατασκευάζει ή να προσκυνά ή να τοποθετεί σε εκκλησία ή ιδιωτική κατοικία ή να κρύβει στο σπίτι του εικόνες, αν είναι επίσκοπος ή διάκονος θα καθαιρείται, αν είναι μοναχός ή λαϊκός θα αναθεματίζεται και θα είναι υπόλογος απέναντι στους αυτοκρατορικούς νόμους, με την κατηγορία ότι στρέφεται ενάντια στις διαταγές του Θεού και είναι εχθρός των πατροπαράδοτων δογμάτων.

Τα επιχειρήματα των εικονόφιλων

Γιατί ο εικονισμός του Θεού δεν είναι ασέβεια και ειδωλολατρία

Εάν κατασκευάζαμε την εικόνα του άορατου Θεού, πράγματι θα αμαρτάναμε γιατί είναι αδύνατο να εικονιστεί το ασώματο, το ασχημάτιστο, το άορατο, το απερίγραπτο. Εάν κατασκευάζαμε εικόνες ανθρώπων και τις θεωρούσαμε θεούς και τις λατρεύαμε ως θεούς, πράγματι θα ασεβούσαμε. Αλλά δεν κάνουμε τίποτα από αυτά. Εφόσον, όμως, ο Θεός από απερίγραπτη αγαθότητα σαρκώθηκε και εμφανίστηκε στη γη με σάρκα και συναναστράφηκε με τους ανθρώπους και πήρε φύση, όγκο, σχήμα και χρώμα ανθρώπινο, όταν εμείς τον εικονίζουμε, δεν σφάλλουμε γιατί λαχταρούμε να βλέπουμε τη μορφή Του. Όπως λέει ο θείος απόστολος, «προς το παρόν βλέπουμε τον Θεό θαμπά κι αινιγματικά σαν μέσα από καθρέφτη». Η εικόνα είναι αυτός ο καθρέφτης και το αίνιγμα που μπορούν να αντικρίσουν τα μάτια του σώματός μας.

Ιωάννη Δαμασκηνού,
Προς τους διαβάλλοντας τας ιεράς εικόνας

Ο σεβασμός στον δημιουργό της ύλης

Στα παλιά τα χρόνια ο Θεός, ο ασώματος και απερίγραπτος, δεν απεικονιζόταν καθόλου. Τώρα όμως που ο Θεός εμφανίστηκε με σάρκα και έζησε ανάμεσα στους ανθρώπους, ζωγραφίζω την εικόνα Του, όπως την είδα στο πρόσωπο του Ιησού. Δε λατρεύω την ύλη, αλλά τον δημιουργό της ύλης. Αυτόν που για χάρη μου έγινε ύλη

και καταδέχτηκε να κατοικήσει στην ύλη και μέσω αυτής κατεργάστηκε τη σωτηρία μου. Δεν θα πάψω να σέβομαι την ύλη, την αγιασμένη με τη σάρκωση του Κυρίου, που έγινε αιτία της σωτηρίας μου.

Ιωάννη Δαμασκηνού,
Προς τους διαβάλλοντας τας ιεράς εικόνας

Ο σεβασμός στην ύλη

Σέβομαι, λοιπόν, την ύλη και τη θεωρώ σαν κάτι ιερό την προσκυνώ, επειδή μέσω αυτής συντελέστηκε η σωτηρία μου· τη σέβομαι όχι ως Θεό, αλλά ως κτίσμα γεμάτο θεία ενέργεια και χάρη. Πράγματι, δεν είναι ύλη το ξύλο του σταυρού, το τόσο χαριτωμένο και μακαριστό; Δεν είναι ύλη το σεπτό και άγιο όρος, ο τόπος του Γολγοθά; Δεν είναι ύλη ο άγιος τάφος, αυτή η πέτρα που δώρισε τη ζωή κι είναι η πηγή της ανάστασης μας; Δεν είναι ύλη η μελάνη και τα δέρματα των Ευαγγελίων; Δεν είναι ύλη η ζωογόνος τράπεζα που μας χορηγεί τον άρτο της ζωής; Δεν είναι ύλη το χρυσάφι και το ασήμι, από τα οποία κατασκευάζονται οι σταυροί και οι άγιες εικόνες και τα ποτήρια; Δεν είναι ύλη, πάνω από όλα, το σώμα και το αίμα του Κυρίου μου; Επομένως, ή πρέπει να παύσεις να σέβεσαι και να προσκυνάς όλα αυτά ή να παραδεχτείς την εκκλησιαστική παράδοση και την προσκύνηση των εικόνων του Θεού και των φίλων του.

Ιωάννη Δαμασκηνού,
Προς τους διαβάλλοντας τας ιεράς εικόνας

Οι εικόνες είναι τα βιβλία των αγραμμάτων

Τι περισσότερο χρειαζόμαστε ως φωτεινό παράδειγμα, ώστε να αποδειχθεί ότι οι εικόνες αποτελούν βιβλία για τους αγράμματους και ότι δεν παύουν, αν και δεν έχουν φωνή, να κηρύττουν την τιμή των αγίων και έτσι να μας διδάσκουν αλλά και να αγιάζουν την όρασή μας; Δεν έχω χρήματα για βιβλία ή δεν έχω χρόνο για ανάγνωση; Μπαίνω στην Εκκλησία, το κοινό για όλους μας ιατρείο, και εκεί η εικόνα σαν λουλούδι ή σαν πολύχρωμο λιβάδι ελκύει τα μάτια μου κι έτσι, χωρίς να το καταλάβω, με οδηγεί στην αγιότητα.

Ιωάννη Δαμασκηνού,
Προς τους διαβάλλοντας τας ιεράς εικόνας

Ζ' Οικουμενική Σύνοδος

Απόσπασμα από το Συνοδικό της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου

Πιστεύουμε, όπως είδαν στα οράματά τους οι προφήτες, όπως δίδαξαν οι απόστολοι, όπως παρέλαβε την πίστη η Εκκλησία και οι διδάσκαλοί της τη διατύπωσαν, όπως συμφώνησαν οι Εκκλησίες της οικουμένης, όπως έλαμψε η θεία χάρη, όπως η σοφία με παρρησία ομολόγησε και ο Χριστός βράβευσε. Έτσι σκεφτόμαστε, μιλάμε και κηρύσσουμε τον Χριστό, τον αληθινό Θεό μας, και τα έργα των αγίων του, τιμώντας τους με λόγια, με γραφές, με σκέψεις, με πνευματικές θυσίες, με ναούς και εικονίσματα. Σεβόμαστε και προσκυνούμε τον Χριστό, επειδή είναι Θεός και Δεσπότης· τιμούμε τους αγίους, επειδή είναι πραγματικοί υπηρέτες

του κοινού μας Δεσπότη, απονέμοντάς τους σχετική προσκύνηση και όχι λατρεία.

Η υπέρβαση των δύο αντικρουόμενων τάσεων από την Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο

Στην πραγματικότητα η εικονομαχία μοιάζει να εξηγείται από εβραϊκές και μουσουλμανικές επιδράσεις που υπερεκτιμούσαν το απρόσιτο και ανείπωτο του Θεού σε βάρος της Ενσάρκωσης. Η εικονομαχία ήταν επίσης μια αντίδραση ενάντια στη μερικές φορές ειδωλολατρική λατρεία των εικόνων και στη μόλυνση της λατρείας αυτής από την ιδέα της μαγείας: φτάναμε έτσι στο να συγχέεται η εικόνα με την ευχαριστία και ορισμένοι

ιερείς αναμίγνυαν τα θεία δώρα με τμήματα από εικόνες. Η Ορθοδοξία υπερπήδησε αυτές τις δυο αντικρουόμενες τάσεις, επιβεβαιώνοντας τη χριστολογική βάση της εικόνας. Έδειξε ότι η εικόνα είναι κατεξοχήν ο ίδιος ο Χριστός.

Olivier Clement, Η Θεολογία της Εικόνας

Κυριακή της Ορθοδοξίας: Η γιορτή της αναστήλωσης των εικόνων

Η Εικονομαχία θα λήξει οριστικά με τον θάνατο του τελευταίου εικονομάχου αυτοκράτορα Θεόφιλου και την ανάληψη της εξουσίας από την εικονόφιλη Θεοδώρα ως επίτροπος του γιού της Μιχαήλ Γ΄. Το 843 όσοι είχαν φυλακιστεί απελευθερώθηκαν και οι εξόριστοι ανακλήθηκαν από την εξορία. Ο εικονόφιλος Μεθόδιος εκλέχθηκε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και αμέσως συγκάλεσε σύνοδο, η οποία επικύρωσε τις αποφάσεις της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου και αναστήλωσε θριαμβευτικά τις ιερές εικόνες. Ο τελικός θρίαμβος της Ορθοδοξίας εναντίον της εικονομαχίας καθιερώθηκε να γιορτάζεται την πρώτη Κυριακή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, η οποία ονομάστηκε Κυριακή της Ορθοδοξίας. Την ημέρα εκείνη διαβάζεται απόσπασμα από την απόφαση της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου («Συνοδικό») και γίνεται λιτάνευση των εικόνων στο ναό.

Η σχέση της εικόνας με το πρωτότυπο

**Πρὸς τὸ πρωτότυπον φέρει, φησὶ Βασίλειος,
τιμὴ ἢ τῆς εἰκόνος· διὰ τοῦτο
ἐν σχέσει, τιμῶντες τὰς Εἰκόνας, Σωτῆρος
Χριστοῦ, τῶν Ἀγίων ἀπάντων τε, ἵνα αὐτῶν
δεδραγμένοι, μήποτε νῦν, δυσσεβεία
ὑπαχθείημεν.**

Ωδὴ ζ' του κανόνα της Κυριακῆς της
Ορθοδοξίας

.....

**Καθὼς διδάσκει ο Μέγας Βασίλειος, ἡ τιμὴ
των πιστῶν πρὸς τὴν εἰκόνα ἀπευθύνεται
στο πρωτότυπο (που αὐτὴ εἰκονίζει). Γι' αὐτὸ
τιμούμε και προσκυνούμε τις εἰκόνες που
μας φέρνουν πιο κοντὰ στον Σωτῆρα Χριστό
και σε ὅλους τους αγίους, ὥστε –μένοντας
δεμένοι με αὐτούς– να μην παρασυρθοῦμε
ποτέ ξανά στην ἀσέβεια.**

Απολυτίκιο της Κυριακής της Ορθοδοξίας

**Τὴν ἄχραντον Εἰκόνα σου προσκυνοῦμεν
Ἄγαθέ, αἰτούμενοι συγχώρησιν τῶν
παισμάτων ἡμῶν, Χριστέ ὁ Θεός· βουλήσει
γὰρ ηὐδόκησας σαρκὶ ἀνελθεῖν ἐν τῷ
Σταυρῷ, ἵνα ρύσῃ οὓς ἔπλασας ἐκ τῆς
δουλείας τοῦ ἐχθροῦ· ὅθεν εὐχαρίστως
βοῶμέν σοι· Χαρᾶς ἐπλήρωσας τὰ πάντα, ὁ
Σωτὴρ ἡμῶν, παραγενόμενος εἰς τὸ σῶσαι
τὸν Κόσμον.**

.....

Τὴν ἀσπιλη εἰκόνα σου προσκυνούμε, ἀγαθέ
Χριστέ και Θεέ μας, ζητώντας να μας συγχω-
ρήσεις για τα λάθη μας. Με τη θέλησή σου
καταδέχτηκες να ανεβείς στο Σταυρό, για να
λυτρώσεις τα πλάσματά σου από τη δουλεία
στον εχθρό· γι' αυτό ευχαρίστως σου ψάλ-
λουμε: γέμισες τα πάντα με χαρά εσύ που
είσαι ο Σωτήρας μας, αφού γι' αυτό ήρθες,
για να σώσεις τον κόσμο.

Κοντάκιον της Κυριακής της Ορθοδοξίας

**Ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἐκ
σοῦ Θεοτόκε περιεγράφη σαρκούμενος,
καὶ τὴν ῥυπωθεῖσαν εἰκόνα εἰς τὸ
ἀρχαῖον ἀναμορφώσας, τῷ θείῳ κάλλει
συγκατέμιξεν. Ἄλλ' ὁμολογοῦντες
τὴν σωτηρίαν, ἔργῳ καὶ λόγῳ ταύτην
ἀνιστοροῦμεν.**

.....

**Ὁ ἀπερίγραπτος Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ
Πατέρα, χάρι σε σένα Θεοτόκε πήρε σάρκα
καὶ μορφή που περιγράφεται. Καὶ, ἀφού καθά-
ρισε τὴ σπιλωμένη εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου
καὶ τὴν ἐπανάφερε στὴν ἀρχικὴ τῆς ομορφιά,
τὴν ἔνωσε με τὸ θεϊκό του κάλλος. Γι' αὐτό
κι εμεῖς, ὁμολογώντας τὴ σωτηρία μας, με
ἔργα καὶ λόγια τὴν περιγράφουμε.**

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ✿ Διαβάστε τα κείμενα με τα επιχειρήματα των εικονομάχων και των εικονόφιλων και οργανώστε αγώνα αντιγνωμίας με θέμα: «Πρέπει να υπάρχουν εικόνες του Θεού;»
- ✿ Συλλογικός ρόλος (σκηνή στην αγορά): χριστιανοί μαθαίνουν την αυτοκρατορική απόφαση για την απομάκρυνση των εικόνων.
- ✿ Καρέκλα αφήγησης: ένας εικονόφιλος αφηγείται τις περιπέτειές του. Εναλλακτικά, γράψτε μια ιστορική αφήγηση ή δημιουργήστε ένα εικονογραφημένο (κόμικ) με σενάριο τη φυγάδευση μιας εικόνας στα χρόνια της Εικονομαχίας.
- ✿ Διαβάζοντας το Κοντάκιον της Κυριακής της Ορθοδοξίας, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η Παναγία είναι η πρώτη αγιογράφος; Κι αν ναι, ποια είναι η εικόνα που πρώτη αυτή ζωγράφισε;
- ✿ Διαβάστε τη ζ΄ Ωδή του κανόνα της Κυριακής της Ορθοδοξίας και απαντήστε στα εξής ερωτήματα: τι ή ποιον ακριβώς προσκυνούμε στις εικόνες; Ποιος ή ποιοι είναι το «πρωτότυπον»;
- ✿ Διαβάστε τον Οίκο της Ακολουθίας των Αγίων Πατέρων της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου και εξηγήστε σε τι ωφελούνται οι χριστιανοί με τη χρήση των εικόνων στην Εκκλησία.

Η ακμή της βυζαντινής εικόνας μετά την Εικονομαχία

Ο θρίαμβος της Ορθοδοξίας επί της εικονομαχίας θεμελίωσε νέες προοπτικές για τη ζωγραφική. Η αγιογραφία συνδέθηκε τόσο με τη θεολογία όσο και με τις λειτουργικές ανάγκες.

Εικονίζοντας τον Θεό και τους αγίους. Η θεολογία των χρωμάτων

Απολυτίκιο και εικόνα των Αγίων Πάντων

Τῶν ἁγίων Πάντων οἶκος ὁ πάνσεπτος, οὐρανὸς ὡς τις ἄλλος ἀστράπτει αἶθριος, ἐν μέσῳ ἔχων τὸν Χριστὸν ὡς περ ἥλιον λαμπρὸν, τὴν παρθένον Μαριάμ σελήνην ὡς πλησιφαῆ, καὶ κύκλῳ καθάπερ ἄστρα χορούς τε πάντων ἁγίων, ἀεὶ πρεσβεύοντας σωθῆναι ἡμᾶς.

Οἱ ἅγιοι Πάντες κατοικοῦν σε ἓνα σεβάσμιον σπίτι που μοιάζει με γαλανὸν κι αστραφτερό ουρανὸ· στη μέση ἔχει τὸν Χριστὸν σαν ἥλιο λαμπερό, τὴν παρθένο Μαρία να φέγγει σαν ολόγιμη σελήνη και γύρω σαν ἀστέρια τις χορείες ὅλων των ἁγίων να παρακαλοῦν ἀδιάκοπα για τὴ σωτηρία μας.

Ναός, ἓνα εἰκονογραφημένο εὐαγγέλιο (εἰκονογραφικοὶ κύκλοι)

Οἱ εἰκόνες ἐνὸς ναοῦ, ἀνάλογα με τὸ θέμα και τὴ σημασία τους, ἐντάσσονται στους λεγόμενους εἰκονογραφικοὺς κύκλους. Αυτοὶ εἶναι οἱ ἐξῆς:

Ι. Ο δογματικὸς κύκλος που μας διδάσκει ἀλήθειες τῆς χριστιανικῆς πίστεως και περιλαμβάνει παραστάσεις που βρίσκονται:

- ✠ Στον νάρθηκα, μέσω του οποίου μπαίνουμε στον κυρίως ναό, ὅπου μας υποδέχεται ὁ Χριστὸς, κρατώντας τὸ Εὐαγγέλιο ἀνοιχτὸ και μας εὐλογεῖ.
- ✠ Στον τρούλο ὅπου κυριαρχεῖ ὁ Χριστὸς Παντοκράτορας, τὸν ὁποῖο περιβάλλουν Προφῆτες και Ἄγγελοι. Οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστὲς ἐμφανίζονται στα τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα που στηρίζουν τὸν θόλο.
- ✠ Στὴν κόγχη του Ἱεροῦ, που ἐνώνει τὴν οροφή (ουρανός) με τὸ δάπεδο (γῆ), εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος. Λέ-

γεται «Πλατυτέρα των ουρανών», γιατί αυτή κυοφόρησε τον άπειρο Θεό που και ο ουρανός ακόμα δεν μπορεί να χωρέσει.

II. Ο λειτουργικός κύκλος, στον οποίο εντάσσονται παραστάσεις του Ιερού Βήματος, όπως:

- ✠ Η Κοινωνία των Αποστόλων, κάτω από την «Πλατυτέρα», και πιο κάτω Ιεράρχες και Διάκονοι.
- ✠ Ο «Χριστός Πάσχων» με τα σύμβολα του Πάθους (Σταυρό και Λόγχη).
- ✠ Άγγελοι, προφήτες, σκηνές από την Παλαιά Διαθήκη και από τις εμφανίσεις του Χριστού μετά την Ανάσταση.

III. Ο ιστορικός ή εορταστικός κύκλος, ο οποίος ιστορείται στις καμάρες ή στους πλάγιους τοίχους του ναού και περιλαμβάνει παραστάσεις όπως:

- ✠ το Δωδεκάορτο (σκηνές από τη Γέννηση μέχρι την Ανάληψη του Χριστού) και
- ✠ εικόνες αγίων της Εκκλησίας.

Η εικονογραφία ως τέχνη λειτουργική

Ἡ πάντιμος τέχνη τῆς Εἰκονογραφίας τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἶναι μία ἱερὰ τέχνη καὶ λειτουργική, ὅπως εἶναι ὅλαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τέχναι, ὅπου ἔχουν σκοπὸν πνευματικόν. Ἡ λειτουργικὴ Εἰκὼν ἔχει θεολογικὴν ἔννοιαν. Εἰς τὴν λειτουργικὴν εἰκόνα τὰ ἅγια πρόσωπα εἰκονίζονται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Τὸ κάλλος εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωγραφικὴν εἶναι κάλλος πνευματικόν, καὶ οὐχὶ σαρκικόν. Ἡ τέχνη αὕτη εἶναι νηστευτικὴ καὶ λιτὴ, ἐκφράζουσα τῇ πτωχείᾳ τὰ πλούσια, καὶ ὅπως εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη συνοπτικὰ καὶ συντομολόγα, οὕτω καὶ ἡ Ὁρθόδοξος ἀγιογραφία εἶναι ἀπλὴ χωρὶς περιττὰ στολίδια καὶ ματαίας ἐπιδείξεις. Οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι ἀγιογράφοι ἐνήστευαν, δουλεύοντας, καὶ ὁπότεν ἀρχίζαν μίαν εἰκόνα, ἄλλαζαν τὰ ἐσώρουχά των, διὰ νὰ εἶναι καθαροὶ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, καὶ ἐργαζόμενοι ἔψαλλαν, διὰ νὰ γίνε-ται τὸ ἔργον των μὲ κατάνυξιν καὶ διὰ νὰ μὴν μετεωρίζεται ὁ νοῦς των εἰς τὰ ἐγκόσμια.

Φώτης Κόντογλου,
Ἐκφρασις τῆς ορθοδόξου εικονογραφίας

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ✿ Μελετήστε τὴν εἰκόνα τῶν Ἁγίων Πάντων καὶ εντοπίστε τὶς συνδέσεις ἀνάμεσα στο ἀπολυτίκιον καὶ τὴν εἰκόνα.
- ✿ Περιηγηθεῖτε στο Εἰκονικὸ μουσεῖο τοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου τοῦ Ευαγγελισμοῦ στὴν Ορμύλια Χαλκιδικῆς.

Η εξάπλωση στον χώρο και στον χρόνο (Θεοφάνης ο Έλληνας, Αντρέι Ρουμπλιώφ, Δομήνικος Θεοτοκόπουλος)

Παρότι η εικόνα έχει, όπως είδαμε, πολύ σημαντικό ρόλο στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας, οι αγιογράφοι είναι συνήθως άγνωστοι, καθώς δεν υπογράφουν τα έργα τους. Με σεμνότητα και ταπείνωση χρησιμοποιούν το ταλέντο και την ομορφιά της τέχνης τους για να δοξολογήσουν το μεγαλείο του αληθινού Θεού. Με το έργο τους συνέβαλαν στη δημιουργία ενός πολιτισμού, που η ακτινοβολία του αναγνωρίζεται μέχρι τις μέρες μας ως μέρος της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η συνάντηση της σάρκας με το πνεύμα

Το μεγάλο οικοδόμημα της Ορθοδοξίας δεν αποτελείται μόνο από δόγματα και μοναστικούς κανονισμούς. Το 'χτισαν ποιητάδες, μουσικοί, ζωγράφοι, κεντηστές, χρυσοί και καλαϊτζήδες, χτίστες και αρχιτέκτονες. Όλοι αυτοί με τον τρόπο τους εκφράσανε το συνδυασμό του πνεύματος με τη σάρκα, τη θεϊκή ισορροπία ανάμεσα στα δύο, που αποτελεί την ουσία του ορθόδοξου χριστιανισμού. Όλοι αυτοί ήταν μνημένοι σ' αυτή την ισορροπία.

Γιάννης Τσαρούχης,
Ως στρουθίον μονάζον επί δώματος

α. Θεοφάνης ο Έλληνας (1340 - 1410). Ο Γκρέκο της Ανατολικής Ευρώπης

Ο τολμηρός Θεοφάνης

Κάποτε που ζούσα στη Μόσχα, υπήρχε εκεί ένας άντρας ζωντανός, δοξασμένος σοφός και ώριμος φιλόσοφος, που είχε εκπληκτική ευστροφία πνεύματος, ο Θεοφάνης ο Έλληνας, ο οποίος διακόσμησε τα βιβλία σε τολμηρό εικονογραφικό ύφος, καθώς και πολλές, περισσότερες από σαράντα πέτρινες εκκλησίες με το ίδιο

του το χέρι, και ήταν ο καλύτερος ζωγράφος ανάμεσα στους εικονογράφους. Όλα αυτά τα ζωγράφιζε χωρίς να κοιτάζει μοντέλα. Όσο και να πρόσεξα τέτοιο πράγμα δεν είδα. Τέτοιες ζωγραφιές οι δικοί μας εικονογράφοι ποτέ τους δεν έκαναν. Και το γεγονός αυτό προκάλεσε απορίες και μας γεμίζει ακόμη σήμερα με εμπνεύσεις. Ζωγράφιζε ανήσυχα, κουνώντας χέρια, πόδια, βαδίζοντας, συνομιλώντας και με το νου του έπιανε εκείνα τα μακρινά, νιώθοντας την καλοσύνη, που τα ευαίσθητα και έξυπνα μάτια του έβλεπαν. Καταπληκτικός άντρας, που υμνούσε τη μεγάλη αγάπη προς τους αδύνατους, καθώς και τους ταπεινωμένους. Αν κάποιος άρχιζε να κουβεντιάζει μαζί του, δεν μπορούσε να μη θαυμάσει το νου του και τις παραβολές του, την πολύ σοφή συγκρότηση της σκέψης του.

Επιστολή του Ρώσου μοναχού Επιφάνιου
περί τα τέλη του 14ου αιώνα

β. Αντρέι Ρουμπλιώφ (1360 - 1428). Ο άγιος της ρωσικής εικονογραφίας

Ο γαλήνιος Αντρέι Ρουμπλιώφ

Το σχέδιο του Ρουμπλιώφ, που διακρίνεται για τη λεπτότητα και την ευγένειά του, ευθύνεται και για την ανάλαφρη κατασκευή των συνθέσεων και ιδιαίτερα για την έκφραση των ματιών. Τα μάτια στις εικόνες του Ρουμπλιώφ είναι ιδιαίτερα ανοιχτά, με ολοστρόγγυλες τις μεγάλες κόρες να κοιτάζουν μ' ένα βλέμμα αθώας παιδικότητας και βαθειάς στοχαστικότητας μαζί. Ιδιαίτερα στους ασκητές, αυτή η απλότητα και αθωότητα του

βλέμματος συνοδεύεται με έκφραση μεγάλης εσωτερικής δύναμης· είναι σαν γέροντες που ξανάγιναν παιδιά. Τα μάτια των εικόνων του Ρουμπλιώφ δεν έχουν ούτε τη βυζαντινή αυστηρότητα ούτε τη νευρική του Θεοφάνη, αλλά αποπνέουν μια απέραντη ειρήνη –σαν να έχει παρέλθει η δράση και η τραγικότητα της ιστορίας ανεπιστρεπτή.

π. Σταμάτης Σκλήρης, Εν εσόπτρω

γ. Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (1541 – 1614). Μεταξύ ουρανού και γης, Ανατολής και Δύσης.

Οι Βυζαντινές ρίζες στον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο

Γεννήθηκε στα 1541 στο Χάνδακα της Κρήτης, το σημερινό Ηράκλειο. Έζησε στην Κρήτη, τον καιρό της βενετσιάνικης κατοχής κι εκεί μορφώθηκε ζωγραφικά. Είναι η εποχή της μεγάλης ακμής της Κρητικής Σχολής. Το 1566 ανεβαίνει στη Βενετία και μαθητεύει στη σχολή του Τισιάνο και του Τιντορέτο. Ο Γκρέκο βρέθηκε 25 χρόνων στη Βενετία κι ένωσε να συμπλέκονται μέσα του δυο ισχυρά ρεύματα πολιτισμού και ήθους ζωής. Δυο κόσμοι ουσιαστικά ανταγωνιζόμενοι –ο ένας με το κεφάλι στραμμένο στον ουρανό, ο άλλος με κολλημένο

το στόμα στους μαστούς της γης. Η δυτική τέχνη της Αναγέννησης είναι ευθεία και υλική, τέχνη ρεαλιστική. Η βυζαντινή αγιογραφία είναι γέννημα του πολιτεύματος των ουρανών, είναι αισθητή φανέρωση της Εκκλησίας, τέχνη αντιρρεαλιστική, του ουράνιου πολιτεύματος. Η μια τέχνη των αισθητών, η άλλη των υπεραισθητών. Η βυζαντινή πλάθεται για τη λατρεία του Θεού. Η δεύτερη για ν' αθανατίσει την εγκόσμια ομορφιά.

Αλλά η βυζαντινή παράδοση αμφισβητείται και ο ιεραρχημένος του κόσμος συγκλονίζεται από την Αναγέννηση. Και τότε φεύγει για την Ισπανία. Η φυγή αυτή τον σώζει. Σε μια στιγμή που σαν να είχε η κοσμική ζωγραφική γκρεμίσει τον Γκρέκο από τον χρυσό βυζαντινό τρούλο, κι εκεί, πριν πέσει στο χώμα, τον αρπάζει άγγελος και προστατεύοντας τη φλόγα της αγωνίας του, τον ακουμπά σ' ένα βράχο του Τολέδο μεταξύ ουρανού και γης. Αν το έργο του ολόκληρο δέχεται ένα χαρακτηρισμό λακωνικό, νομίζω πως καλύτερος δεν γίνεται: μεταξύ ουρανού και γης.

Κώστας Τσιρόπουλος, Χριστιανικόν Συμπόσιον Δ΄

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ✿ Μελέτη περίπτωσης: Μανουήλ Πανσέληνος, Θεοφάνης ο Κρης, Θεοφάνης ο Έλληνας, Αντρέι Ρουμπλιώφ, Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, Φώτης Κόντογλου, Ράλλης Κοψίδης, π. Σταμάτης Σκλήρης.
- ✿ TWPS με θέμα: Η προετοιμασία του αγιογράφου σύμφωνα με τις προτροπές του Κόντογλου.
- ✿ Μαύρος, κίτρινος, και κόκκινος Χριστός: εικόνες από όλα τα μέρη του κόσμου.

III. Η απεικόνιση του Θείου σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

Το θρησκευτικό βίωμα ως πηγή έμπνευσης για την τέχνη

Το θρησκευτικό βίωμα ενέπνευσε, ανέπτυξε και ζωογόνησε την τέχνη σε όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας. Στους περισσότερους πολιτισμούς οι θρησκευτικές εμπειρίες υπήρξαν κεντρική πηγή καλλιτεχνικής δημιουργίας. Στην προσπάθεια να προσεγγίσει και να συλλάβει τα ουσιαστικά και υπέρτατα ενδιαφέροντα του ανθρώπου, η θρησκεία γονιμοποίησε με ένα μοναδικό τρόπο την καλλιτεχνική φαντασία και την ανθρώπινη δημιουργικότητα. Τα πιο εντυπωσιακά επιτεύγματα στη λογοτεχνία, ποίηση, αρχιτεκτονική, ζωγραφική, γλυπτική, μουσική, μικροτεχνία, φέρουν τη σφραγίδα της θρησκευτικής έμπνευσης. Ως διάσταση βάθους της ανθρώπινης εμπειρίας, η θρησκεία μετάγγισε στην τέχνη τη λαχτάρα για βαθύτερη κατανόηση της ζωής και με τη φορά της προς το επέκεινα, προς τη συνεχή αυθυπέρβαση του ανθρώπου, ανοίγει αδιάκοπα νέους ορίζοντες και προοπτικές.

**Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας
Αναστάσιος Γιαννουλάτος,
Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού**

Ιουδαϊσμός: η ανεικονική δύναμη των συμβόλων

Εξ 20, 4-5

Δε θα κατασκευάσεις για σένα είδωλα και κανενός είδους ομοίωμα, που να αντιπροσωπεύει οτιδήποτε βρίσκεται ψηλά στον ουρανό ή εδώ κάτω στη γη ή μέσα στα νερά, κάτω απ' τη γη. Δε θα τα προσκυνάς ούτε θα τα λατρεύεις, γιατί εγώ ο Κύριος, ο Θεός σου, είμαι Θεός που απαιτώ αποκλειστικότητα.

Το ιερό φως - Μενορά

Μολονότι φως και φωτιά παίζουν σπουδαίο ρόλο στον Ιουδαϊσμό, ποτέ τους δεν έγιναν αντικείμενα λατρείας. Αλλά ο Θεός, «ο Δημιουργός των ουράνιων

φωστήρων», ευλογείται καθημερινά γιατί χάρισε στον άνθρωπο τα ουράνια σώματα. Η ίδια η προσευχή εξυμνεί το Σάββατο σαν ημέρα φωτός και χαράς. Καθώς στην προσευχή συνδέεται το φως με τη δημιουργία και την ανάπαυση του Σαββάτου, καταλαβαίνουμε τι σημαίνει το άναμμα των φώτων στην αρχή και στο τέλος της ημέρας αυτής. Τα φώτα είναι ο τρόπος με τον οποίο ευχαριστεί ο άνθρωπος τον Θεό για το δώρο του Σαββάτου. Στον βωμό του Ναού η φωτιά καίει τις θυσιαστήριες προσφορές και διατηρείται αναμμένη νύχτα και ημέρα. Οι Εβραίοι θεωρούσαν τη φωτιά αντιπρόσωπο της θείας βούλησης και υπάρχει η ιδέα του ίδιου του Θεού σαν φωτιά που καίει. Ο Θεός εμφανίστηκε στο βοσκό Μωυσή σαν φλεγόμενη βάτος και στους προφήτες Ιεζεκιήλ και Δανιήλ με μορφή φωτιάς.

Εύκολα καταλαβαίνει λοιπόν κανείς τη σημασία της επτάφωτης λυχνίας που λέγεται Μενορά. Είναι το σπουδαιότερο εβραϊκό σύμβολο που συναντάμε συχνότερα, το μοναδικό αμέσως αναγνωρίσιμο έμβλημα του Ιουδαϊσμού στον αρχαίο κόσμο. Αρχικά την έφτιαχναν από ατόφιο χρυσάφι για τη Σκηνή του μαρτυρίου και τη γέμιζαν με αγνό ελαιόλαδο. Σύμφωνα με την παράδοση, η Μενορά θεωρείται αναπαράσταση του δέντρου της γνώσης. Η κεντρική της θέση στο άδυτο του Ναού, μπροστά από την Κιβωτό της Διαθήκης που περιείχε τις πλάκες του Νόμου, υπογράμμιζε τη συμβολική αναπαράσταση του εβραϊκού ιδεώδους, την κατανόηση δηλαδή της Τορά με το μυαλό και το πνεύμα.

Μάικλ Κάνιελ,
Η τέχνη του Ιουδαϊσμού

Μισδράχ και Μεζουζά

Όταν χτίζει καινούριο σπίτι ο Εβραίος, πρέπει ν' αφήνει ατελείωτο έναν χώρο, περίπου μισό τετραγωνικό, σαν ανάμνηση της Ιερουσαλήμ. Στον τοίχο του σπιτιού που βλέπει προς την Ιερουσαλήμ, κρεμάει ένα ενδεικτικό, μνημονικό έμβλημα, το Μισδράχ. Μισδράχ σημαίνει ανατολή και χρησίμευε για να προσανατολίζει τους Εβραίους του δυτικού κόσμου κατά την ώρα της προσευχής και να τους θυμίζει την καταστροφή της Ιερουσαλήμ. Το Μισδράχ εξελίχθηκε σε διακοσμητικό τοίχου και συγκέντρωσε την προσοχή των Εβραίων καλλιτεχνών. Άλλοτε επρόκειτο για ένα απλό κομμάτι ξύλο με περίτεχνα σκαλισμένη τη λέξη «Μισδράχ» και άλλοτε για μια μεταλλική πλάκα χαραγμένη ή σφυρηλατημένη με σκηνές από την Ιερουσαλήμ ή τα ερείπια του Δυτικού Τείχους του Ναού.

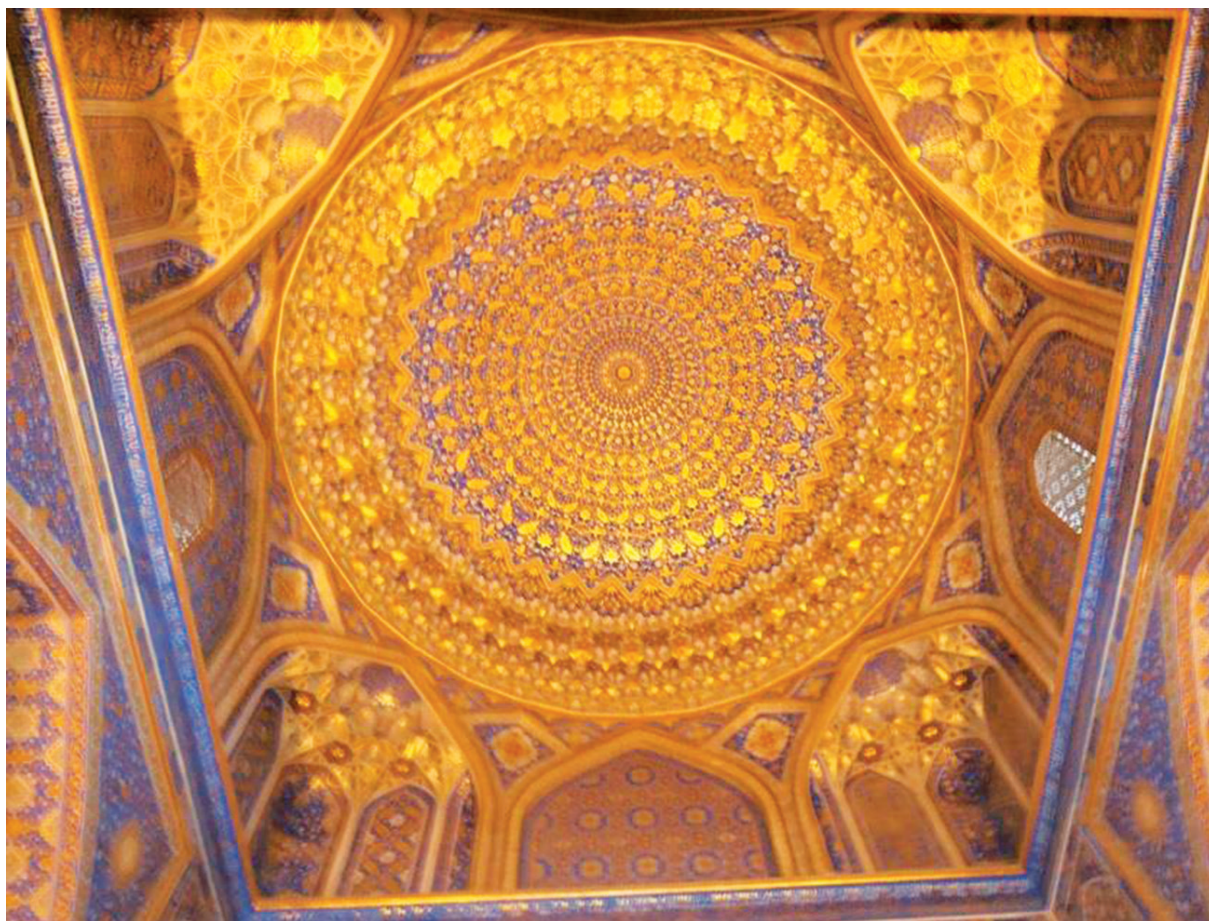
Άλλο παράδειγμα εβραϊκής διακοσμητικής τέχνης στο σπίτι είναι η Μεζουζά, ένα μικρό κομμάτι περγαμηνής, με βιβλικούς στίχους γραμμένους στο χέρι, που τονίζει την εβραϊκή αγάπη στον Θεό και την αποδοχή των εντολών Του. Οι στίχοι αρχίζουν με τη φράση: «Άκουε ω Ισραήλ, ο Κύριος ο Θεός μας είναι Ένας». Η Τορά προστάζει τους Εβραίους να τοποθετούν τη Μεζουζά σε μια ειδική θήκη που την κρεμούσαν στην πόρτα του σπιτιού. Η θήκη αυτή –φτιαγμένη συνήθως από ασήμι, ορείχαλκο ή ξύλο– έχει συχνά όμορφες διακοσμήσεις με σκηνές από τους Αγίους Τόπους.

Μάικλ Κάνιελ,
Η τέχνη του Ιουδαϊσμού

Ισλάμ: από την απαγόρευση του εικονισμού στα αραβουργήματα

Η τέχνη στο Ισλάμ

Η ασυμβίβαστη εχθρότητα του Κορανίου προς κάθε μορφή ειδωλολατρίας επηρέασε σοβαρά την ισλαμική τέχνη και περιόρισε την ενασχόληση με την απεικόνιση των προσώπων. Εγκαταλείποντας τον ελληνικό ρεαλισμό, οι μουσουλμάνοι καλλιτέχνες ανέπτυξαν την τέχνη των γεωμετρικών σχημάτων και των κοσμημάτων, αναζητώντας μια καθολικότερη αρμονία. Έτσι το διακοσμητικό στοιχείο κατέλαβε τη θέση του περιεχομένου και έγινε η βασική έκφραση των αναζητήσεων και ανατάσεων της ψυχής του καλλιτέχνη. Κέντρα της

καλλιτεχνικής δημιουργίας υπήρξαν τα τζαμιά. Σε κάθε εποχή και χώρα, οι μουσουλμάνοι ηγεμόνες φρόντισαν να ανεγείρουν επιβλητικά κτήρια για την κοινή προσευχή, αξιοποιώντας ό,τι καλύτερο υπήρχε σε καλλιτεχνικό δυναμικό. Η μουσουλμανική αρχιτεκτονική οφείλει πολλά στη βυζαντινή παράδοση. Αλλά στον εσωτερικό της διάκοσμο ανέπτυξε δική της αισθητική και ήθος, καλλιεργώντας τα αραβουργήματα και την καλλιγραφία. Οι μουσουλμάνοι καλλιτέχνες απορρόφησαν διάφορα στοιχεία που προϋπήρχαν στους παλαιούς πολιτισμούς της αρχαίας Εγγύς Ανατολής. Όλα αυτά όμως τα συγχώνευσαν, τα συνδύασαν αρμονικά σε μία ενότητα και πραγματοποίησαν μια σύνθεση, της οποίας η δημιουργική πνοή και συνοχή πάλει από τη δύναμη και το όραμα του Ισλάμ. Επώνυμοι και ανώνυμοι καλλιτέχνες προσέφεραν το ταλέντο τους για να υπηρετήσουν την απόλυτη ωραιότητα, να εκφράσουν την προσήλωσή τους στο θέλημα του Αλλάχ, να διευκολύνουν την ανάταση των πιστών προς τον Θεό.

Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος Γιαννουλάτος,
Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού

Hadith - Bukhari 4:47

Διηγήθηκε η Άισα, η μητέρα των πιστών: Είχα ετοιμάσει ένα μαξιλάρι για τον Προφήτη διακοσμημένο με εικόνες ζώων. Εκείνος ήρθε και στάθηκε ανάμεσα στο λαό, με εμφανή έξαψη στο πρόσωπό του. Είπα: «Ω! Απόστολε του Αλλάχ! Τι συμβαίνει, ποιο είναι το πρόβλημα;» Είπε: «Τι μαξιλάρι είναι αυτό;» Απάντησα: «Έφτιαξα αυτό το μαξιλάρι, ώστε να ξαπλώνεις πάνω

του». Είπε: «Δεν το ήξερες ότι οι άγγελοι δεν εισέρχονται σε σπίτια όπου υπάρχουν εικόνες; Όποιος ζωγραφίζει εικόνες θα τιμωρηθεί την Ημέρα της Ανάστασης και θα του ζητηθεί να δώσει ζωή σε αυτά που έχει δημιουργήσει».

Διήγηση της Αϊσέ

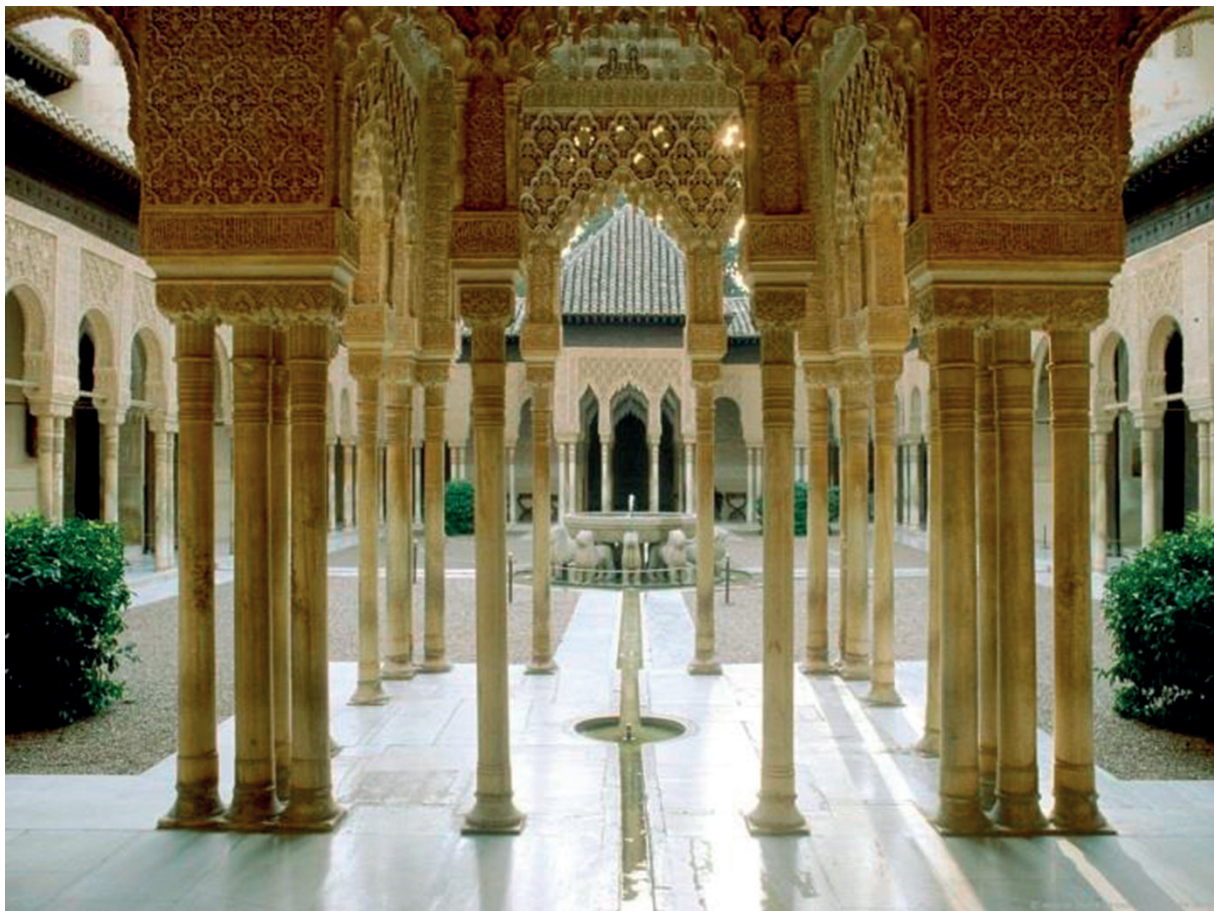

Από την ανεικονικότητα στα αραβουργήματα

Η θρησκεία που επικράτησε στη Μέση Ανατολή, σαρώνοντας και κατακτώντας τα πάντα κατά τον 7ο και 8ο αιώνα, στάθηκε ακόμη πιο αυστηρή στο θέμα των εικόνων από τον Χριστιανισμό. Απαγόρευσε εντελώς τις εικόνες. Αλλά η τέχνη αυτή δεν καταργείται τόσο εύκολα: έτσι οι τεχνίτες της Ανατολής, που τους απαγόρευαν να παριστάνουν ανθρώπους, άφησαν τη φαντασία τους να παίζει με σχήματα και φόρμες. Έφτιαξαν τις πιο λεπτεπίλεπτες δαντελωτές διακοσμήσεις, τα αραβουργήματα.

Είναι μια αλησμόνητη εμπειρία να περπατάς στις αυλές της Αλάμπρας και να θαυμάζεις την ανεξάντλητη ποικιλία αυτών των διακοσμητικών συνθέσεων. Σε τελική ανάλυση, τα λεπτά σχέδια τους και οι πλούσιοι χρωματικοί συνδυασμοί τους οφείλονται ίσως στη διδασκαλία του Μωάμεθ, που απομάκρυνε τη σκέψη του καλλιτέχνη από τα αντικείμενα της πραγματικής ζωής και την οδήγησε στον ονειρικό κόσμο των γραμμών και των σχημάτων.

Έρνοστ Γκόμπριτς, Το χρονικό της τέχνης

Ανατολικές θρησκείες: εκφραστική τόλμη και ποικιλομορφία.

Οι πολλαπλές όψεις του θείου. Ινδουισμός: ανθρωπομορφισμός του θείου

Η τέχνη στον Ινδουισμό

Η ινδουιστική τέχνη, πλούσια και πολυποίκιλη χωρίς όμως να χάνει τη συνοχή της, διακρίνεται για πλαστικότητα κι άλλοτε για αφαίρεση, και συνήθως διαπνέεται από πολύμορφο συμβολισμό. Πιστή στη βασική πνευματική ινδουιστική παράδοση, στρέφει την προσοχή του λαού προς την αθέατη πλευρά της πραγματικότητας, προς το Υπερβατικό, και υπογραμμίζει την αιώνια και ασύγκριτη αξία του πνεύματος, αποσκοπώντας στο να προκαλέσει περισυλλογή και να οδηγήσει τον πιστό σε κοινωνία με το θείο. Από τις τέχνες ιδιαίτερα άνθησε η αρχιτεκτονική. Σε στενό συνδυασμό με την αρχιτεκτονική, ως συμπλήρωμα και εξάρτημά της, αναπτύχθηκε η γλυπτική. Αμέτρητα αγάλματα, συνήθως ογκώδη, και άλλα γλυπτά κοσμούν τους ινδικούς ναούς. Η διάθεση των καλλιτεχνών είναι συμβολική. Προσπαθούν με το υλικό τους (πηλό, ξύλο, μέταλλο, κεραμίδι, κυρίως όμως πέτρα) να αποδώσουν διάφορες μορφές της ινδικής θεολογίας και μυθολογίας.

**Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος Γιαννουλάτος,
Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού**

**Βίσνου Σαμχίτα, κεφ. 29, στίχοι 55-7: Ένα αρχαίο ινδοϊ-
στικό λατρευτικό κείμενο για τη χρήση αγαλμάτων**

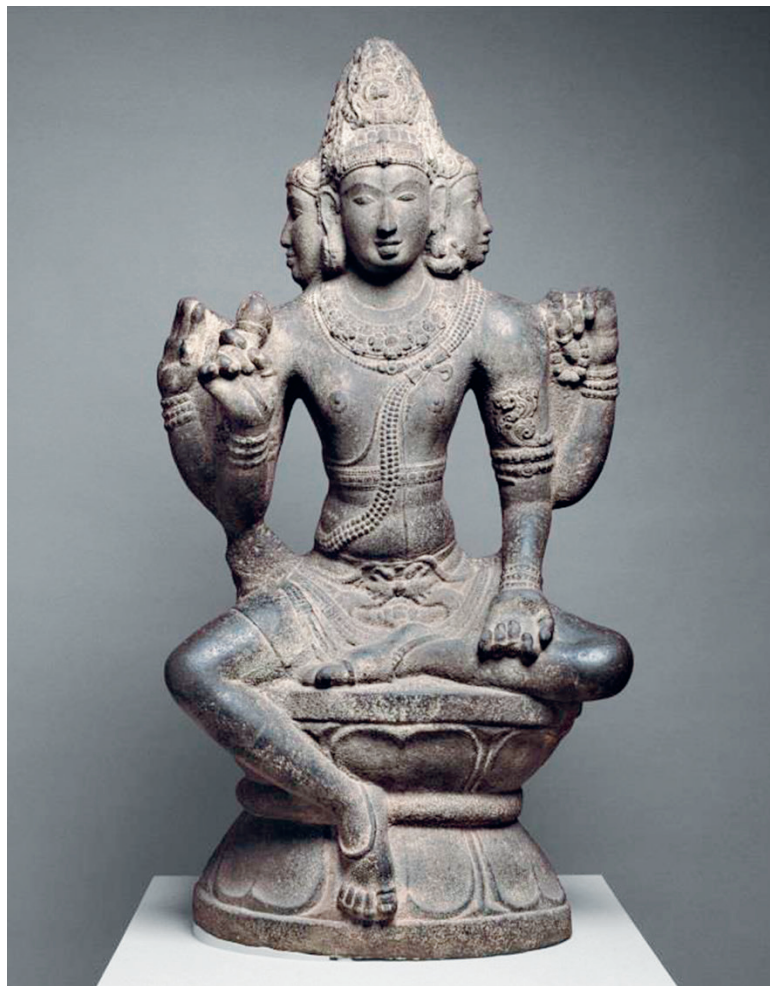
Δίχως μορφή, πώς μπορεί κανείς να αναλογιστεί τον Θεό; Ο νους του πού θα σταθεί; Όταν δεν υπάρχει τίποτα απ' το οποίο να μπορεί να κρατηθεί ο νους, θα απομακρυνθεί από την περισυλλογή και θα πέσει σε μια κατάσταση νάρκης. Συνεπώς, ο σώφρων θα διαλογιστεί πάνω σε κάποια ορισμένη μορφή.

Βίντια Ντεέτζια, Ινδική τέχνη

Πολλά χέρια, πολλά πρόσωπα

Οι θεότητες συχνά απεικονίζονται με πολλαπλά χέρια, γεγονός που οδήγησε τους πρώτους Ευρωπαίους περιηγητές να τις χαρακτηρίσουν ως «τερατώδεις». Στην Ινδία, αντίθετα, τα πολλαπλά χέρια δεν ήταν παρά μια αποτελεσματική μέθοδος αναπαράστασης της φοβερής δύναμης της θεότητας, η οποία δύναται να επιτελεί συγχρόνως διάφορα έργα. Επίσης ένας εικονογραφικός

τρόπος απόδοσης του γενναιόδωρου χαρακτήρα μιας θεότητας είναι η απεικόνισή της με δύο έως τέσσερα χέρια. Όταν όμως πρόκειται για την αναπαράσταση ενός θεού στη μαχητική του διάσταση κατά των δαιμόνων, τότε τα χέρια του πολλαπλασιάζονται. Στο επεισόδιο κατά το οποίο η θεά Ντούργκα εξολοθρεύει τον μαινόμενο βούβαλο-δαίμονα, η θεά αποδίδεται με δεκαοκτώ χέρια και το καθένα από αυτά κρατά ένα διαφορετικό όπλο.

Ορισμένες φορές οι θεότητες απεικονίζονται και με περισσότερα από ένα κεφάλια, προκειμένου να αποδοθεί η απόλυτη εποπτική τους ικανότητα· επίσης, υποδήλωναν τις διάφορες εκφάνσεις της προσωπικότητας κάποιου θεού, όπως για παράδειγμα, με την τριπλή

προτομή του Σίβα στην Ελεφάντα. Ακόμα, οι ινδουιστικές θεότητες απεικονίζονται πάνω σε διάφορα ζώα: ο Σίβα στον ταύρο, ο Βίσνου στον ιερό αετό Γκαρούντα, η Ντέβι σε λιοντάρι. Άλλες φορές αναπαριστάνονται ως πολυσύνθετα πρόσωπα, στα οποία συγχωνεύονται δύο διαφορετικές ιδιότητες. Στην Ελεφάντα βλέπουμε τη συγχώνευση των μορφών του Σίβα και της Παρβάτι σε μία και μοναδική ερμαφρόδιτη μορφή, η οποία τονίζει τη διπλή φύση της θεότητας. Μια άλλη σύνθεση παρουσιάζει τον Σίβα ενωμένο με τον Βίσνου, υπογραμμίζοντας ότι στην ουσία είναι μία ανώτατη δύναμη. Οι περισσότερες θεότητες αναπαριστάνονται με την ανθρώπινη μορφή τους.

Βίντια Ντεέτζια, Ινδική τέχνη

Οι πολλαπλές όψεις του θείου

Η τριπλή προτομή του ανεκδήλωτου ή αφανέρωτου Σίβα αποσκοπούσε στην υποδήλωση των πέντε εκφάνσεων του θείου. Το τέταρτο πρόσωπο της πίσω πλευράς και ένα πέμπτο στην κορυφή δεν έχουν σκαλιστεί· ο θεατής πρέπει να τα δημιουργήσει με τη φαντασία του. Το κεντρικό πρόσωπο της αναπαράστασης του θεού αντανακλά την πληρότητα της απόλυτης γνώσης. Ο Σίβα είναι πρωτίστως ο υπέρτατος γιόγκι. Η αριστερή κατατομή του θεού, με το στριφογυριστό μουστάκι και τα συνοφρυωμένα φρύδια, αντιπροσωπεύει την τρομερή του όψη (ως Άγκορα)· φίδια περιελίσσονται στα μπλεγμένα του μαλλιά, ενώ έχει ένα ακόμα φίδι για σκουλαρίκι. Ο Σίβα, που φημίζεται για τις καταστροφικές του δυνάμεις, με αυτή την οργισμένη μορφή μάχεται το χρόνο, το θάνατο, την τύφλωση και διάφορες άλλες

δυνάμεις του σκότους. Η δεξιά κατατομή, με τους απα-
λούς βοστρύχους και τα σαρκώδη χείλη αντιπροσω-
πεύει το ονειρικό και μακάριο πρόσωπο της θεάς Παρ-
βάτι, της όμορφης και αξιαγάπητης γυναίκας του την
οποία σπάνια αποχωρίζεται.

Βίντια Ντεέτζια, Ινδική τέχνη

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ✿ Διερεύνηση της θέσης των συμβόλων στην ιου-
δαϊκή συναγωγή.
- ✿ Διερεύνηση της θέσης των συμβόλων στο τζα-
μί.
- ✿ Artful thinking (Χρώματα, Σχήματα, Γραμμές):
Πολλά χέρια, πολλά πρόσωπα.
- ✿ Artful thinking: Μπροστά στο άγαλμα του Σίβα.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Ποιος είναι ο Θεός των χριστιανών; «Τίνα με λέγουσιν οι άνθρωποι είναι;»

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ

Οι άνθρωποι πριν από τον ερχομό του Χριστού λαχταρούσαν και περίμεναν έναν καινούριο κόσμο. Έναν κόσμο με λιγότερα βάσανα, με περισσότερη ανθρωπιά και ευτυχία. Οι προφήτες και οι ποιητές στήριζαν με τους λόγους τους την ελπίδα γι' αυτόν τον κόσμο και προέλεγαν τον ερχομό του. Κι αυτός κάποτε ήρθε και ξεκίνησε με τον Ιησού Χριστό. Πώς εμφανίστηκε ο Ιησούς στον κόσμο μας; Πώς έζησε; Τι και πώς δίδαξε; Τι έπραξε; Οι σύγχρονοι του πώς τον αντιμετώπισαν; Γιατί πολλοί τότε τον αγάπησαν και τον ακολούθησαν; Γιατί κάποιοι τον σταύρωσαν; Άραγε πέτυχαν τον σκοπό τους; Η μορφή του, η ζωή του, η διδασκαλία του και τα έργα του γιατί συγκίνησαν και συγκινούν πλήθη ανθρώπων; Εμείς τι ξέρουμε και τι νιώθουμε γι' αυτόν; Τι περιμένουμε απ' αυτόν; Αυτά και άλλα παρόμοια ερωτήματα θα μας απασχολήσουν σε αυτή τη Θεματική Ενότητα. Από τα κείμενα των Ευαγγελίων και από άλλα κείμενα θα πληροφορηθούμε και θα γνωρίσουμε τον Ιησού Χριστό και τον καινούριο κόσμο που έφερε με τη ζωή και το έργο του.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Γνώμες των ανθρώπων για τον Ιησού Χριστό

- ✦ Πρόσωπα της εποχής του (Πιλάτος, Νικόδημος, Ιώσηπος, Κέλσος)
- ✦ Φιλόσοφοι, καλλιτέχνες (Πασκάλ Μπρυκνέρ, Μαχάτμα Γκάντι, Τάσος Λειβαδίτης)

II. Ο Ιησούς Χριστός στην Καινή Διαθήκη

- ✦ Ο Μεσσίας που ανήγγειλαν οι Προφήτες

- ✦ Ο μοναδικός διδάσκαλος και Επί του Όρους Ομιλία
- ✦ Φανερώνει τον Θεό ως Πατέρα που συγχωρεί τα παιδιά του
- ✦ Αποδέχεται και συνομιλεί χωρίς διακρίσεις με άντρες και γυναίκες
- ✦ Συγχωρεί «αμαρτωλούς» που έχουν ανοιχτή καρδιά
- ✦ Χορταίνει τη σωματική και πνευματική πείνα των ανθρώπων
- ✦ Ανοίγει τα μάτια των ανθρώπων
- ✦ Ελευθερώνει τους ανθρώπους από την τυπική τήρηση του Νόμου
- ✦ Κηρύττει μια κοινωνία δικαιοσύνης και ταυτίζεται με τους αδυνάτους
- ✦ Συγχωρεί και αγαπά όλους το ίδιο, ακόμη και τους σταυρωτές του
- ✦ Κρίνει αυστηρά την υποκρισία και τη σκληροκαρδία
- ✦ Πάσχει, πεθαίνει και ανασταίνεται
- ✦ Ο Σωτήρας του κόσμου
- ✦ Ο Ιησούς «σημείον αντιλεγόμενον»
- ✦ Ο «ήλιος της δικαιοσύνης» στον κόσμο

III. Ο Ιησούς στο Κοράνιο και στις Χαντίθ

- ✦ Κοράνιο
- ✦ Ο Υιός της Μαρίας
- ✦ Ιησούς και λόγος του Θεού

- ✦ Προφήτης
- ✦ Εσχατολογικός προφήτης
- ✦ Θαυματουργός
- ✦ Χαντίθ
- ✦ Ο Ιησούς απρόσβλητος από τον πειρασμό τη στιγμή της γέννησής του

Ι. Γνώμες των ανθρώπων για τον Ιησού Χριστό

Πρόσωπα της εποχής του (Πιλάτος, Νικόδημος, Ιώσηπος, Κέλσος)

Ο Ιησούς στον Πιλάτο, Μτ 27,11-26

Ο Ιησούς στάθηκε μπροστά στο Ρωμαίο διοικητή, κι εκείνος άρχισε την ανάκριση: «Εσύ είσαι λοιπόν ο βασιλιάς των Ιουδαίων;» Ο Ιησούς του αποκρίθηκε: «Ναι, όπως το λες». Άρχισαν τότε να τον κατηγορούν οι

αρχιερείς και οι πρεσβύτεροι, μα αυτός δεν έδινε καμιά απάντηση. «Δεν ακούς πόσα σου καταμαρτυρούν;» του λέει ο Πιλάτος. Ο Ιησούς όμως δεν έδινε καμιά απάντηση, κι ο διοικητής απόρησε πολύ γι' αυτό. Υπήρχε η συνήθεια κάθε Πάσχα να ελευθερώνει ο Ρωμαίος διοικητής έναν φυλακισμένο, όποιον θα του ζητούσε ο λαός. Στις φυλακές βρισκόταν τότε ένας πασίγνωστος φυλακισμένος, που λεγόταν Βαραββάς. Όταν συγκεντρώθηκε λοιπόν το πλήθος, ο Πιλάτος τους ρώτησε: «Ποιον θέλετε να σας ελευθερώσω; Το Βαραββά ή τον Ιησού, που λένε ότι είναι ο Μεσσίας;» Γιατί είχε καταλάβει πως από φθόνο και μόνο τού είχαν παραδώσει τον Ιησού. Ενώ καθόταν στη δικαστική του έδρα, η γυναίκα του τού έστειλε με κάποιον ετούτο το μήνυμα: «Μην κάνεις τίποτα εναντίον αυτού του αθώου, γιατί πολύ ταλαιπωρήθηκα απόψε στ' όνειρό μου εξαιτίας του». Στο μεταξύ οι αρχιερείς και οι πρεσβύτεροι του συνεδρίου έπεισαν το πλήθος να ζητήσουν να ελευθερωθεί ο Βαραββάς και να θανατωθεί ο Ιησούς. Όταν λοιπόν τους ξαναρώτησε ο διοικητής: «Ποιον από τους δύο θέλετε να σας ελευθερώσω;» το πλήθος αποκρίθηκε: «Τον Βαραββά!» Τους λέει ο Πιλάτος: «Και τι να τον κάνω τον Ιησού, που λένε ότι είναι ο Χριστός;» Κι όλοι του λένε: «Να σταυρωθεί!» Ο Πιλάτος ξαναρωτά: «Γιατί; Τι κακό έκανε;» Το πλήθος όμως κραύγαζε με περισσότερη δύναμη: «Να σταυρωθεί!» Όταν είδε ο Πιλάτος πως έτσι δεν πετυχαίνει τίποτα, αλλά αντίθετα γίνεται περισσότερη αναταραχή, πήρε νερό και ένιψε τα χέρια του μπροστά στο πλήθος, λέγοντας: «Εγώ είμαι αθώος για το αίμα αυτού του δικαίου· το κρίμα πάνω σας». Τότε αποκρίθηκε όλος ο λαός και είπε: «Το αίμα του πάνω μας και πάνω στα παιδιά μας». Έτσι τους απέλυσε το Βαραββά, ενώ τον Ιησού τον μαστίγωσε και τον παρέδωσε να σταυρωθεί.

Ο Ιησούς και ο Νικόδημος, Ιω 3, 1-8

Κάποιος από τους Φαρισαίους που λεγόταν Νικόδημος, άρχοντας των Ιουδαίων, ήρθε στον Ιησού νύχτα και του είπε: «Διδάσκαλε, ξέρουμε πως ο Θεός σε έστειλε να διδάξεις· γιατί κανείς δεν μπορεί να κάνει αυτά τα θαύματα που κάνεις εσύ, αν ο Θεός δεν είναι μαζί του». Ο Ιησούς του είπε: «Σε βεβαιώνω, πως αν δεν γεννηθεί κανείς ξανά, δεν μπορεί να δει τη βασιλεία του Θεού». Τον ρώτησε ο Νικόδημος: «Πώς είναι δυνατόν ένας άνθρωπος ηλικιωμένος πια να γεννηθεί ξανά; Μήπως μπορεί να μπει στην κοιλιά της μάνας του και να γεννηθεί άλλη μια φορά;» Ο Ιησούς του απάντησε: «Σε βεβαιώνω πως αν κανείς δεν γεννηθεί απ' το νερό κι από το Πνεύμα, δεν μπορεί να μπει στη βασιλεία του Θεού. Ό,τι γεννιέται από τον άνθρωπο είναι ανθρώπινο, ενώ ό,τι γεννιέται από το Πνεύμα είναι πνευματικό. Μην απορείς που σου είπα ότι πρέπει να γεννηθείτε ξανά. Ο άνεμος πνέει όπου θέλει· ακούς τη βοή του, αλλά δεν ξέρεις από πού έρχεται και πού πηγαίνει· έτσι συμβαίνει και με καθέναν που γεννιέται από το Πνεύμα».

Ιώσηπος, Ιουδαϊκή Αρχαιολογία, Βιβλίο 18, 3, 63-64

Εκείνη την περίοδο περίπου έζησε ο Ιησούς, ο σοφός άνθρωπος, αν βέβαια μπορεί κανείς να τον αποκαλέσει άνθρωπο. Ήταν εκείνος που έκανε απίστευτα πράγματα και ήταν ο δάσκαλος ανθρώπων που δέχονται την αλήθεια ευχαρίστως. Προσέλκυσε πολλούς Ιουδαίους αλλά και πολλούς Έλληνες. Ήταν ο Χριστός. Όταν ο Πιλάτος –αφού άκουσε να τον κατηγορούν άν-

θρωποι που είναι οι επιφανέστεροι ανάμεσά μας— τον καταδίκασε να σταυρωθεί, εκείνοι που από την αρχή τον αγάπησαν δεν έπαψαν να τον αγαπούν. Διότι εμφανίστηκε σ' αυτούς την τρίτη ημέρα αναστημένος, όπως οι προφήτες του Θεού το είχαν προφητέψει μαζί με πολλά άλλα θαυμαστά πράγματα γι' αυτόν. Ενώ οι Χριστιανοί, όπως ονομάστηκαν από αυτόν, δεν έχουν εξαφανιστεί μέχρι σήμερα.

✠ Ο λόγιος Ιώσηπος Φλάβιος γεννήθηκε το 37 μ.Χ. στην Ιερουσαλήμ. Υπήρξε ο πρώτος ιστορικός που έγραψε την ιστορία των Ιουδαίων στο βιβλίο του «Ιουδαϊκή Αρχαιολογία». Στο έργο του δίνει πληροφορίες για τον Ιησού και τους ανθρώπους του περιβάλλοντός του.

Τάκιτος, Annales, 15, 44

Έτσι, για να διαψεύσει τις φήμες ο Νέρωνας, θεώρησε ενόχους και υπέβαλε σε βασανιστήρια αυτούς που ήταν μισητοί για τις απεχθείς πράξεις τους και που το πλήθος αποκαλούσε chrestiani [χριστιανούς]. Η ονομασία αυτή προέρχεται από τον Christus [Χριστό] τον οποίο, την εποχή της ηγεμονίας του Τιβέριου, ο έπαρχος Πόντιος Πιλάτος είχε υποβάλει σε μαρτύριο. Ενώ αυτή η βδελυρή δεισιδαιμονία κατεστάλη αμέσως, τώρα έχει επανέλθει και όχι μόνο στην Ιουδαία όπου είχε γεννηθεί το κακό αλλά και στη Ρώμη, όπου συρρέει ό,τι πιο φρικτό και αναίσχυντο υπάρχει στον κόσμο, και βρίσκει εκεί πολυάριθμη πελατεία.

✠ Ο Τάκιτος (56–120) ήταν ένας από τους σημαντικότερους Λατίνους ιστορικούς. Στα δύο μεγάλα του έργα

«Annales» (Χρονικά) και «Historiae», εξετάζει την ιστορία της Ρώμης από τον θάνατο του Αυγούστου (14 μ.Χ.) μέχρι τον θάνατο του Δομιτιανού (96 μ.Χ.).

Κέλσου, Αληθής Λόγος [απόσπασμα από το έργο του Ωριγένη Κατά Κέλσου 2.9]

Αν ήταν θεός, δε θα ήταν δυνατόν ούτε να συρθεί δεμένος ούτε πολύ περισσότερο –αυτός, που θεωρείτο Σωτήρας και Υιός και αγγελιοφόρος του Υψίστου Θεού– να εγκαταλειφθεί και να παραδοθεί από τους συντρόφους του και αυτούς που τον συναναστρέφονταν και τον είχαν σαν δάσκαλό τους μακριά απ’ όλους.

✦ Ο Κέλσος είναι φιλόσοφος του 2ου αιώνα μ.Χ. και συγγραφέας του έργου «Αληθής Λόγος». Αν και το έργο του δεν έφτασε ποτέ σε μας στην αρχική του μορφή, η ανασύνθεσή του σε μεγάλο ποσοστό έγινε μέσα από τη διεξοδική ανασκευή των επιχειρημάτων του Κέλσου, τα οποία παραθέτει ο Ωριγένης στο απολογητικό του έργο «Κατά Κέλσου».

Εξωχριστιανικές μαρτυρίες που επιβεβαιώνουν την ιστορικότητα του Ιησού, εντοπίζονται στα έργα του Σαμαρείτη Θαλλού (Thallus), ο οποίος σε χρονικό που γράφτηκε στη Ρώμη περί το 52 μ.Χ. αναφέρει το σκότος κατά τη Σταύρωση, γεγονός που σώζεται και στη Χρονογραφία του Σέξτου Ιουλίου Αφρικανού (περί το 221 μ.Χ.). Ανάλογες πληροφορίες υπάρχουν στο έργο του Σύρου στωικού φιλοσόφου Mara Bar Sarapion, ο οποίος σε επιστολή μετά το 73 μ.Χ. αναφέρει την καταδίκη του Ιησού, καθώς και του αρχαιοδίφη Γάιου Σουητώνιου (69 - μετά το 120 μ.Χ.).

Φιλόσοφοι και καλλιτέχνες: (Μπρυκνέρ, Μπούμπερ, Γκάντι, Καζαντζάκης, Λειβαδίτης)

Πασκάλ Μπρυκνέρ, Η αέναη ευφορία

Θάνατος και ανάσταση: ο γιος του Θεού πάνω στο σταυρό του επικυρώνει την τραγικότητα της ανθρωπίνης ύπαρξης και την ανυψώνει στην υπεράνθρωπη τάξη της ελπίδας και της αγάπης. Τα πάθη του επιτρέπουν έτσι στον κάθε δυστυχισμένο να τα ξαναζήσει στο δικό του επίπεδο και να συμμετάσχει σε ένα θεμελιακό γεγονός που τον ξεπερνάει κατά πολύ. Οφείλει να φορτωθεί τον προσωπικό σταυρό του και να βρει στον Ιησού έναν οδηγό και έναν συμπαραστάτη φίλο.

Πασκάλ Μπρυκνέρ, Το παράδοξο του έρωτα

Τρομερό το αίνιγμα αυτής της εντολής: «Αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν». Προφανής ο παραλογισμός: είτε αγαπάμε τον εαυτό μας σε βάρος των άλλων, είτε αγαπάμε τους άλλους εις βάρος του εαυτού μας. Θα έπρεπε λοιπόν να λατρεύουμε ασυγκράτητα τον εαυτό μας για να υπερχειλίζει η αγάπη μας προς τους άλλους.

✦ Ο Πασκάλ Μπρυκνέρ γεννήθηκε στις 15 Δεκεμβρίου 1948 στο Παρίσι. Είναι συγγραφέας και ανήκει στους αποκαλούμενους «νέους Φιλοσόφους» που έγιναν γνωστοί τις δεκαετίες του '70 και του '80. Μεγάλο μέρος του συγγραφικού του έργου είναι αφιερωμένο στην κριτική της γαλλικής κοινωνίας και του πολιτισμού.

Μάρτιν Μπούμπερ, Οι δύο τύποι της πίστης

Από τα νιάτα μου αισθανόμουν τον Ιησού ως μεγάλο αδελφό. Το ότι ο Χριστιανισμός τον θεωρούσε και τον θεωρεί και σωτήρα, μου φαινόταν πάντοτε ένα γεγονός μεγάλης σοβαρότητας, την οποία πρέπει να κατανοήσω για χάρη του και για δική μου χάρη. Αυτά τα αδελφικά και φιλικά αισθήματά μου δυνάμωσαν με τον χρόνο και έγιναν όλο και πιο αγνά, και σήμερα τον βλέπω με πιο δυνατή και πιο αγνή ματιά από ποτέ. Μου είναι πιο βέβαιο από ποτέ ότι του ανήκει μια μεγάλη θέση στην ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ.

✦ Ο Μάρτιν Μπούμπερ (1878-1965) ήταν Αυστριακός φιλόσοφος εβραϊκής καταγωγής. Στη φιλοσοφία του τόνιζε την αναγκαιότητα επικοινωνίας Θεού και ανθρώπου. Στο έργο του διακρίνονται επιδράσεις από το θρη-

σκευτικό μυστικισμό, την Παλαιά Διαθήκη, τη σύγχρονη ψυχολογία και τον ορθολογισμό.

Μαχάτμα Γκάντι, Harijan, 12-6-1937, στο M. K. Gandhi, What Jesus means to me

Ο Ιησούς δεν κήρυξε μια νέα θρησκεία, αλλά ένα νέο τρόπο ζωής. Ο Ιησούς είναι αυτός που είπε: «Στη βασιλεία του Θεού δε θα μπει όποιος μου λέει “Κύριε, Κύριε”, αλλά όποιος κάνει το θέλημα του ουράνιου Πατέρα μου.»

Ο Ιησούς έζησε και πέθανε μάταια αν δε μας δίδαξε να ρυθμίζουμε ολόκληρη τη ζωή μας σύμφωνα με τον αιώνιο Νόμο της Αγάπης.

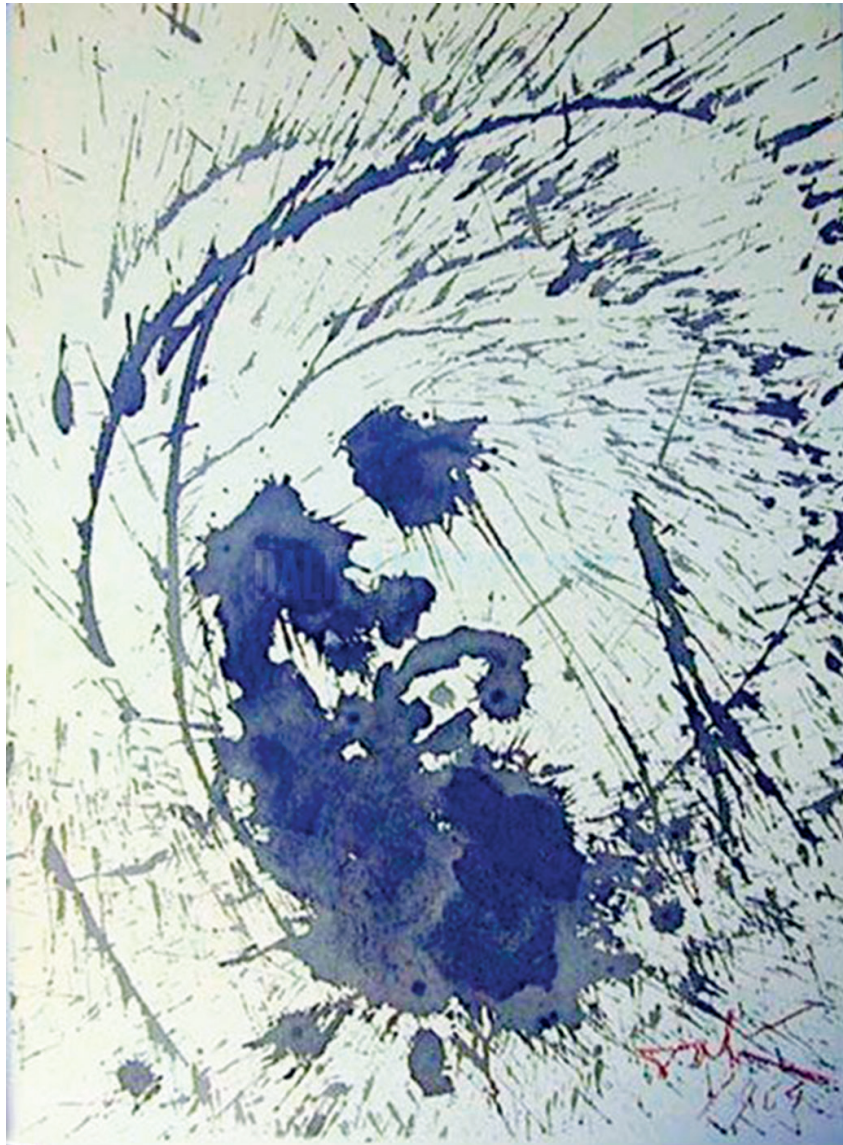
Μαχάτμα Γκάντι, My Visit With Mahatma Gandhi, James E. McEldowney

Έχω μεγάλο σεβασμό για τον Χριστιανισμό. Έχω διαβάσει πολλές φορές την επί του Όρους Ομιλία και έχω κερδίσει πολλά από αυτό. Δε γνωρίζω κανέναν που να έχει κάνει περισσότερο για την ανθρωπότητα από τον Ιησού. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει τίποτα λάθος με τον Χριστιανισμό, το πρόβλημα είναι με εσάς, τους Χριστιανούς.

✦ Ο Μοχάντας Καραμτσάντ Γκάντι (1869-1948) ήταν Ινδός πολιτικός, στοχαστής, ακτιβιστής και επαναστάτης. Υπήρξε η κεντρική μορφή του εθνικού κινήματος για την ινδική ανεξαρτησία και εμπνευστής της μεθόδου παθητικής αντίστασης χωρίς τη χρήση βίας έναντι των καταπιεστών. Η διδασκαλία του επηρέασε το διεθνές κίνημα για την ειρήνη και μαζί με τον ασκητικό βίο του συνέτειναν

στο να καταστεί παγκόσμιο σύμβολο και ορόσημο της φιλοσοφικής και κοινωνικοπολιτικής διάνοησης του 20ού αιώνα.

Νίκος Καζαντζάκης, Πρόλογος, Ο τελευταίος πειρασμός

Η δυαδική υπόσταση του Χριστού στάθηκε για μένα πάντα βαθύ, ανεξερεύνητο μυστήριο· η λαχτάρα, η τόσο ανθρώπινη, η τόσο υπεράνθρωπη, να φτάσει ο άνθρωπος ως τον Θεό - ή, πιο σωστά: να επιστρέψει ο άνθρωπος στον Θεό και να ταυτιστεί μαζί του· η νοσταλγία αυτή,

η τόσο μυστική και συνάμα τόσο πραγματική, άνοιγε μέσα μου πληγές και πηγές μεγάλες. Ποτέ δεν ακολούθησα με τόσο τρόπο την αιματωμένη πορεία του στο Γολγοθά, ποτέ δεν έζησα με τόση ένταση, με τόση κατανόηση κι αγάπη το Βίο και τα Πάθη του Χριστού, όσο τις μέρες και τις νύχτες που έγραφα τον «Τελευταίο Πειρασμό». Γράφοντας την εξομολόγηση ετούτη της αγωνίας και της μεγάλης ελπίδας του ανθρώπου, ήμουν συγκινημένος τόσο που τα μάτια μου βούρκωναν· δεν είχα νιώσει ποτέ με τόση γλύκα, με τόσο πόνο να πέφτει στάλα στάλα το αίμα του Χριστού στην καρδιά μου. Γιατί ο Χριστός, για ν' ανέβει στην κορυφή της θυσίας, στο Σταυρό, στην κορυφή της εξαΰλωσης, στον Θεό, πέρασε όλα τα στάδια του αγωνιζόμενου ανθρώπου. Όλα, και γι' αυτό κι ο πόνος του μας είναι τόσο γνώριμος και τον πονούμε, κι η τελική νίκη του μας φαίνεται τόσο και δικιά μας μελλούμενη νίκη. Ό,τι είχε βαθιά ανθρώπινο ο Χριστός μάς βοηθάει να τον καταλάβουμε και να τον αγαπήσουμε και να παρακολουθούμε τα Πάθη του σα να 'ταν δικά μας πάθη. Αν δεν είχε μέσα του το ζεστό ανθρώπινο στοιχείο, δε θα μπορούσε ποτέ με τόση σιγουράδα και τρυφερότητα να αγγίξει την καρδιά μας και δε θα μπορούσε να γίνει πρότυπο στη ζωή μας. Αγωνιζόμαστε κι εμείς, τον βλέπουμε κι αυτόν να αγωνίζεται και παίρνουμε κουράγιο· βλέπουμε, δεν είμαστε ολομόναχοι στον κόσμο, αγωνίζεται κι αυτός μαζί μας.

✠ Ο Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957) ήταν ένας από τους σημαντικότερους νεοέλληνες στοχαστές και λογοτέχνες. Έγραψε μυθιστορήματα, θεατρικά έργα, ταξιδιωτικά και ποίηση.

Τάσος Λειβαδίτης, Ο αδελφός Ιησούς

Πιστεύω στα δισταχτικά αδέξια βήματα των ταπεινών και στον Χριστό που διασχίζει την Ιστορία.

Ευαγγελισμός

Ήταν βέβαια πάντα λίγο παράξενος, έμενε στο διπλανό δωμάτιο, όμως εκείνη τη νύχτα βγήκε στο δρόμο κρατώντας μια λάμπα, «τι γυρεύεις;» του λέω, «τη Θεοτόκο» μού λέει –στην ακατάληπτη γλώσσα εκείνων που δίνουν νόημα σε μια εποχή.

Η γέννηση

Έν' άλλο βράδυ τον άκουσα να κλαίει δίπλα. Χτύπησα την πόρτα και μπήκα. Μου 'δειξε πάνω στο κομοδίνο ένα μικρό ξύλινο σταυρό. «Είδες, μου λέει, γεννήθηκε η ευσπλαχνία». Έσκυψα τότε το κεφάλι κι έκλαψα κι εγώ, γιατί θα περνούσαν αιώνες και αιώνες και δε θα 'χαμε να πούμε τίποτα ωραιότερο απ' αυτό.

Η ταφή

Πέθανε ύστερα από λίγες μέρες. Τον θάψαμε στην άκρη ενός παλιού κοιμητηρίου, δυο άνθρωποι όλοι κι όλοι κι ένα περαστικό αδέσποτο σκυλί που είχε σταθεί και μας κοιτούσε. Έβρεχε. Έτσι, κάθε που βλέπω τώρα ένα σκυλί, ξέρω κατά πού πέφτει η Παράδεισος.

Η ανάληψη

Πέρασαν μήνες. Το δωμάτιο δίπλα έμενε άδειο. Ώσπου ήρθε ένας νέος ενοικιαστής. Δεν είχα δει ποτέ το πρόσωπό του, άκουγα μόνο, μέρα νύχτα, αδιάκοπα τα βήματά του στην κάμαρα. «Αυτός θα πηγαίνει πολύ μακριά», σκεφτόμουν. Τέλος, ένα βράδυ τα βήματα σταμάτησαν. «Επιτέλους, έφτασε», είπα μέσα μου με ανα-

κούφιση. Το άλλο πρωί έμαθα ότι έφυγε – γιατί, βέβαια, Θεέ μου, κάπου θα υπάρχει ένας κόσμος καλύτερος...

Τάσος Λειβαδίτης, Την πόρτα ανοίγω το βράδυ

Την πόρτα ανοίγω το βράδυ, | τη λάμπα κρατώ ψηλά,
να δούνε της γης οι θλιμμένοι, | να 'ρθούνε, να βρουν
συντροφιά.
Να βρούνε στρωμένο τραπέζι, | σταμνί για να πιει ο
καημός
κι ανάμεσά μας θα στέκει | ο πόνος, του κόσμου
αδερφός.
Να βρούνε γωνιά ν' ακουμπήσουν, | σκαμνί για να
κάτσει ο τυφλός
κι εκεί καθώς θα μιλάμε | θα 'ρθει συντροφιά κι ο
Χριστός.

✿ Ο Τάσος Λειβαδίτης (1922-1988) ήταν σημαντικός Έλληνας ποιητής. Γεννήθηκε και πέθανε στην Αθήνα.

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

✿ Έρευνα: Συγκεντρώστε γνώμες μαθητών του σχολείου για τον Ιησού και παρουσιάστε τις στην τάξη.

✿ Διάδρομος συνείδησης για πρόσωπα των διηγήσεων (Πιλάτος, Νικόδημος).

II. Ο Ιησούς Χριστός στην Καινή Διαθήκη

Το κήρυγμα στη Ναζαρέτ

Λκ 4, 14-21

Ο Ιησούς επέστρεψε γεμάτος με τη δύναμη του Πνεύματος στη Γαλιλαία και η φήμη του διαδόθηκε σε όλα τα περίχωρα. Δίδασκε στις συναγωγές τους και τον τιμούσαν όλοι. Ύστερα ήρθε στη Ναζαρέτ, όπου είχε μεγαλώσει. Το Σάββατο πήγε όπως συνήθιζε στη συναγωγή και σηκώθηκε να διαβάσει τις Γραφές. Του έδωσαν το χειρόγραφο με τα λόγια του προφήτη Ησαΐα. Ο Ιησούς το ξετύλιξε και βρήκε το σημείο όπου ήταν γραμμένο το εξής: Το Πνεύμα του Κυρίου με κατέχει, γιατί ο Κύριος με έχρισε και μ' έστειλε ν' αναγγείλω το χαρμόσυνο μήνυμα στους φτωχούς, να θεραπεύσω τους συντριμμένους ψυχικά. Στους αιχμαλώτους να κηρύξω απελευθέρωση και στους τυφλούς ότι θα βρουν το φως τους, να φέρω λευτεριά στους τσακισμένους, να αναγγείλω του καιρού τον ερχομό που ο Κύριος θα φέρει τη σωτηρία στο λαό του. Ύστερα τύλιξε το χειρόγραφο, το έδωσε στον υπηρέτη και κάθισε. Τα μάτια όλων στη συναγωγή ήταν προσηλωμένα πάνω του. Άρχισε τότε να τους λέει: «Σήμερα βρίσκει την εκπλήρωσή της η προφητεία που μόλις ακούσατε».

Ο Μεσσίας που ανήγγειλαν οι Προφήτες

Ησ 11, 1-10

Ένα κλωνάρι θα φυτρώσει απ' τον κορμό του Ιεσσαί κι ένα κλαδί θα ξεπροβάλει από τις ρίζες του. Πάνω του θ' αναπαύεται το Πνεύμα του Κυρίου, το πνεύμα αυτό που θα του δίνει σοφία και σύνεση, την ικανότητα ν' αποφασίζει, τη δύναμη να εκτελεί, τη γνώση του Κυρίου, τον σεβασμό στον Κύριο. Η πιο μεγάλη του ευχαρίστηση θα 'ναι να σέβεται τον Κύριο. Τίποτα δε θα κρίνει απ' τα φαινόμενα ούτε θ' αποφασίζει απ' τα λεγόμενα. Αλλά θα κρίνει με δικαιοσύνη τους φτωχούς και θα υπερασπίζεται μ' ευθύτητα τους ταπεινούς της χώρας. Χάρη στις αυστηρές του εντολές στη χώρα θα κρατά την τάξη και με την κρίση του θα θανατώνονται οι ασεβείς. Η δικαιοσύνη κι η πιστότητα θα 'ναι γι' αυτόν σαν το ζωνάρι που τυλίγει τη μέση του. Τότε θα κάθεται ο λύκος παρέα με το αρνί και θα κοιμάται ο πάνθηρας με το κατσίκι αντάμα. Το μοσχαράκι και το λιονταρόπουλο θα βόσκουνε μαζί κι ένα μικρό παιδί θα τα οδηγάει. Η αγελάδα κι η αρκούδα την ίδια θα 'χουνε βοσκή και τα μικρά τους το ίδιο το λημέρι· το λιοντάρι θα τρέφεται καθώς το βόδι με άχυρο. Το βρέφος άφοβα θα παίζει στη φωλιά της έχιδνας, το νήπιο που μόλις αποκόπηκε από της μάνας του το γάλα θ' απλώνει το χεράκι του στην κόμπρας τη σπηλιά. Κανένας δε θα προξενεί στον άλλον βλάβη ούτε κακό πουθενά στ' όρος το άγιο του Θεού, γιατί η γνώση του Κυρίου τη χώρα θα σκεπάζει όπως σκεπάζουν τα νερά τη θάλασσα. Σαν έρθει εκείνη η μέρα, το βλαστάρι από τη ρίζα του Ιεσσαί εκεί θα στέκεται για τους λαούς σημαία. Τα έθνη θα 'ρχονται να του

ζητάνε συμβουλή και κατοικία του θα είναι η δόξα του Κυρίου.

Προσδοκίες του αρχαίου ελληνικού κόσμου

Η προσδοκία της έλευσης ενός θεού λυτρωτή εντοπίζεται και στα έργα των αρχαίων κλασικών συγγραφέων. Στο έργο «Προμηθέας Δεσμώτης» του Αισχύλου, ο Προμηθέας –ενώ βρισκόταν φυλακισμένος στον Καύκασο– προλέγει ότι ο λυτρωτής από τα βάσανά του θα γεννηθεί από την παρθένο Ιώ και τον Θεό (στιχ. 772, 834, 848). Αυτός ο θεάνθρωπος θα καταλύσει την εξουσία των παλαιών θεών και θα αφανίσει αυτούς και τη δύναμή τους (στιχ. 908, 920). Στο τέλος του έργου ο Αισχύλος, διά στόματος του Ερμή, προλέγει στον Προμηθέα: «Τέρμα στον πόνο αυτό μην καρτερείς, πριν κάποιος θεός τις συμφορές σου να σηκώσει και στον ανήλιαγο Άδη αντί για σένα στους άφεγγους κατέβει του Ταρτάρου βυθούς» (Αισχύλου, Προμηθέας Δεσμώτης, στιχ. 1026). Μερικά χρόνια αργότερα, στο έργο του Πλάτωνα «Απολογία του Σωκράτη», επαναλαμβάνεται η προσδοκία ενός θεού σωτήρα. Ο Σωκράτης στην απολογία του λέει: «την υπόλοιπη ζωή σας θα την περάσετε σε πνευματικό λήθαργο, εάν ο Θεός δε στείλει κάποιον άλλον προς εσάς, φροντίζοντας για σας.» (Πλάτωνος, Απολογία Σωκράτους 18, 31Α). Τέλος, αξίζει να θυμηθούμε πως ο Απόστολος Παύλος, όταν ήρθε στην Αθήνα το 50 μ.Χ. για να κηρύξει τον Χριστιανισμό (Πραξ 17,22-23), «στάθηκε στη μέση του Αρείου Πάγου και είπε: Αθηναίοι! Σας βλέπω ευλαβέστατους από κάθε άποψη. Πράγματι, ενώ περιδιάβαζα την πόλη σας και έβλεπα τους ιερούς σας τόπους, βρήκα ανάμεσα σ' αυτούς κι ένα βωμό, με την επιγραφή στον Άγνωστο Θεό. Αυτόν,

λοιπόν, που εσείς λατρεύετε χωρίς να τον γνωρίζετε, αυτόν εγώ τώρα σας τον κάνω γνωστό».

Ο μοναδικός διδάσκαλος

Τρία χρόνια έδρασε ο Ιησούς. Έπραττε και δίδασκε ακούραστα. Ο Ιησούς ως δάσκαλος αναζητούσε τους ανθρώπους περιοδεύοντας. Τους μιλούσε για τη Βασιλεία του Θεού στη γλώσσα που καταλάβαιναν. Ο Ιησούς δίδασκε παντού. Τον ακολουθούσαν πλήθη ανθρώπων, άνδρες και γυναίκες. Μαθητές του ήταν όλοι όσοι ήθελαν, χωρίς διακρίσεις –αντίθετα με τους Γραμματείς που δίδασκαν σε ειδικούς χώρους, κυρίως στον Ναό και στις συναγωγές, σε ορισμένους μόνο ανθρώπους και δε δέχονταν μαθήτριες. Κατά τη διδασκαλία του αναφερόταν στις Γραφές. Έλεγε, όμως, δικά του πράγματα, καινούρια και πρωτάκουστα. Οι αλήθειες ζωής που δίδασκε εντυπωσίαζαν, άγγιζαν την ύπαρξη των ανθρώπων και προκαλούσαν αλλαγές στη ζωή τους.

Λκ 19, 47-48

Κάθε μέρα δίδασκε στο ναό, οι αρχιερείς όμως, οι γραμματείς και οι προύχοντες του λαού ζητούσαν ευκαιρία να τον εξοντώσουν. Δεν έβρισκαν όμως τον τρόπο, γιατί όλος ο λαός, όταν τον άκουγε, κρεμόταν από τα χείλη του.

Μκ 1, 21-22

Έρχονται στην Καπερναούμ, κι αμέσως το Σάββατο ο Ιησούς μπήκε στη συναγωγή και δίδασκε. Οι άνθρωποι έμεναν κατάπληκτοι από τη διδασκαλία του, γιατί τους δίδασκε με αυθεντία κι όχι όπως δίδασκαν οι γραμματείς.

Επί του Όρους Ομιλία, Μτ 5-7

Μακαρισμοί, Μτ 5, 1-12

Όταν ο Ιησούς είδε τα πλήθη ανέβηκε στο όρος, κάθισε, και οι μαθητές του ήρθαν κοντά του. Τότε εκείνος άρχισε να τους διδάσκει μ' αυτά τα λόγια:

«Μακάριοι όσοι νιώθουν τον εαυτό τους φτωχό μπροστά στο Θεό, γιατί δική τους είναι η βασιλεία του Θεού.

Μακάριοι όσοι θλίβονται για τις αμαρτίες τους και για το κακό που κυριαρχεί στον κόσμο, γιατί αυτοί θα παρηγορηθούν από το Θεό.

Μακάριοι όσοι φέρονται με πραότητα στους άλλους, γιατί αυτοί θα κληρονομήσουν τη γη της επαγγελίας.

Μακάριοι όσοι πεινούν και διψούν για την επικράτηση του θελήματος του Θεού, γιατί ο Θεός θα ικανοποιήσει την επιθυμία τους.

Μακάριοι όσοι δείχνουν έλεος στους άλλους, γιατί σ' αυτούς θα δείξει ο Θεός το έλεός του.

Μακάριοι όσοι έχουν καθαρή καρδιά, γιατί αυτοί θα δουν το πρόσωπο του Θεού.

Μακάριοι όσοι φέρνουν την ειρήνη στους ανθρώπους, γιατί αυτοί θα ονομαστούν παιδιά του Θεού.

Μακάριοι όσοι διώκονται για την επικράτηση του θελήματος του Θεού, γιατί σ' αυτούς ανήκει η βασιλεία του Θεού.

Μακάριοι είστε όταν σας χλευάσουν και σας καταδίδουν και σας κακολογήσουν με κάθε ψεύτικη κατηγορία εξαιτίας μου.

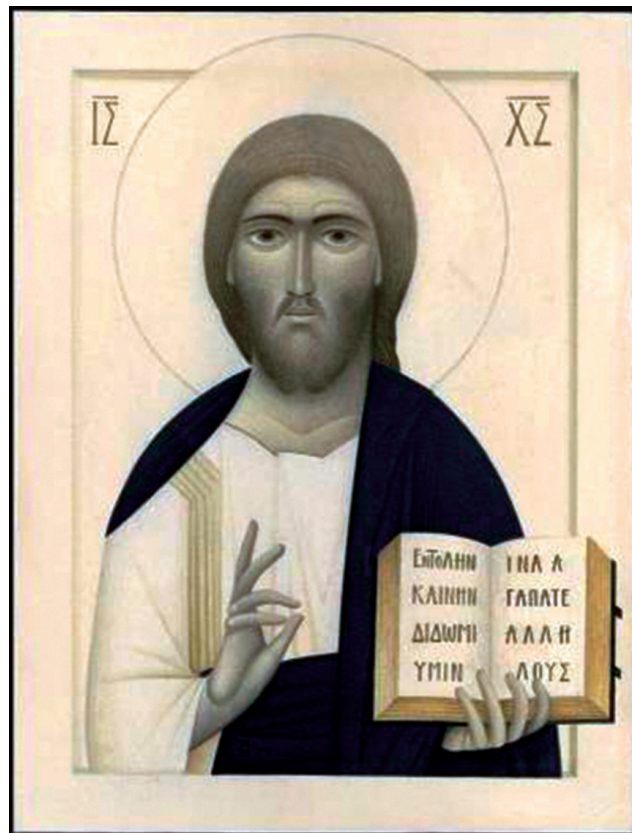
Να αισθάνεστε χαρά και αγαλλίαση, γιατί θ' ανταμειφθείτε με το παραπάνω στους ουρανούς. Έτσι καταδίωξαν και τους προφήτες πριν από σας».

Η αληθινή ελεημοσύνη, Μτ 6, 1-4

Να προσέχετε την ελεημοσύνη σας, να μη γίνεται μπροστά στους ανθρώπους, με σκοπό να σας επιδοκιμάσουν. Γιατί αν γίνεται έτσι, μην περιμένετε ανταμοιβή από τον ουράνιο Πατέρα σας. Όταν κάνεις ελεημοσύνη,

μην το διατυμπανίσεις, όπως κάνουν οι υποκριτές στις συναγωγές και στους δρόμους, για να τους τιμήσουν οι άνθρωποι· σας βεβαιώνω πως αυτή η τιμή είναι όλη κι όλη η ανταμοιβή τους. Εσύ, αντίθετα, όταν δίνεις ελεημοσύνη, ας μην ξέρει ούτε το αριστερό σου χέρι τι κάνει το δεξί σου, για να 'ναι αληθινά κρυφή η ελεημοσύνη σου. Κι ο Πατέρας σου, που βλέπει τις κρυφές πράξεις, θα σε ανταμείψει φανερά.

Η αγάπη για τον πλησίον, Μτ 5, 43-48

Έχετε ακούσει πως δόθηκε η εντολή: «Να αγαπήσεις τον πλησίον σου και να μισήσεις τον εχθρό σου». Εγώ όμως σας λέω: Να αγαπάτε τους εχθρούς σας, να δίνετε ευχές σ' αυτούς που σας δίνουν κατάρες, να ευεργετείτε αυτούς που σας μισούν, και να προσεύχεστε γι' αυτούς που σας κακομεταχειρίζονται και σας καταδιώκουν. Έτσι θα γίνετε παιδιά του ουράνιου Πατέρα

σας, γιατί αυτός ανατέλλει τον ήλιο του για κακούς και καλούς και στέλνει τη βροχή σε δικαίους και αδίκους. Γιατί, αν αγαπήσετε μόνο όσους σας αγαπούν, ποια αμοιβή περιμένετε από τον Θεό; Το ίδιο δεν κάνουν κι οι τελώνες; Κι αν χαιρετάτε μόνο τους φίλους σας, τι παραπάνω κάνετε από τους άλλους; Μήπως και οι τελώνες το ίδιο δεν κάνουν; Να γίνετε, λοιπόν, κι εσείς τέλειοι, όπως τέλειος είναι και ο Πατέρας σας ο ουράνιος.

Η αληθινή προσευχή, Μτ 6, 5-8

Κι όταν προσεύχεσαι, να μην είσαι σαν τους υποκριτές, που τους αρέσει να στέκονται και να προσεύχονται στις συναγωγές και στα σταυροδρόμια, για να κάνουν καλή εντύπωση στους ανθρώπους· σας βεβαιώνω πως αυτή είναι όλη κι όλη η ανταμοιβή τους. Εσύ, αντίθετα, όταν προσεύχεσαι, πήγαινε στο πιο απόμερο δωμάτιο του σπιτιού σου, κλείσε την πόρτα σου και προσευχήσου εκεί κρυφά στον Πατέρα σου· κι ο Πατέρας σου, που βλέπει τις κρυφές πράξεις, θα σε ανταμείψει φανερά. Όταν προσεύχεστε, μη φλυαρείτε όπως οι ειδωλολάτρες, που νομίζουν ότι με την πολυλογία τους θα εισακουστούν. Μη γίνετε όμοιοι μ' αυτούς· γιατί ο Πατέρας σας ξέρει από τι έχετε ανάγκη, προτού ακόμα το ζητήσετε.

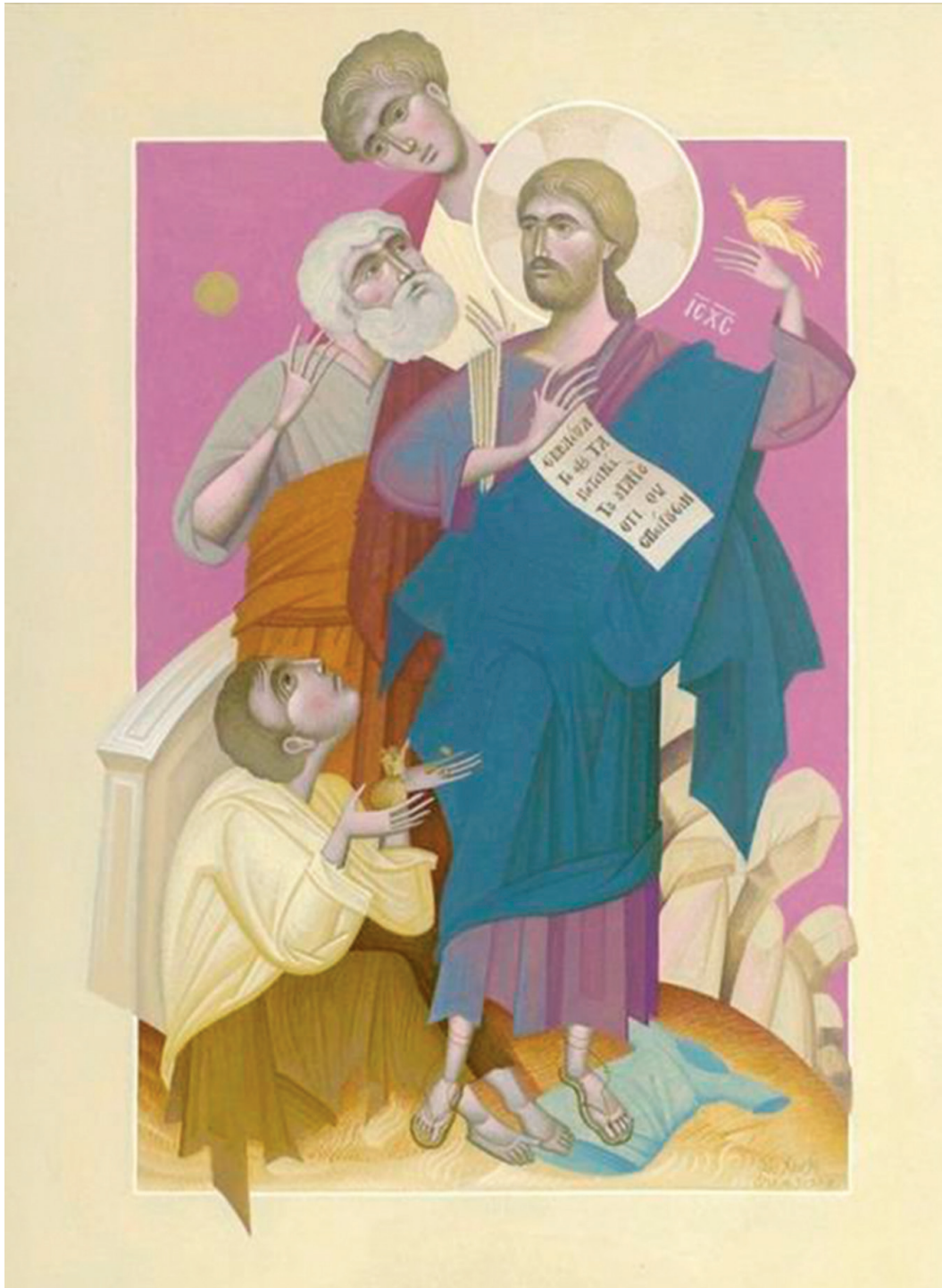
Η Κυριακή Προσευχή, Μτ 6, 9-13

Εσείς, λοιπόν, έτσι να προσεύχεστε:
«Πατέρα μας, που βρίσκεσαι στους ουρανούς,
κάνε να σε δοξάσουν όλοι ως Θεό,
να έρθει η βασιλεία σου
να γίνει το θέλημά σου
και από τους ανθρώπους, όπως γίνεται από τις
ουράνιες δυνάμεις.
Δώσε μας σήμερα τον απαραίτητο για τη ζωή μας άρτο.
Και χάρισέ μας τα χρέη των αμαρτιών μας,
όπως κι εμείς τα χαρίζουμε
στους δικούς μας οφειλέτες.
Και μη μας αφήσεις να πέσουμε σε πειρασμό,
αλλά γλίτωσέ μας από τον πονηρό.
Γιατί σ' εσένα ανήκει παντοτινά η βασιλεία, η δύναμη
και η δόξα. Αμήν.»

Ο αληθινός θησαυρός, Μτ 6, 19-21

Μη μαζεύετε θησαυρούς πάνω στη γη, όπου τους αφανίζει ο σκόρος και η σκουριά, κι όπου οι κλέφτες κάνουν διαρρήξεις και τους κλέβουν. Αντίθετα, να μαζεύετε θησαυρούς στον ουρανό, όπου δεν τους αφανίζουν ούτε ο σκόρος ούτε η σκουριά, κι όπου οι κλέφτες δεν κάνουν διαρρήξεις και δεν τους κλέβουν. Γιατί όπου είναι ο θησαυρός σας εκεί θα είναι και η καρδιά σας.

Το άγχος για τη ζωή, Μτ 6, 25-33

Γι' αυτό, λοιπόν, σας λέω: Μη μεριμνάτε για τη ζωή σας, τι θα φάτε και τι θα πιείτε, ούτε για το σώμα σας, τι θα ντυθείτε. Η ζωή δεν είναι σπουδαιότερη από την τροφή; Και το σώμα δεν είναι σπουδαιότερο από το ντύσιμο; Κοιτάξτε τα πουλιά που δεν σπέρνουν ούτε

θερίζουν ούτε συνάζουν αγαθά σε αποθήκες, κι όμως ο ουράνιος Πατέρας σας τα τρέφει· εσείς δεν αξίζετε πολύ περισσότερο απ' αυτά; Κι έπειτα, ποιος από σας μπορεί με το άγχος του να προσθέσει έναν πήχη στο ανάστημά του; Και γιατί τόσο άγχος για το ντύσιμό σας; Ας σας διδάξουν τα αγριόκρινα πώς μεγαλώνουν· δεν κοπιάζουν ούτε γνέθουν· κι όμως, σας βεβαιώνω πως ούτε ο Σολομών σ' όλη του τη μεγαλοπρέπεια δεν ντυνόταν όπως ένα από αυτά. Αν όμως ο Θεός ντύνει έτσι το αγριόχορτο, που σήμερα υπάρχει κι αύριο θα το ρίξουν στη φωτιά, δε θα φροντίσει πολύ περισσότερο για σας, ολιγόπιστοι; Μην έχετε, λοιπόν, άγχος και μην αρχίσετε να λέτε «τι θα φάμε;» ή «τι θα πιούμε;» ή «τι θα ντυθούμε;», γιατί για όλα αυτά αγωνιούν όσοι δεν εμπιστεύονται το Θεό· ο ουράνιος όμως Πατέρας σας ξέρει καλά ότι έχετε ανάγκη απ' όλα αυτά. Γι' αυτό πρώτα απ' όλα να επιζητείτε τη βασιλεία του Θεού και την επικράτηση του θελήματός του, κι όλα αυτά θα ακολουθήσουν.

Η κατάκριση, Μτ 7, 1-5

Μην κρίνετε τους συνανθρώπους σας, για να μην σας κρίνει κι εσάς ο Θεός. Με το κριτήριο που κρίνετε θα κριθείτε, και με το μέτρο που μετράτε θα μετρηθείτε. Πώς μπορείς και βλέπεις το σκουπιδάκι στο μάτι του αδερφού σου και δε νιώθεις ένα ολόκληρο δοκάρι στο δικό σου μάτι; Ή πώς θα πεις στον αδερφό σου «άφησέ με να σου βγάλω το σκουπιδάκι από το μάτι σου», όταν έχεις ένα ολόκληρο δοκάρι στο δικό σου μάτι; Υποκριτή! Βγάλε πρώτα από το μάτι σου το δοκάρι, και τότε θα δεις καθαρά και θα μπορέσεις να βγάλεις το σκουπιδάκι από το μάτι του αδερφού σου.

Ο χρυσός κανόνας, Μτ 7, 12

Όλα όσα θέλετε να σας κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αυτά να τους κάνετε κι εσείς· σ' αυτό συνοψίζονται ο νόμος και οι προφήτες.

Ο αληθινός μαθητής, Μτ 7, 21-23

Στη βασιλεία του Θεού δε θα μπει όποιος μου λέει «Κύριε, Κύριε», αλλά όποιος κάνει το θέλημα του ουράνιου Πατέρα μου. Την ημέρα της κρίσεως πολλοί θα μου πουν: «Κύριε, Κύριε, δεν προφητέψαμε στο όνομά σου; Δεν διώξαμε δαιμόνια στο όνομά σου; Δεν κάναμε τόσα θαύματα στο όνομά σου;» Και τότε θα τους πω κι εγώ: «ποτέ δεν σας ήξερα· φύγετε μακριά μου, εσείς που αντιστρατεύεστε το νόμο του Θεού».

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ✦ Μετασχηματίστε τα βιβλικά κείμενα (π.χ. σε είδηση εφημερίδας, αστυνομική αναφορά, επιστολή κ.ά.).
- ✦ Επίλυση προβλήματος: «Εγώ ειμί η Οδός, η Αλήθεια και η Ζωή» (Ιω 14, 6). Επαληθεύστε τον ισχυρισμό του Ιησού στα κείμενα που επεξεργαστήκατε.
- ✦ «Κείμενά μου – θησαυροί μου»: επιλογή κειμένων που επεξεργαστήκατε και σχετίζονται με σπουδαία σύγχρονα ζητήματα (προσωπικά και κοινωνικά).

Οι παραβολές του Ιησού

Ο Ιησούς συχνά μιλούσε με παραβολές. Μ' αυτές φανέρωσε νέες και μοναδικές αλήθειες για τον Θεό, τον άνθρωπο και τον συνάνθρωπο.

α. Τι είναι και τι φανερώνουν οι παραβολές;

Οι παραβολές είναι διηγήσεις επινοημένων ιστοριών από την καθημερινή ζωή, παράξενες και μοναδικές, που φανερώνουν με παραστατικό και εντυπωσιακό τρόπο η καθεμιά κάτι ξεχωριστό για τη Βασιλεία του Θεού. Όποιοι τις ακούν ή τις μελετούν, καταλαβαίνουν ποια είναι η πρόταση ζωής που παρουσίασε ο Χριστός στους ανθρώπους.

β. Γιατί ο Ιησούς δίδασκε με παραβολές;

Αυτός ήταν ο καλύτερος τρόπος για να διδάξει τις νέες, πρωτάκουστες και ανατρεπτικές αλήθειες ζωής της Βασιλείας του Θεού, ώστε να τον καταλάβουν όλοι. Οι αφηρημένες ιδέες και τα θεωρητικά πράγματα ήταν -και είναι συνήθως- μόνον για λίγους. Οι ακροατές εντύπωναν βαθιά μέσα τους τις αλήθειες που φανέρωναν αυτές οι απλές ιστορίες και δεν τις ξεχνούσαν ποτέ.

Φανερώνει τον Θεό ως Πατέρα που συγχωρεί τα παιδιά του

Η παραβολή του σπλαχνικού Πατέρα, Λκ 15, 11-32

Τους είπε επίσης ο Ιησούς: «Κάποιος άνθρωπος είχε δύο γιους. Ο μικρότερος απ' αυτούς είπε στον πατέρα του: πατέρα, δώσε μου το μερίδιο της περιουσίας που μου αναλογεί· κι εκείνος τους μοίρασε την περιουσία. Ύστερα από λίγες μέρες ο μικρότερος γιος τα μάζεψε όλα κι έφυγε σε χώρα μακρινή. Εκεί σκόρπισε την περιουσία του κάνοντας άσωτη ζωή. Όταν τα ξόδεψε όλα, έτυχε να πέσει μεγάλη πείνα στη χώρα εκείνη, και

άρχισε κι αυτός να στερείται. Πήγε λοιπόν κι έγινε εργάτης σε έναν από τους πολίτες εκείνης της χώρας, ο οποίος τον έστειλε στα χωράφια του να βόσκει χοίρους. Έφτασε στο σημείο να θέλει να χορτάσει με τα ξυλοκέρατα που έτρωγαν οι χοίροι, αλλά κανένας δεν του έδινε. Τελικά συνήλθε και είπε: Πόσοι εργάτες του πατέρα μου έχουν περίσσιο ψωμί, κι εγώ εδώ πεθαίνω της πείνας! Θα σηκωθώ και θα πάω στον πατέρα μου και θα του πω: Πατέρα, αμάρτησα στο Θεό και σ' εσένα· δεν είμαι άξιος πια να λέγομαι γιος σου· κάνε με σαν έναν από τους εργάτες σου. Σηκώθηκε, λοιπόν, και ξεκίνησε να πάει στον πατέρα του.

Ενώ ήταν ακόμη μακριά, τον είδε ο πατέρας του, τον σπλαχνίστηκε, έτρεξε, τον αγκάλιασε σφιχτά και τον καταφιλούσε. Τότε ο γιος του τού είπε: Πατέρα, αμάρτησα στο Θεό και σ' εσένα και δεν αξίζω να λέγομαι παιδί σου. Ο πατέρας όμως γύρισε στους δούλους του και τους διέταξε: Βγάλτε γρήγορα την καλύτερη στολή και ντύστε τον· φορέστε του δαχτυλίδι στο χέρι και δώστε του υποδήματα. Φέρτε το σιτευτό μοσχάρι και σφάξτε το να φάμε και να ευφρανθούμε, γιατί αυτός ο γιος μου ήταν νεκρός και αναστήθηκε, ήταν χαμένος και βρέθηκε. Έτσι άρχισαν να ευφραίνονται.

Ο μεγαλύτερος γιος του βρισκόταν στο χωράφι· και καθώς ερχόταν και πλησίαζε στο σπίτι, άκουσε μουσικές και χορούς. Φώναξε, λοιπόν, έναν από τους υπηρέτες και ρώτησε να μάθει τι συμβαίνει. Εκείνος του είπε: γύρισε ο αδερφός σου, κι ο πατέρας σου έσφαξε το σιτευτό μοσχάρι, γιατί του ήρθε πίσω γερός. Αυτός τότε θύμωσε και δεν ήθελε να μπει μέσα. Ο πατέρας του βγήκε και τον παρακαλούσε, εκείνος όμως του αποκρίθηκε: Εγώ τόσα χρόνια σού δουλεύω και ποτέ δεν παρά-

κουσα καμιά εντολή σου· κι όμως σ' εμένα δεν έδωσες ποτέ ένα κατσίκι για να ευφρανθώ με τους φίλους μου. Όταν όμως ήρθε αυτός ο γιος σου, που κατασπατάλησε την περιουσία σου με πόρνες, έσφαξες για χάρη του το σιτευτό μοσχάρι. Κι ο πατέρας του τού απάντησε: Παιδί μου, εσύ είσαι πάντοτε μαζί μου κι ό,τι είναι δικό μου είναι και δικό σου. Έπρεπε όμως να ευφρανθούμε και να χαρούμε, γιατί ο αδερφός σου αυτός ήταν νεκρός κι αναστήθηκε, ήταν χαμένος και βρέθηκε».

**Δίπλα σε όλους χωρίς καμιά διάκριση.
Αποδέχεται και συνομιλεί χωρίς διακρίσεις με άντρες
και γυναίκες**

Διάλογος με τη Σαμαρείτισσα, Ιω 4, 1-42

Όταν λοιπόν έμαθε ο Κύριος ότι οι Φαρισαίοι πληροφορήθηκαν πως ο Ιησούς αποκτά περισσότερους οπαδούς από τον Ιωάννη και τους βαφτίζει –αν και ο ίδιος ο Ιησούς δε βάφτιζε αλλά οι μαθητές του– άφησε την Ιουδαία κι έφυγε πάλι για τη Γαλιλαία. Έπρεπε όμως να περάσει από τη Σαμάρεια. Έφτασε έτσι σε μια πόλη της Σαμάρειας που λεγόταν Συχάρ, κοντά στο χωράφι που είχε δώσει ο Ιακώβ στο γιο του τον Ιωσήφ. Εκεί βρισκόταν το πηγάδι του Ιακώβ. Ο Ιησούς, κουρασμένος από την πεζοπορία, κάθισε κοντά στο πηγάδι· ήταν γύρω στο μεσημέρι.

Οι μαθητές του είχαν πάει στην πόλη ν' αγοράσουν τρόφιμα. Έρχεται τότε μια γυναίκα από τη Σαμάρεια να βγάλει νερό. Ο Ιησούς της λέει: «Δώσε μου να πιω». Εκείνη τού απάντησε: «Εσύ είσαι Ιουδαίος κι εγώ Σαμαρείτισσα. Πώς μπορείς να μου ζητάς να σου δώσω νερό

να πιεις;» –επειδή οι Ιουδαίοι αποφεύγουν κάθε επικοινωνία με τους Σαμαρείτες. Ο Ιησούς της απάντησε: «Αν ήξερες τη δωρεά του Θεού και ποιος είν’ αυτός που σου λέει “δώσε μου να πιω”, τότε εσύ θα του ζητούσες κι εκείνος θα σου έδινε ζωντανό νερό». Του λέει η γυναίκα: «Κύριε, εσύ δεν έχεις ούτε καν κουβά, και το πηγάδι είναι βαθύ· από πού, λοιπόν, το ’χεις το τρεχούμενο νερό; Αυτό το πηγάδι μάς το χάρισε ο προπάτοράς μας ο Ιακώβ· ήπια απ’ αυτό ο ίδιος και οι γιοι του και τα ζωντανά του. Μήπως εσύ είσαι ανώτερος απ’ αυτόν;» Ο Ιησούς της απάντησε: «Όποιος πίνει απ’ αυτό το νερό θα διψάσει πάλι· όποιος όμως πει από το νερό που θα του δώσω εγώ δε θα διψάσει ποτέ, αλλά το νερό που θα του δώσω θα γίνει μέσα του μια πηγή που θ’ αναβλύζει νερό ζωής αιώνιας». Του λέει η γυναίκα: «Κύριε, δώσε μου αυτό το νερό για να μη διψάω, κι ούτε να έρχομαι έως εδώ για να το παίρνω».

Τότε ο Ιησούς της είπε: «Πήγαινε να φωνάξεις τον άντρα σου κι έλα εδώ». «Δεν έχω άντρα», απάντησε η γυναίκα. Ο Ιησούς της λέει: «Σωστά είπες, “δεν έχω άντρα”· γιατί πέντε άντρες πήρες κι αυτός που μαζί του τώρα ζεις δεν είναι άντρας σου· αυτό που είπες είναι αλήθεια». Του λέει η γυναίκα: «Κύριε, βλέπω ότι εσύ είσαι προφήτης· οι προπάτορές μας λάτρεψαν το Θεό σ’ αυτό το βουνό· εσείς όμως λέτε ότι στα Ιεροσόλυμα βρίσκεται ο τόπος όπου πρέπει κανείς να τον λατρεύει». «Πίστεψέ με, γυναίκα», της λέει τότε ο Ιησούς, «είναι κοντά ο καιρός που δεν θα λατρεύετε τον Πατέρα ούτε σ’ αυτό το βουνό ούτε στα Ιεροσόλυμα. Εσείς οι Σαμαρείτες λατρεύετε αυτό που δεν ξέρετε· εμείς όμως λατρεύουμε αυτό που ξέρουμε, γιατί η σωτηρία έρχεται στον κόσμο από τους Ιουδαίους. Είναι όμως κοντά ο καιρός, ήρθε κιόλας, που οι πραγματικοί λάτρεις θα λατρεύσουν τον Πατέρα με τη δύναμη του Πνεύματος, που αποκαλύπτει την αλήθεια· γιατί έτσι τους θέλει ο Πατέρας αυτούς που τον λατρεύουν. Ο Θεός είναι πνεύμα. Κι αυτοί που τον λατρεύουν πρέπει να τον λατρεύουν με τη δύναμη του Πνεύματος, που φανερώνει την αλήθεια». Του λέει τότε η γυναίκα: «Ξέρω ότι θα έρθει ο Μεσσίας, δηλαδή ο Χριστός· όταν έρθει εκείνος, θα μας τα εξηγήσει όλα». «Εγώ είμαι», της λέει ο Ιησούς, «εγώ, που σου μιλάω αυτή τη στιγμή».

Εκείνη την ώρα ήρθαν οι μαθητές του κι απορούσαν που συνομιλούσε με γυναίκα. Βέβαια, κανείς δεν του είπε «τι συζητάς;» ή «γιατί μιλάς μαζί της;». Τότε η γυναίκα άφησε τη στάμνα της, πήγε στην πόλη κι άρχισε να λέει στον κόσμο: «Ελάτε να δείτε έναν άνθρωπο που μου είπε όλα όσα έχω κάνει στη ζωή μου· μήπως αυτός είναι ο Μεσσίας;». Βγήκαν, λοιπόν, από την πόλη κι έρχονταν σ’ αυτόν.

Συγχωρεί «αμαρτωλούς» που έχουν ανοιχτή καρδιά

Ο Ιησούς και ο Ζακχαίος, Λκ 19, 1-10

Ο Ιησούς μπήκε στην Ιεριχώ και περνούσε μέσα από την πόλη. Εκεί υπήρχε κάποιος, που το όνομά του ήταν Ζακχαίος. Ήταν αρχιτελώνης και πλούσιος. Αυτός προσπαθούσε να δει ποιος είναι ο Ιησούς· δεν μπορούσε όμως εξαιτίας του πλήθους και γιατί ήταν μικρόσωμος. Έτρεξε λοιπόν μπροστά πριν από το πλήθος κι ανέβηκε σε μια συκομουριά για να τον δει, γιατί θα περνούσε από κει. Όταν έφτασε ο Ιησούς στο σημείο εκείνο, κοίταξε προς τα πάνω, τον είδε και του είπε: «Ζακχαίε, κατέβα γρήγορα, γιατί σήμερα πρέπει να μείνω στο σπίτι σου». Εκείνος κατέβηκε γρήγορα και τον υποδέχτηκε με

χαρά. Όλοι όσοι τα είδαν αυτά διαμαρτύρονταν κι έλεγαν ότι πήγε να μείνει στο σπίτι ενός αμαρτωλού. Τότε σηκώθηκε ο Ζακχαίος και είπε στον Κύριο: «Κύριε, υπόσχομαι να δώσω τα μισά από τα υπάρχοντά μου στους φτωχούς και ν' ανταποδώσω στο τετραπλάσιο όσα έχω πάρει με απάτη». Ο Ιησούς, απευθυνόμενος σ' αυτόν, είπε: «Σήμερα αυτή η οικογένεια σώθηκε· γιατί κι αυτός ο τελώνης είναι απόγονος του Αβραάμ. Ο Υιός του Ανθρώπου ήρθε για ν' αναζητήσει και να σώσει αυτούς που έχουν χάσει το δρόμο τους».

Τα θαύματα του Χριστού ως σημάδια του καινούριου κόσμου

Ο Ιησούς από την αρχή της δράσης του προσπαθούσε να δείξει στους ανθρώπους τον καινούριο κόσμο του Θεού για χάρη τους. Αυτό γινόταν με τη ζωή και τη διδασκαλία του, αλλά και με θαυμαστές πράξεις που έκανε, τα θαύματα. Αυτά, με πιο θεαματικό και εντυπωσιακό τρόπο, φανέρωναν αυτό που επιδίωκε. Στα Ευαγγέλια έχουμε διηγήσεις για περίπου 40 θαύματά του. Πριν, όμως, διαβάσουμε μερικά από αυτά, πρέπει να γνωρίζουμε: τι ήταν τα θαύματα, πότε και γιατί τα έκανε ο Χριστός και τι φανέρωναν αυτά για τον ίδιο, για τη Βασιλεία του και για τη ζωή των ανθρώπων.

α. Σε ποιες περιπτώσεις έκανε τα θαύματα ο Χριστός;

Όταν συναντούσε αδυναμία, αρρώστια, αναπηρία, πόνο ή θάνατο. Ο Ιησούς ένωθε συμπόνια για τους πάσχοντες ανθρώπους και συχνά τους βοηθούσε με τα θαύματά του.

β. Τι έδειχναν τα θαύματα για τη ζωή των ανθρώπων;

Με τρόπο παραστατικό κάθε θαύμα έδειχνε κάποια ξεχωριστή αλήθεια της Βασιλείας του Θεού. Όλα ήταν σημάδια («σημεία»), παραδείγματα και παράθυρα, που επέτρεπαν στους ανθρώπους να δουν πόσο αλλιώςτική θα είναι η ζωή σύμφωνα με το πνεύμα της. Απελευθέρωναν τους ανθρώπους όχι μόνο από τα βάσανά τους, αλλά και από τις απάνθρωπες αντιλήψεις που τα προκαλούσαν. Έδιναν στους πάσχοντες στήριγμα ότι δεν είναι μόνοι, αλλά έχουν τον Θεό πλάι τους. Βεβαίωναν ότι κάποτε όλα τα δεινά θα τελειώσουν και μόνο η ζωή και το καλό θα κυριαρχούν.

γ. Τι φανέρωναν για τον ίδιο τον Ιησού;

Εκτός από τη συμπάθεια, την αγάπη και συμπαραστάσή του προς τους ανθρώπους, τα θαύματα φανερώνουν την έγνοια του να καταλάβουν ότι ήταν ο αληθινός Μεσσίας, ο ελευθερωτής των ανθρώπων, ώστε να μπορούν όλοι να έχουν αληθινή ζωή και μάλιστα να την έχουν περίσσεια (Ιω 10,10). Δεν έκανε θαύματα για εντυπωσιασμό και για να αποδείξει τη θεότητά του. Όλα τα έκανε για τους άλλους, κανένα για τον εαυτό του.

Χορταίνει τη σωματική και πνευματική πείνα των ανθρώπων

Ο χορτασμός των πεντακισχιλίων, Ιω 6, 1-15

Μετά απ' αυτά ο Ιησούς έφυγε για την άλλη όχθη της λίμνης της Γαλιλαίας, που λεγόταν Τιβεριάδα. Τον ακολούθησε πλήθος πολύ, γιατί έβλεπαν τα θαύματα θεραπείας των ασθενών, που έκανε. Ο Ιησούς τότε ανέ-

βηκε σ' ένα λόφο κι εκεί καθόταν με τους μαθητές του. Πλησίαζε το Πάσχα, η γιορτή των Ιουδαίων. Καθώς σήκωσε τα μάτια ο Ιησούς και είδε ότι πολύς κόσμος ερχόταν προς το μέρος του, λέει στο Φίλιππο: «Από πού μπορούμε ν' αγοράσουμε ψωμί, για να φάνε όλοι αυτοί οι άνθρωποι;» Αυτό το είπε για να δει τι θ' απαντούσε ο Φίλιππος, γιατί ο ίδιος ήξερε τι έμελλε να κάνει. Ο Φίλιππος του απάντησε: «Ακόμα και διακόσια δηνάρια να δώσουμε για ψωμιά, δε θα φτάσουν ώστε να πάρει ο καθένας ένα μικρό κομμάτι». Ο Ανδρέας, ένας από τους μαθητές του και αδερφός του Σίμωνα Πέτρου, του λέει: «Είναι εδώ ένα παιδί που έχει πέντε κρίθινα ψωμιά και δύο ψάρια· αλλά τι είναι αυτά για τόσους ανθρώπους;». Τότε είπε ο Ιησούς: «Φροντίστε να καθίσουν οι άνθρωποι κάτω για φαγητό». Το χορτάρι στην περιοχή ήταν πολύ. Κάθισαν λοιπόν κάτω· οι άντρες ήταν περίπου πέντε χιλιάδες. Πήρε τότε ο Ιησούς τα ψωμιά και, αφού είπε ευχαριστήρια προσευχή, τα μοίρασε στους μαθητές και οι μαθητές στον κόσμο που είχε καθίσει κάτω· παρομοίως κι από τα ψάρια έδινε όσο ήθελαν. Όταν χόρτασαν, λέει στους μαθητές του: «Μαζέψτε τα κομμάτια που περίσσεψαν, για να μην πάει τίποτε χαμένο». Τα μάζεψαν, λοιπόν, και γέμισαν δώδεκα κοφίνια με περισσεύματα από τα πέντε κρίθινα ψωμιά, κομμάτια που είχαν περισσέψει απ' αυτούς που έφαγαν. Όταν οι άνθρωποι είδαν πως έκανε ένα τέτοιο θαύμα ο Ιησούς, έλεγαν: «Σίγουρα αυτός είναι ο προφήτης που περιμένουμε να έρθει στον κόσμο». Ο Ιησούς όμως, επειδή κατάλαβε πως σκόπευαν να έρθουν να τον αρπάξουν για να τον κάνουν βασιλιά, έφυγε πάλι και πήγε στο βουνό ολομόναχος.

Ανοίγει τα μάτια των ανθρώπων

Η θεραπεία του εκ γενετής τυφλού, Ιω 9, 1-41

Καθώς πήγαινε στο δρόμο του ο Ιησούς, είδε έναν άνθρωπο που είχε γεννηθεί τυφλός. Τον ρώτησαν, λοιπόν, οι μαθητές του: «Διδάσκαλε, ποιος αμάρτησε και γεννήθηκε αυτός τυφλός, ο ίδιος ή οι γονείς του;». Ο Ιησούς απάντησε: «Ούτε αυτός αμάρτησε ούτε οι γονείς του, αλλά γεννήθηκε τυφλός για να φανερωθεί η δύναμη των έργων του Θεού πάνω σ' αυτόν. Όσο διαρκεί η μέρα, πρέπει να εκτελώ τα έργα εκείνου που μ' έστειλε. Έρχεται η νύχτα, οπότε κανένας δεν μπορεί να εργάζεται. Όσο είμαι σ' αυτόν τον κόσμο, είμαι το φως για τον κόσμο». Όταν τα είπε αυτά ο Ιησούς, έφτυσε κάτω, έφτιαξε πηλό από το φτύμα, άλειψε με τον πηλό τα μάτια του τυφλού, και του είπε: «Πήγαινε να νιφτείς στην κολυμβήθρα του Σιλωάμ» –που σημαίνει «απεσταλμένος από το Θεό». Ξεκίνησε, λοιπόν, ο άνθρωπος, πήγε και νίφτηκε και, όταν γύρισε πίσω, έβλεπε. Τότε οι γείτονες κι όσοι τον έβλεπαν προηγουμένως ότι ήταν τυφλός, έλεγαν: «Αυτός δεν είναι ο άνθρωπος που καθόταν εδώ και ζητιάνευε;». Μερικοί έλεγαν: «Αυτός είναι», ενώ άλλοι

έλεγαν: «Είναι κάποιος που του μοιάζει». Ο ίδιος όμως έλεγε: «Εγώ είμαι». Τότε τον ρωτούσαν: «Πώς, λοιπόν, άνοιξαν τα μάτια σου;». Εκείνος απάντησε: «Ένας άνθρωπος που τον λένε Ιησού έκανε πηλό, μου άλειψε τα μάτια και μου είπε: “πήγαινε στην κολυμβήθρα του Σιλωάμ και νίψου”· πήγα λοιπόν εκεί, νίφτηκα και βρήκα το φως μου». Τον ρώτησαν, λοιπόν: «Πού είναι ο άνθρωπος εκείνος;». «Δεν ξέρω», τους απάντησε.

Τον έφεραν τότε στους Φαρισαίους, τον άνθρωπο που ήταν άλλοτε τυφλός. Η μέρα που έφτιαξε ο Ιησούς τον πηλό και του άνοιξε τα μάτια ήταν Σάββατο. Άρχισαν λοιπόν και οι Φαρισαίοι να τον ρωτούν πάλι πώς απέκτησε το φως του. Αυτός τους απάντησε: «Έβαλε πάνω στα μάτια μου πηλό, νίφτηκα και βλέπω». Μερικοί από τους Φαρισαίους έλεγαν: «Αυτός ο άνθρωπος δεν μπορεί να είναι σταλμένος από τον Θεό, γιατί δεν τηρεί την αργία του Σαββάτου». Άλλοι όμως έλεγαν: «Πώς μπορεί ένας αμαρτωλός άνθρωπος να κάνει τέτοια σημεία;». Και υπήρχε διχογνωμία ανάμεσά τους. Ρωτούν λοιπόν πάλι τον τυφλό: «Εσύ τι λες γι' αυτόν; Πώς εξηγείς ότι σου άνοιξε τα μάτια;». Κι εκείνος τους απάντησε: «Είναι προφήτης».

Οι Ιουδαίοι όμως δεν εννοούσαν να πιστέψουν πως αυτός ήταν τυφλός κι απέκτησε το φως του, ώσπου κάλεσαν τους γονείς του ανθρώπου και τους ρώτησαν: «Αυτός είναι ο γιος σας που λέτε ότι γεννήθηκε τυφλός; Πώς, λοιπόν, τώρα βλέπει;». Οι γονείς του τότε αποκρίθηκαν: «Ξέρουμε πως αυτός είναι ο γιος μας κι ότι γεννήθηκε τυφλός· πώς όμως τώρα βλέπει, δεν το ξέρουμε, ή ποιος του άνοιξε τα μάτια, εμείς δεν το ξέρουμε. Ρωτήστε τον ίδιο· ενήλικος είναι, αυτός μπορεί να μιλήσει για τον εαυτό του». Αυτά είπαν οι γονείς του, από φόβο

προς τους Ιουδαίους. Γιατί, οι Ιουδαίοι άρχοντες είχαν κιόλας συμφωνήσει να αφορίζεται από τη συναγωγή όποιος παραδεχτεί πως ο Ιησούς είναι ο Μεσσίας. Γι' αυτό είπαν οι γονείς του, «ενήλικος είναι, ρωτήστε τον ίδιο».

Κάλεσαν, λοιπόν, για δεύτερη φορά τον άνθρωπο που ήταν πριν τυφλός και του είπαν: «Πες την αλήθεια ενώπιον του Θεού· εμείς ξέρουμε ότι ο άνθρωπος αυτός είναι αμαρτωλός». Εκείνος τότε τους απάντησε: «Αν είναι αμαρτωλός, δεν το ξέρω· ένα ξέρω: πως, ενώ ήμουν τυφλός, τώρα βλέπω». Τον ρώτησαν πάλι: «Τι σου έκανε; Πώς σου άνοιξε τα μάτια;». «Σας το είπα κιόλας», τους αποκρίθηκε, «αλλά δεν πειστήκατε· γιατί θέλετε να το ξανακούσετε; Μήπως θέλετε κι εσείς να γίνετε μαθητές του;». Τον περιγέλασαν τότε και του είπαν: «Εσύ είσαι μαθητής εκείνου· εμείς είμαστε μαθητές του Μωυσή· εμείς ξέρουμε πως ο Θεός μίλησε στον Μωυσή, ενώ γι' αυτόν δεν ξέρουμε την προέλευσή του». Τότε απάντησε ο άνθρωπος και τους είπε: «Εδώ είναι το παράξενο, πως εσείς δεν ξέρετε από πού είναι ο άνθρωπος, κι όμως αυτός μου άνοιξε τα μάτια. Ξέρουμε πως ο Θεός τους αμαρτωλούς δεν τους ακούει, αλλά αν κάποιος τον σέβεται και κάνει το θέλημά του, αυτόν τον ακούει. Από τότε που έγινε ο κόσμος δεν ακούστηκε ν' ανοίξει κανείς τα μάτια ενός γεννημένου τυφλού. Αν αυτός δεν ήταν από το Θεό δε θα μπορούσε να κάνει τίποτα». «Εσύ είσαι βουτηγμένος στην αμαρτία από τότε που γεννήθηκες», του αποκρίθηκαν, «και κάνεις το δάσκαλο σ' εμάς;». Και τον πέταξαν έξω.

Ο Ιησούς έμαθε ότι τον πέταξαν έξω και, όταν τον βρήκε, του είπε: «Εσύ πιστεύεις στον Υιό του Θεού;». Εκείνος αποκρίθηκε: «Και ποιος είναι αυτός, κύριε, για

να πιστέψω σ' αυτόν;». «Μα τον έχεις κιόλας δει», του είπε ο Ιησούς. «Αυτός που μιλάει τώρα μαζί σου, αυτός είναι». Τότε εκείνος είπε: «Πιστεύω Κύριε», και τον προσκύνησε. Κι ο Ιησούς είπε: «Ήρθα για να φέρω σε κρίση τον κόσμο, έτσι ώστε αυτοί που δε βλέπουν να βρουν το φως τους, κι εκείνοι που βλέπουν ν' αποδειχθούν τυφλοί». Μερικοί Φαρισαίοι που ήταν εκεί μαζί του, άκουσαν τα λόγια αυτά και του είπαν: «Μήπως είμαστε κι εμείς τυφλοί;». «Αν ήσασταν τυφλοί», τους απάντησε ο Ιησούς, «δε θα ήσασταν ένοχοι· τώρα όμως λέτε με βεβαιότητα ότι βλέπετε· η ενοχή σας λοιπόν παραμένει».

Ελευθερώνει τους ανθρώπους από την τυπική τήρηση του Νόμου με την εντολή της αγάπης

Η θεραπεία του ανθρώπου με παράλυτο χέρι, Μκ 3, 1-6

Ο Ιησούς μπήκε πάλι στη συναγωγή. Εκεί ήταν ένας άνθρωπος με παράλυτο χέρι, κι όλοι πρόσεχαν να δουν αν θα τον θεραπεύσει την ημέρα του Σαββάτου, για να τον κατηγορήσουν. Λέει τότε στον άνθρωπο με το παράλυτο χέρι: «Σήκω κι έλα εδώ στη μέση». «Επιτρέπει ο νόμος», τους ρωτάει, «να κάνει το Σάββατο κανείς καλό ή να κάνει κακό; Να σώσει μια ζωή ή να την αφήσει να χαθεί;». Αυτοί σιωπούσαν. Κι αφού έριξε σ' όλους μια ματιά με οργή, λυπημένος πολύ για την πώρωση της καρδιάς τους, λέει στον άνθρωπο: «Τέντωσε το χέρι σου». Εκείνος το τέντωσε, κι έγινε καλά το χέρι του σαν το άλλο. Βγήκαν έξω οι Φαρισαίοι κι αμέσως συσκέφθηκαν με τους Ηρωδιανούς και πήραν απόφαση να τον εξοντώσουν.

Κηρύττει μια κοινωνία δικαιοσύνης και ταυτίζεται με τους αδυνάτους

Παραβολή της Κρίσης, Μτ 25, 31-46

Όταν θα έρθει ο Υιός του Ανθρώπου με όλη του τη μεγαλοπρέπεια και θα τον συνοδεύουν όλοι οι άγιοι άγγελοι, θα καθίσει στον βασιλικό θρόνο του. Τότε θα συναχθούν μπροστά του όλα τα έθνη και θα τους ξεχωρίσει, όπως ξεχωρίζει ο βοσκός τα πρόβατα από τα κατσίκια. Τα πρόβατα θα τα τοποθετήσει στα δεξιά του και τα κατσίκια στ' αριστερά του. Θα πει τότε ο βασιλιάς σ' αυτούς που βρίσκονται δεξιά του: «Ελάτε, οι ευλογημένοι απ' τον Πατέρα μου, κληρονομήστε τη βασιλεία που σας έχει ετοιμαστεί απ' την αρχή του κόσμου. Γιατί, πείνασα και μου δώσατε να φάω, δίψασα και μου δώσατε να πιω, ήμουν ξένος και με περιμαζέψατε, γυμνός και με ντύσατε, άρρωστος και μ' επισκεφθήκατε, φυλακισμένος κι ήρθατε να με δείτε». Τότε θα του απαντήσουν οι άνθρωποι του Θεού: «Κύριε, πότε σε είδαμε να πεινάς και σε θρέψαμε ή να διψάς και σου δώσαμε να πιεις; Πότε σε είδαμε ξένο και σε περιμαζέψαμε ή γυμνό και σε ντύσαμε; Πότε σε είδαμε άρρωστο ή φυλακισμένο κι ήρθαμε να σε επισκεφθούμε;» Τότε θα τους απαντήσει ο βασιλιάς: «Σας βεβαιώνω πως αφού τα κάνατε αυτά για έναν από τους άσημους αδερφούς μου, τα κάνατε για μένα».

Ύστερα θα πει και σ' αυτούς που βρίσκονται αριστερά του: «φύγετε από μπροστά μου, καταραμένοι· πηγαίνετε στην αιώνια φωτιά, που έχει ετοιμαστεί για τον διάβολο και τους δικούς του. Γιατί, πείνασα και δε μου δώσατε να φάω, δίψασα και δε μου δώσατε να πιω,

ήμουν ξένος και δε με περιμαζέψατε, γυμνός και δε με ντύσατε, άρρωστος και φυλακισμένος και δεν ήρθατε να με δείτε». Τότε θα του απαντήσουν κι αυτοί: «Κύριε, πότε σε είδαμε πεινασμένο ή διψασμένο ή ξένον ή γυμνό ή άρρωστο ή φυλακισμένο και δεν σε υπηρετήσαμε;». Και θα τους απαντήσει: «σας βεβαιώνω πως αφού δεν τα κάνατε αυτά για έναν από αυτούς τους άσημους αδερφούς μου, δεν τα κάνατε ούτε για μένα». Αυτοί λοιπόν θα πάνε στην αιώνια τιμωρία, ενώ οι δίκαιοι στην αιώνια ζωή.

Κρίνει αυστηρά την υποκρισία και τη σκληροκαρδία

Ουαί υμίν γραμματείς και φαρισαίοι υποκριταί, Μτ 23, 13-33

Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί κατατρώντε τις περιουσίες των χηρών, κάνετε όμως μεγάλες προσευχές για να φανείτε καλοί· γι' αυτό η τιμωρία σας θα είναι ιδιαίτερα αυστηρή.

Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί κλείνετε στους ανθρώπους το δρόμο για τη βασιλεία των ουρανών. Ούτε εσείς μπαίνετε ούτε το επιτρέπετε σ' όσους θέλουν να μπουν.

Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί τριγυρνάτε στη στεριά και στη θάλασσα για να κερδίσετε έναν προσήλυτο· κι όταν τον κερδίσετε, τον κάνετε ν' αξίζει για την κόλαση δυο φορές παραπάνω από σας.

Αλίμονό σας, οδηγοί τυφλοί, που λέτε: «Όποιος ορκιστεί στο ναό ο όρκος του δεν πιάνει, όποιος όμως ορκιστεί στο χρυσάφι του ναού πρέπει να τηρήσει τον όρκο του». Μωροί και τυφλοί, τι είναι μεγαλύτερο: το

χρυσάφι ή ο ναός που αγιάζει το χρυσάφι; Λέτε ακόμα: «Όποιος ορκιστεί στο θυσιαστήριο ο όρκος του δεν πιάνει· όποιος όμως ορκιστεί στο δώρο που είναι πάνω στο θυσιαστήριο πρέπει να τηρήσει τον όρκο του». Ανόητοι και τυφλοί, τι είναι μεγαλύτερο, το δώρο ή το θυσιαστήριο, που αγιάζει το δώρο; Όποιος λοιπόν ορκίζεται στο θυσιαστήριο, ορκίζεται σ' αυτό και σ' ό,τι βρίσκεται πάνω του. Κι όποιος ορκίζεται στο ναό, ορκίζεται σ' αυτόν και σ' εκείνον που κατοικεί μέσα. Κι όποιος ορκιστεί στον ουρανό, ορκίζεται στο θρόνο του Θεού και σ' εκείνον που κάθεται πάνω στο θρόνο.

Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί δίνετε στο ναό το ένα δέκατο από το δυόσμο, το άνηθο και το κύμινο, και δεν τηρείτε τις σπουδαιότερες εντολές του νόμου, τη δικαιοσύνη, την ευσπλαχνία και την πιστότητα. Αυτά όμως έπρεπε να κάνετε, χωρίς βέβαια να παραμελείτε κι εκείνα. Τυφλοί οδηγοί, που περνάτε από στραγγιστήρι το κουνούπι και καταπίνετε ολόκληρη καμήλα.

Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί καθαρίζετε το εξωτερικό του ποτηριού και του πιάτου, το περιεχόμενό τους όμως προέρχεται από αρπαγή και αδικία. Φαρισαίε τυφλέ, καθάρισε πρώτα το εσωτερικό του ποτηριού και του πιάτου, για να έχει αξία και η εξωτερική τους καθαρότητα.

Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί μοιάζετε με τάφους ασβεστωμένους, που εξωτερικά φαίνονται ωραίοι, εσωτερικά όμως είναι γεμάτοι κόκαλα νεκρών και κάθε λογής ακαθαρσία. Έτσι κι εσείς, εξωτερικά φαίνεστε ευσεβείς στους ανθρώπους, κι εσωτερικά είστε γεμάτοι υποκρισία και ανομία.

Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί χτίζετε τάφους για τους προφήτες και διακοσμείτε τα μνήματα των δικαίων του Ισραήλ. «Αν ζούσαμε εμείς», λέτε, «στην εποχή των προγόνων μας, δε θα παίρναμε μέρος μαζί τους στο φόνο των προφητών». Έτσι ομολογείτε πως είστε απόγονοι αυτών που σκότωσαν τους προφήτες. Ολοκληρώστε λοιπόν τώρα εσείς ό,τι άρχισαν οι πρόγονοί σας. Φίδια, γεννήματα οχιάς, πώς θα ξεφύγετε από την τελική κρίση και την κόλαση;

Συγχωρεί και αγαπά όλους το ίδιο, ακόμη και τους σταυρωτές του

Λκ 23, 32-35

Μαζί με τον Ιησού πήγαιναν να σταυρώσουν κι άλλους δύο, κακούργους. Όταν έφτασαν στο μέρος που ονομαζόταν «Κρανίο», σταύρωσαν εκεί τον Ιησού και τους κακούργους, τον ένα στα δεξιά του και τον άλλο στα αριστερά. Ο Ιησούς έλεγε: «Πατέρα, συγχώρησέ τους, δεν ξέρουν τι κάνουν».

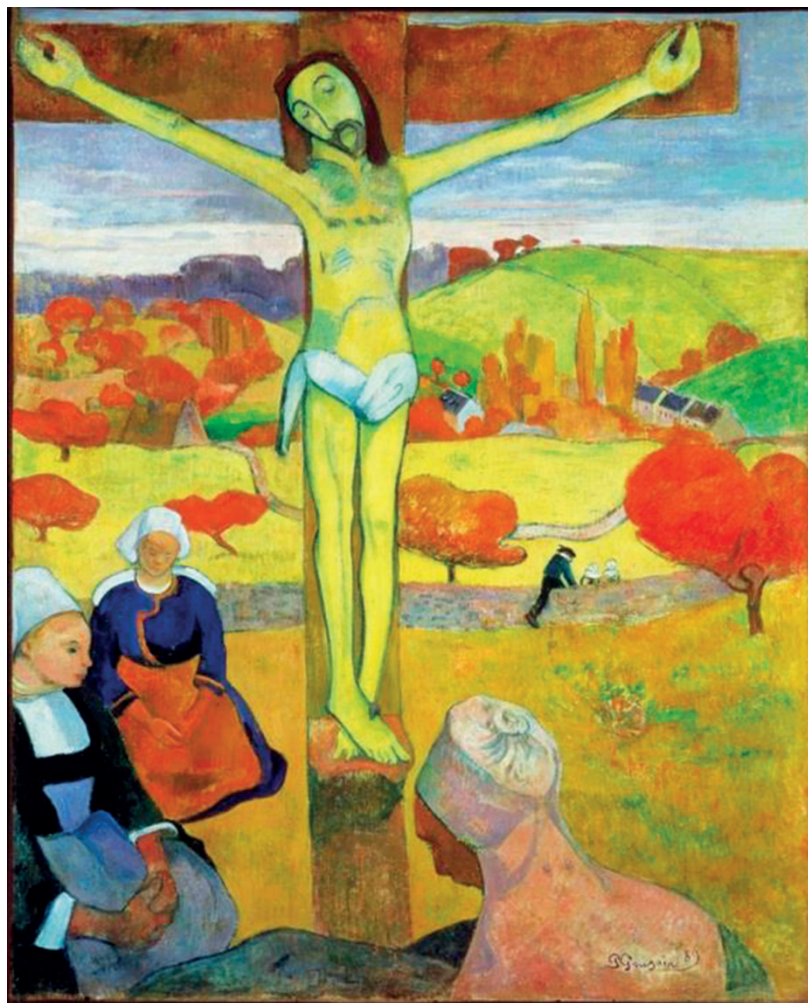
Πάσχει, πεθαίνει και ανασταίνεται

Στ' αλήθεια, αυτός ο άνθρωπος ήταν Υιός Θεού, Μκ 15, 21-39

Αγγαρεύουν τότε έναν περαστικό που γυρνούσε από το χωράφι του, για να σηκώσει το σταυρό του Ιησού. Ήταν ο Σίμων ο Κυρηναίος, ο πατέρας του Αλέξανδρου και του Ρούφου. Τον φέρνουν στον τόπο που λέγεται Γολγοθάς, και στα ελληνικά σημαίνει «Τόπος Κρανίου». Του έδωσαν να πει κρασί ανακατεμένο με ένα αναισθητικό· ο Ιησούς όμως δεν το δέχτηκε. Τότε τον σταύρωσαν και μοιράστηκαν τα ρούχα του τραβώντας κλήρο για το τι απ' αυτά θα πάρει ο καθένας. Η ώρα ήταν εννέα το πρωί όταν τον σταύρωσαν. Η αιτία της σταύρωσης ήταν γραμμένη σε μια επιγραφή: «Ο Βασιλιάς των Ιουδαίων». Μαζί με τον Ιησού σταύρωσαν δύο ληστές, έναν στα δεξιά του κι έναν στ' αριστερά του. Έτσι εκπληρώθηκε η Γραφή που έλεγε: «Συγκαταριθμήθηκε μεταξύ των ανόμων».

Οι περαστικοί κουνούσαν ειρωνικά το κεφάλι τους, και τον έβριζαν: «Α, εσύ που θα γκρέμιζες το ναό και σε τρεις μέρες θα τον οικοδομούσες!» του έλεγαν. «Σώσε τον εαυτό σου και κατέβα από το σταυρό». Τον κορόιδευαν επίσης κι οι αρχιερείς και οι γραμματείς: «Τους άλλους τους έσωσε», λέγανε μεταξύ τους, «τον εαυτό του δεν μπορεί να τον σώσει. Είναι λέει ο Μεσσίας, ο βασιλιάς του Ισραήλ· ας κατέβει τώρα από το σταυρό, για να δούμε και να πιστέψουμε σ' αυτόν». Τον περιγελούσαν μάλιστα κι αυτοί που ήταν σταυρωμένοι μαζί του.

Όταν η ώρα έφτασε δώδεκα το μεσημέρι, έπεσε σκοτάδι σ' όλη τη γη έως τις τρεις το απόγευμα. Στις τρεις η ώρα κρούγασε ο Ιησούς με δυνατή φωνή: «Ελωί, Ελωί λιμά σαβαχθανί;». Που σημαίνει: «Θεέ μου, Θεέ μου, γιατί

με εγκατέλειψες;». Μερικοί απ' τους παρευρισκόμενους τ' άκουσαν και είπαν: «Ακούστε, φωνάζει τον Ηλία». Έτρεξε τότε ένας και βούτηξε ένα σφουγγάρι στο ξίδι, το στερέωσε πάνω σ' ένα καλάμι και του έδωσε να πιει λέγοντας: «Αφήστε να δούμε τώρα αν θα 'ρθει ο Ηλίας να τον κατεβάσει από το σταυρό». Τότε ο Ιησούς έβγαλε μια δυνατή κραυγή και ξεψύχησε. Τότε σκίστηκε το καταπέτασμα του ναού στα δύο, από πάνω ως κάτω. Βλέποντας ο Ρωμαίος εκατόνταρχος που ήταν εκεί, απέναντί του, ότι με τέτοια κραυγή ξεψύχησε, είπε: «Στ' αλήθεια, αυτός ο άνθρωπος ήταν Υιός Θεού».

Η πέτρα είχε κυλήσει από τον τόπο της, Μκ 16, 1-8

Όταν πέρασε το Σάββατο, η Μαρία η Μαγδαληνή και η Μαρία η μητέρα του Ιακώβου, και η Σαλώμη, αγόρασαν αρώματα, για να πάνε ν' αλείψουν το σώμα του

Ιησού. Ήρθαν στο μνήμα πολύ πρωί την επομένη του Σαββάτου, μόλις ανέτειλε ο ήλιος. Κι έλεγαν μεταξύ τους: «Ποιος θα μας κυλήσει την πέτρα από την είσοδο του μνήματος;» Γιατί ήταν πάρα πολύ μεγάλη. Μόλις όμως κοίταξαν προς τα 'κει, παρατήρησαν ότι η πέτρα είχε κυλήσει από τον τόπο της.

Μόλις μπήκαν στο μνήμα, είδαν ένα νεαρό με λευκή στολή να κάθεται στα δεξιά, και τρόμαξαν. Αυτός όμως τους είπε: «Μην τρομάζετε. Ψάχνετε για τον Ιησού από τη Ναζαρέτ, το σταυρωμένο. Αναστήθηκε. Δεν είναι εδώ. Να και το μέρος όπου τον είχαν βάλει. Πηγαίνετε τώρα και πείτε στους μαθητές του και στον Πέτρο: πηγαίνει πριν από σας στη Γαλιλαία και σας περιμένει· εκεί θα τον δείτε, όπως σας το είπε». Οι γυναίκες βγήκαν κι έφυγαν από το μνήμα γεμάτες τρόμο και δέος· δεν είπαν όμως τίποτα σε κανέναν, γιατί ήταν φοβισμένες.

Ο Σωτήρας του κόσμου

Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον, Ἰω 16, 33

Αυτά σας τα είπα, ώστε ενωμένοι μαζί μου να έχετε ειρήνη. Ο κόσμος θα σας κάνει να υποφέρετε· αλλά εσείς να 'χετε θάρρος, γιατί εγώ τον έχω νικήσει τον κόσμο».

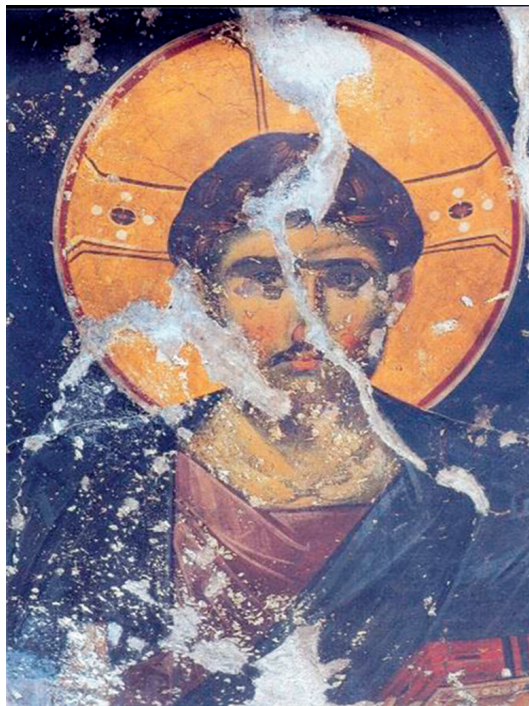
Ο Ιησούς «σημείον αντιλεγόμενον»

Τα μάτια μου είδαν τον σωτήρα, Λκ 2, 21-35

Όταν συμπληρώθηκαν οχτώ μέρες, έκαναν στο παιδί περιτομή και του έδωσαν το όνομα Ιησούς, όπως δηλαδή το είχε ονομάσει ο άγγελος προτού ακόμα συλληφθεί στην κοιλιά της μάνας του. Όταν, σύμφωνα με το Μωσαϊκό νόμο, συμπληρώθηκαν και οι μέρες για τον καθαρισμό τους, έφεραν το παιδί στα Ιεροσόλυμα, για να το αφιερώσουν στον Θεό. Επίσης θα πρόσφεραν θυσία ένα ζευγάρι τρυγόνια ή δύο μικρά περιστέρια, όπως λέει ο νόμος του Κυρίου. Στα Ιεροσόλυμα βρισκόταν ένας άνθρωπος που τον έλεγαν Συμεών. Ήταν πιστός και ευλαβής, περίμενε τη σωτηρία του Ισραήλ και τον καθοδηγούσε το Πνεύμα το Άγιο. Του είχε φανερώσει, λοιπόν, το Άγιο Πνεύμα ότι δε θα πεθάνει προτού να δει τον Μεσσία. Τότε το Άγιο Πνεύμα τού υπέδειξε να πάει στο ναό. Μόλις οι γονείς έφεραν εκεί το παιδί, τον Ιησού, για να κάνουν σ' αυτό τα έθιμα του νόμου, τον πήρε στην αγκαλιά του, δόξασε τον Θεό και είπε: «Τώρα, Κύριε, μπορείς ν' αφήσεις τον δούλο σου να πεθάνει ειρηνικά, όπως του υποσχέθηκες, γιατί τα μάτια μου είδαν τον σωτήρα που ετοίμασες για όλους τους

λαούς, φως που θα φωτίσει τα έθνη και θα δοξάσει τον λαό σου τον Ισραήλ». Ο Ιωσήφ και η μητέρα του θαύμαζαν για όσα λέγονταν γι' αυτόν. Ο Συμεών τους ευλόγησε και είπε στη Μαριάμ, τη μητέρα του Ιησού: «Αυτός θα γίνει αιτία να καταστραφούν ή να σωθούν πολλοί Ισραηλίτες. Θα είναι σημείο αντιλεγόμενο, για να φανερωθούν οι πραγματικές διαθέσεις πολλών. Όσο για σένα, ο πόνος για το παιδί σου θα διαπεράσει την καρδιά σου σαν δίκοπο μαχαίρι».

Εσείς, ποιος λέτε πως είμαι;, Μτ 16, 13-16

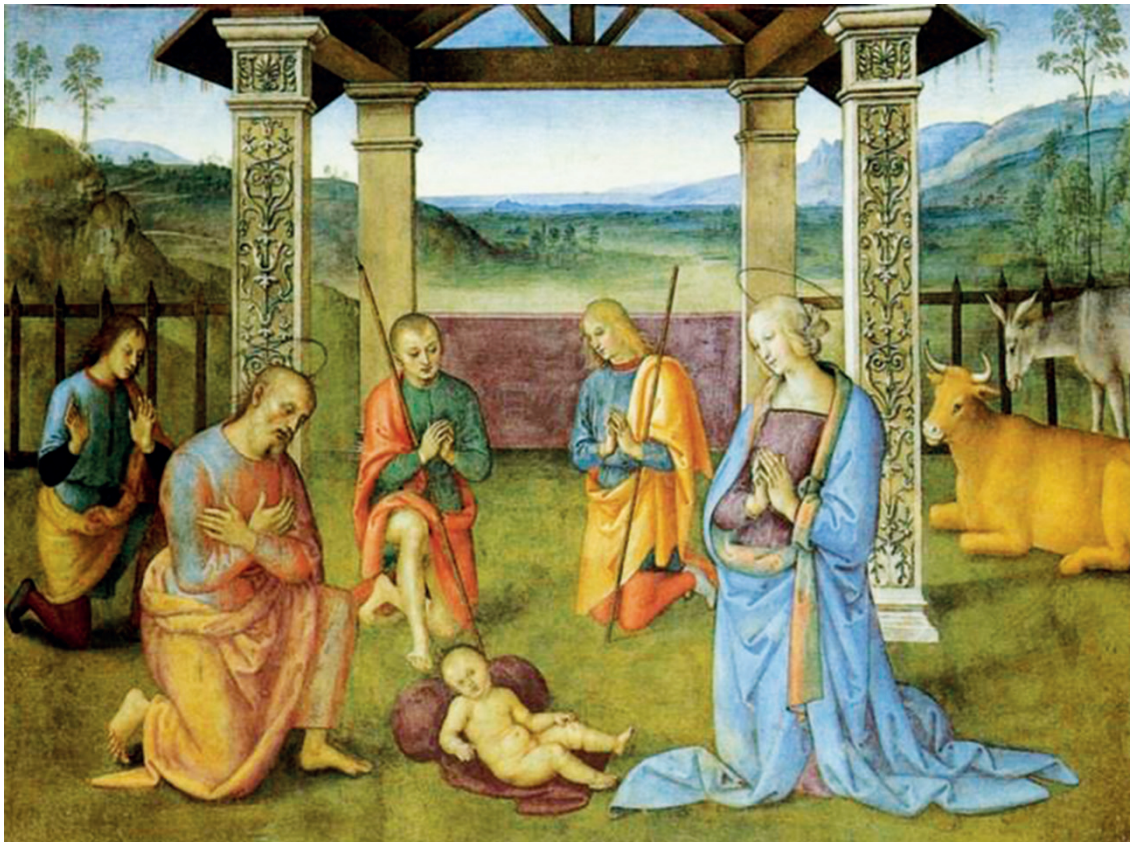
Όταν ήρθε ο Ιησούς στα μέρη της Καισάρειας του Φιλίππου, ρώτησε τους μαθητές του: «Ποιος λένε οι άνθρωποι πως είναι ο Υιός του Ανθρώπου;». Αυτοί απάντησαν: «Άλλοι λένε πως είναι ο Ιωάννης ο Βαπτιστής, άλλοι ο Ηλίας, άλλοι ο Ιερεμίας ή ένας από τους προφήτες». «Εσείς, ποιος λέτε πως είμαι;» τους λέει. Ο Σίμων Πέτρος απάντησε: «Εσύ είσαι ο Μεσσίας, ο Υιός του αληθινού Θεού».

Ο «ἥλιος της δικαιοσύνης» στον κόσμο

Απολυτίκιο των Χριστουγέννων

Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἴηλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι.

Ἡ γέννησή σου, Χριστέ και Θεέ μας, ἀνέτειλε κι ἔφερε στον κόσμο το φως της αληθινῆς γνώσης. Χάρη στη γέννησή σου, εκείνοι που λάτρευαν τα ἄστρα, διδάχθηκαν ἀπὸ ἓνα ἄστρο να προσκυνοῦν και να πιστεύουν σε εσένα, τον Ἴηλιο της δικαιοσύνης που ἀνέτειλε ἀπὸ τον ουρανό. Κύριε, δόξα σε σένα.

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ✦ Διηγηθείτε τις βιβλικές αφηγήσεις από άλλη οπτική γωνία (π.χ. του μεγάλου γιου του φιλεύσπλαχνου Πατέρα, του Ζακχαίου, της μοιχαλίδας, του Πιλάτου κ.ά.).
- ✦ Ανακριτική καρτέλα για πρόσωπα κειμένων (Σαμαρείτης, Άσωτος, τυφλός).
- ✦ Διάδρομος συνείδησης για πρόσωπα των διηγήσεων (Πιλάτος, ένας Φαρισαίος, στρατιώτες της Σταύρωσης).
- ✦ Κύκλος «σχολιασμού ή κατάκρισης» για πρόσωπα των διηγήσεων.
- ✦ Συγκρίνετε τα βιβλικά κείμενα με μετασχηματισμούς τους (σε κινηματογραφικές ή τηλεοπτικές ταινίες).
- ✦ Artful Thinking («βάζοντας τίτλους»): Βυζαντινά και σύγχρονα έργα που αποδίδουν εικαστικά βιβλικές αφηγήσεις.
- ✦ Artful thinking (Ακούγοντας 2 x 5): «Καλώς ήρθες παράξενε στον τόπο μου» - Μέρες παράξενες, θαυμάσιες μέρες (1999), Στίχοι, Μουσική: Active Member.
- ✦ Διαθεματική εργασία: «Ο ήλιος της δικαιοσύνης» στο απολυτίκιο των Χριστουγέννων και στη νεοελληνική λογοτεχνία.
- ✦ Artful Thinking: «Ο κίτρινος Χριστός» του Paul Gauguin και «Ο Χριστός εν ετέρα μορφή» του Μανουήλ Πανσέληνου.

III. Ο Ιησούς στο Κοράνιο και στις Χαντίθ

Ο Ιησούς στο Κοράνιο

Σε διαφορετικούς πολιτισμούς εντός του μουσουλμανικού κόσμου συναντούμε παραστάσεις της Μαρίας με τον γιο της Ιησού. Μαρία και Ιησούς είναι σεβαστοί και το όνομα της Μαρίας είναι το μόνο γυναικείο όνομα που αναφέρεται σε όλο το Κοράνιο. Μάλιστα, σε αυτήν είναι αφιερωμένο το 19ο κεφάλαιο / σούρα του Κορανίου, το οποίο επιγράφεται «Μαριαμούν».

Ο υιός της Μαρίας

Και είπαν: «Εμείς σκοτώσαμε τον Μεσσία Χριστό, τον γιο της Μαρίας, τον απόστολο του Θεού». Όχι, δεν τον σκότωσαν, δε σταύρωσαν τον ίδιο, αλλά κάποιον που του έμοιαζε. Όσοι αμφισβήτησαν την άποψη αυτή, παρέμειναν κι οι ίδιοι γεμάτοι αμφιβολίες· δεν ήταν βέβαιοι γι' αυτό, αλλά διατυπώνουν εικασίες. Στην πραγματικότητα, αυτοί δε σκότωσαν τον Ιησού.

Κεφ. 4, 157

Ο Μεσσίας Ιησούς, ο γιος της Μαρίας, είναι απόστολος του Θεού και ο λόγος του Θεού, τον οποίο έστειλε στη Μαρία, είναι πνεύμα το οποίο προέρχεται από Εκείνον.

Κεφ. 4, 171

Ο Ιησούς και ο λόγος του Θεού

«Μαρία», είπαν οι άγγελοι, «ο Θεός σου αναγγέλλει τον Λόγο Του. Ο Μεσσίας θα ονομαστεί γιος της Μαρίας, ένδοξος στον κόσμο τούτο και στον μελλοντικό, ένας από τον οίκο του Κυρίου».

Κεφ. 3, 45

Ο Ιησούς θα είναι απόστολος του Θεού στους απογόνους του Ισραήλ.

Κεφ. 3, 49

Οι Εβραίοι επινόησαν δόλους εναντίον του Ιησού. Είπε, λοιπόν, ο Κύριος: «Ιησού, Εγώ είμαι εκείνος που σου δίνει το θάνατο και σε εξυψώνει μέχρι Εμένα».

Κεφ. 3, 54-55

Ο Ιησούς ενώπιον του Θεού είναι σαν τον Αδάμ, ο Θεός τον έπλασε από χώμα.

Κεφ. 3, 59

Πιστεύουμε στον Θεό και σε ό,τι αποκαλύφθηκε στον Μωυσή, στον Ιησού και στους προφήτες.

Κεφ. 3, 84

Όλοι όσοι πιστεύουν στις Γραφές, θα πιστέψουν στον Ιησού πριν από το θάνατό τους. Την ημέρα όμως της Ανάστασης (των νεκρών), ο Ιησούς θα είναι μάρτυρας κατηγορίας τους.

Κεφ. 4, 159

Ο Μεσσίας Ιησούς, ο γιος της Μαρίας, είναι απόστολος του Θεού και ο λόγος του Θεού, τον οποίο έστειλε στη Μαρία, είναι πνεύμα το οποίο προέρχεται από Εκείνον.

Κεφ. 4, 171

Ο προφήτης

«Είμαι δούλος του Θεού», είπε το βρέφος (εννοεί τον Ιησού), «και ο Κύριος μου χάρισε τη Βίβλο, κάνοντάς με προφήτη».

Κεφ. 19, 30

Να θυμάσαι ότι συνεννοηθήκαμε με τους άλλους προφήτες και με σένα, με τον Νώε, με τον Αβραάμ, με τον Μωυσή και με τον Ιησού, τον γιο της Μαρίας, συνάπτοντας συμφωνία (διαθήκη).

Κεφ. 33, 7

Ο εσχατολογικός προφήτης

Ο Ιησούς, ο γιος της Μαρίας, είπε στο λαό του: «Απόγονοι του Ισραήλ, εγώ είμαι απόστολος του Θεού, σταλμένος προς εσάς για να επικυρώσω τον Μωσαϊκό Νόμο που στάλθηκε πριν από εμένα και να σας προαναγγείλω τον ερχομό κι άλλου αποστόλου, μετά από εμένα, του οποίου το όνομα θα είναι Αχμέτ (Ένδοξος).

Κεφ. 61, 6

Ο θαυματουργός

Έρχομαι σε εσάς με τα σημάδια του Κυρίου σας. Θα σχηματίσω ένα πτηνό από χώμα, θα φυσήξω σε αυτό πνοή και με τη δύναμη του Θεού θα λάβει ζωή. Θα θεραπεύσω τον εκ γενετής τυφλό και τον λεπρό, θα αναστήσω νεκρούς, με τη δύναμη του Θεού θα σας πω τι φάγατε και τι κρατάτε κρυφό στο σπίτι σας. Όλα τούτα θα είναι θαύματα για εσάς, αν είστε πραγματικά πιστοί.

Κεφ. 3, 49

Και όταν τους έδειξε ο Ιησούς διάφορα λαμπρά θαύματα, έλεγαν: «Αυτά είναι ολοφάνερη μαγεία».

Κεφ. 61, 6

Είπαν οι μαθητές στον Ιησού: «Γιε της Μαρίας, μπορεί ο Κύριός σου να κατεβάσει για εμάς από τον ουρανό ένα τραπέζι γεμάτο φαγητά;» Και ο Ιησούς απάντησε: «Να φοβάστε τον Θεό, αν είστε ευσεβείς». «Επιθυμούμε», είπαν οι μαθητές «να κάτσουμε και να φάμε σε αυτό». Κι ο Ιησούς, ο γιος της Μαρίας, προσευχήθηκε στον Θεό και είπε: «Κύριε και Θεέ μου, κατέβασε από τον ουρανό ένα τραπέζι για να φάμε όλοι εμείς εδώ». Κι ο Θεός είπε: «θα κατεβάσω το τραπέζι σε εσάς».

Κεφ. 5, 112-115

Ο Ιησούς στις Χαντιθ

Ο Ιησούς απρόσβλητος από τον πειρασμό τη στιγμή της γέννησής του

Ο Προφήτης είπε: «Όταν κάθε ανθρώπινο ον γεννιέται, ο Σατανάς τον αγγίζει και στις δύο πλευρές του σώματος με τα δύο δάχτυλά του, εκτός από τον Ιησού, τον γιο της Μαρίας, τον οποίο ο Σατανάς προσπάθησε να αγγίξει, αλλά απέτυχε».

Sahih al-Bukhari, Beginning of Creation

Η μητέρα κάθε ανθρώπου τον φέρνει στη ζωή σύμφωνα με την πραγματική του φύση. Στη συνέχεια οι γονείς του τον κάνουν Εβραίο, Χριστιανό ή Ζωροάστρη. Αν οι γονείς του ήταν μουσουλμάνοι θα παραμείνει και ο ίδιος μουσουλμάνος. Κάθε άνθρωπος που γεννιέται (έχει δύο επιλογές στη ζωή του) όταν τον γεννάει η μητέρα του· ο Σατανάς τον χτυπάει, αλλά αυτό δε συνέβη στην περίπτωση της Μαρίας και του γιου της (του Ιησού Χριστού).

Sahih Muslim, The Book of Destiny (Kitab-ul-Qadr)

Ο Ιησούς στη λογοτεχνία του Ισλάμ

Ο δρόμος του χειμάρρου

Ο Ιησούς διαρκώς περιπλανιόταν και ποτέ δεν έμνεσε σ' ένα σπίτι ή σ' ένα χωριό. Φορούσε μία τρίχινη κάπα από σκληρό μαλλί καμήλας και δύο μάλλινα πουκάμισα. Στο χέρι βαστούσε ένα ραβδί. Όταν νύχτωνε, είχε το φεγγαρόφωτο φανάρι, σκιά Του το μαύρο σκοτάδι,

κρεβάτι Του τη γη, στο προσκεφάλι Του μια πέτρα. Δειπνούσε με τα χόρτα του αγρού. Πολλές φορές περνούσε τις μέρες και τις νύχτες Του νηστικός. Τον καιρό της θλίψης ήταν ευτυχισμένος και τον καιρό της χαράς λυπημένος.

Ο Ιησούς συνάντησε μια φορά έναν άνθρωπο και τον ρώτησε: «Τι κάνεις;». «Είμαι αφοσιωμένος στον Θεό», απάντησε εκείνος. Ο Ιησούς τον ξαναρώτησε: «Και πώς ζεις;». «Με φροντίζει ο αδελφός μου», είπε ο άνθρωπος. «Ο αδερφός σου είναι πιο αφοσιωμένος στον Θεό από σένα», είπε ο Ιησούς.

Ρώτησαν τον Ιησού: «Δείξε μας τον τρόπο να μπορούμε στον Παράδεισο». Εκείνος είπε: «Σωπάστε». Είπαν: «Δεν μπορούμε». Και ο Χριστός απήντησε: «Τότε να μιλάτε μόνον με καλοσύνη».

Ο Χριστός είπε: «Ο κόσμος είναι μία γέφυρα. Διαβείτε την, αλλά μη χτίσετε πάνω της». Κάποιος τότε Τον ρώτησε: «Προφήτη του Θεού, δε θα πρόσταζες να χτίσουμε ένα σπίτι, για να λατρεύουμε τον Θεό;». Κι ο Ιησούς είπε: «Πηγαίνετε και οικοδομήστε πάνω στο νερό». Τον ρώτησαν: «Πώς να χτίσουμε στο νερό;». Και ο Χριστός τούς απάντησε: «Πώς να υπάρχει λατρεία του Θεού μαζί με τη λατρεία για αυτόν τον κόσμο;».

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

✦ Θεματική προσέγγιση: Ο Ιησούς Χριστός στο Κοράνιο και στη λογοτεχνία του Ισλάμ.

ΠΗΓΕΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

[Όλα τα μεταφρασμένα βιβλικά παραθέματα προέρχονται από τον ιστότοπο της Αμερικανικής Βιβλικής Εταιρείας, πηγή: el.bibles.org]

- ✦ Marshall McLuhan, Το Μέσο είναι το Μήνυμα (1960)
- ✦ Ουμπέρτο Έκο, Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή, Ανακοίνωση στο συνέδριο «Vision '67», Νέα Υόρκη 1967 - περιοδικό Σημειολογία/3, σ. 23
- ✦ Μισέλ Ρεϊγιάκ, Εικονική Πραγματικότητα, από το Masterclass «Η Εικονική Πραγματικότητα στη Θεσσαλονίκη», 57ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης 3-13 Νοεμβρίου 2016
- ✦ Σαν να μην έζησα ποτέ - Επιβάτης (1981), Στίχοι: Κώστας Τριπολίτης, Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης
- ✦ Παναγιώτη Μιχελή, Αισθητική θεώρηση της Βυζαντινής τέχνης, Ίδρυμα Μιχελή, Αθήνα 2006
- ✦ Νησιώτης Νίκος, Περί εικονογραφίας, περιοδικό Σύναξη, 24, σ. 105-107, Αθήνα 1987
- ✦ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Θ', Εκδοτική Αθηνών 2000
- ✦ Μ. Karlan, Βυζάντιο και Ελλάδα, μτφ. Μ. Βαρέπας, εκδόσεις Α. Δεληθανάσης 1995, σ. 158
- ✦ J.M.Hussey, The Orthodox Church in th Byzantine Empire, Oxford Univercity Press 2010
- ✦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, Ι. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΕΡΓΑ, τόμος Γ', ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ 1990

- ✦ Olivier Clement, 'Η Θεολογία τῆς Εικόνας, http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/contacts_clement_theology.html
- ✦ Φώτης Κόντογλου, Έκφρασις της ορθοδόξου εικονογραφίας, Παπαδημητρίου 2000
- ✦ Γιάννης Τσαρούχης, Ως στρουθίον μονάζον επί δώματος Καστανιώτης 1990
- ✦ Σαρδελής Κώστας, Θεοφάνης, ο Έλληνας, Αθήνα 1986
- ✦ π. Σκλήρης Σταμάτης, Εν εσόπτρω, Γρηγόρης 2002, σ. 203
- ✦ Κώστα Ε. Τσιρόπουλου, Χριστιανικόν Συμπόσιον Δ΄ Ισπανία, Βιβλιοπωλείον της Εστίας 1969, σσ. 207-214
- ✦ Μάικλ Κάνιελ, Η τέχνη του ιουδαϊσμού, Ντουντούμης 1979
- ✦ Αναστασίου Γιαννουλάτου, Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού, Ακρίτας 2006
- ✦ Hadith - Bukhari 4:47, Narrated 'Aisha
- ✦ Gombrich H. Ernst, Το Χρονικό της Τέχνης, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΤΕ 2011
- ✦ Βίντια Ντεέτζια, Ινδική τέχνη, Καστανιώτης 2001, σσ. 126-128
- ✦ **Ιώσηπος, Ιουδαϊκή Αρχαιολογία, Κάκτος 2000, 18, 3, 63-64**
- ✦ **Ιώσηπος, Ιουδαϊκή Αρχαιολογία, Κάκτος, 2000, 20, 9, 1**

- ✿ **Τάκιτος Κορνήλιος, Annales, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΤΕ 2012, 15,44**
- ✿ **Ωριγένης, Κατά Κέλσου, Αληθής Λόγος PG 11, 1345-1348.**
- ✿ **Πασκάλ Μπρυκνέρ, Η αέναη ευφορία, Αστάρτη 2001**
- ✿ **Πασκάλ Μπρυκνέρ, Το παράδοξο του έρωτα, Πατάκης 2013**
- ✿ **Martin Buber, Two Types of Faith, The Macmillan company, New York 1951**
- ✿ **M. K. Gandhi, What Jesus means to me, Navajivan Publishing House, Ahmedabad (INDIA) 1959, εφημερίδα Harijan, 12-6-1937**
- ✿ **M. K. Gandhi, What Jesus means to me, Navajivan Publishing House, Ahmedabad (INDIA) 1959, εφημερίδα Young India, 8-12-1927**
- ✿ **M. K. Gandhi, What Jesus means to me, Navajivan Publishing House, Ahmedabad (INDIA) 1959, εφημερίδα Harijan, 7-1-1939**
- ✿ **James E. McEldowney, My Visit With Mahatma Gandhi, <http://www.people.virginia.edu/~pm9k/jem/words/gandhi.html>**
- ✿ **Νίκος Καζαντζάκης, Ο τελευταίος πειρασμός, εκδόσεις Καζαντζάκη 2008**
- ✿ **Τάσος Λειβαδίτης, Ο αδελφός Ιησούς, Ποίηση 3, 1979-1990, Μετρονόμος 2015**
- ✿ **Τάσος Λειβαδίτης, Την πόρτα ανοίγω το βράδυ, Ποίηση 3, 1979-1990, Μετρονόμος 2015**
- ✿ **ΤΟ ΙΕΡΟ ΚΟΡΑΝΙΟ, Κάκτος 2002**

- ❖ **Ο Ιησούς απρόσβλητος από τον πειρασμό τη στιγμή της γέννησής του, Sahih al-Bukhari, Beginning of Creation, <https://sunnah.com/bukhari/59>**
- ❖ **Sahih Muslim, The Book of Destiny (Kitab-ul-Qadr), <https://sunnah.com/muslim/46>**
- ❖ **Ο Ιησούς στη λογοτεχνία του Ισλάμ, Στο δρόμο του χειμάρρου, Αρμός 2005**

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

- σ. 6 Σκηνή από την ταινία «Αντρέι Ρουμπλιώφ» του Αντρέι Ταρκόφσκι (1966)**
- σ. 10 Αλήθεια και ΜΜΕ**
- σ. 11 Εικονική πραγματικότητα**
- σ. 12 She's got your eyes, concept: Warren Neily, photo: Shannon Mendes**
- σ. 12 Mobile Lovers, Banksy, Αγγλία**
- σ. 12 Αδράνεια, Τζέισον ντε Κάιρες Τέιλορ, Museo Subacuatico de Arte, κόλπος Κανκούν, Μεξικό**
- σ. 14 Γονατιστός προσκυνητής μπροστά στο άγαλμα του Θεού Anubis (Αίγυπτος, 680 - 660 π.Χ.)**
- σ. 14 Οι Εβραίοι λατρεύουν το χρυσό μοσχάρι, Marc Chagall (1931)**
- σ. 15 Ο καλός Ποιμήν, 4ος αι., Ρώμη, Μουσείο Επιγραφών**

- σ. 16 Ο βασιλιάς Άβγαρος με το Άγιο Μανδήλιο, λεπτομέρεια από Τρίπτυχο στη Μονή Αγίας Αικατερίνης Σινά
- σ. 17 Ο απόστολος Λουκάς εικονογραφεί τη Θεοτόκο, εικόνα του 16ου αιώνα
- σ. 18 Εικονομάχοι καλύπτουν την εικόνα του Χριστού με ασβέστη. Ψαλτήρι Χλουντόφ, περί το 830, Μόσχα, Ιστορικό Μουσείο
- σ. 21 Η Κυριακή της Ορθοδοξίας, εικόνα από εργαστήριο της Κωνσταντινούπολης (1375-1425)
- σ. 22 Εικόνα των Αγίων Πάντων (19ος αιώνας)
- σ. 24 Ο Χριστός σωτήρας, Θεοφάνης ο Έλληνας, 14ος αι. Καθεδρικός ναός Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, Μόσχα
- σ. 25 Αγία Τριάδα, (λεπτομέρεια), Αντρέι Ρουμπλιώφ, περ. 1420, Tretyakov Gallery, Μόσχα
- σ. 25 Η ταφή του κόμη Οργκάθ, (λεπτομέρεια: το πρόσωπο του καλλιτέχνη), Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, 1586-1588, ελαιογραφία, Ναός του αγίου Θωμά, Τολέδο, Ισπανία
- σ. 27 Μενορά, η εφτάφωτη λυχνία
- σ. 27 Μιζράχ, Βόρεια Αφρική, 19ος αι., Μουσείο Τέχνης και Ιστορίας του Ιουδαϊσμού, Παρίσι
- σ. 28 Μεταλλική θήκη Μεζουζά
- σ. 28 Μεντρεσές Τίλλα Κάρι, Σαμαρκάνδη, Ουζμπεκιστάν, 17ος αι.

- σ. 29** Αυλή των Λεόντων, Ισλαμικό ανάκτορο, Αλάμπρα, Γρανάδα, Ισπανία, 1377 μ.Χ.
- σ. 29** Bodhgaya, Bihar, Ινδία, φωτ. Steve McCurry,
- σ. 30** Ο Σίβα ως Mahesha (Μπράχμα), Ινδία, 10ος αι. μ.Χ., γρανίτης, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη
- σ. 31** Ο θεός Γκανέσα, γιος του Σίβα και της Παρβάτι, 14ος-15ος αι., ελεφαντοστό (φίλντισι), Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη
- σ. 32** Η τριπλή προτομή του Σίβα (6,1μ. ύψος), νησί Ελεφάντα, 550-575 μ.Χ., Ινδία
- σ. 32** Natalia Goncharova, εικονογραφικά μοτίβα
- σ. 34** Ο Χριστός ενώπιον του Πιλάτου, Ντούτσιο, 1308-1311, Museo dell'Opera del Duomo, Σιένα, Ιταλία
- σ. 36** Brighton Pier Snub23 Orticanoodles, 2007
- σ. 37** Ιδού ο άνθρωπος, Σαλβαντόρ Νταλί, 1967, από τη σειρά «Η Αγία Γραφή»
- σ. 40** Ο Χριστός αποχωρίζεται τους μαθητές του, Ντούτσιο ντι Μπουονινσένια, 1308-1311, Museo dell'Opera del Duomo, Σιένα, Ιταλία
- σ. 41** Ιησούς Χριστός, Αντώνιος Φίκος, 2016
- σ. 43** Εμβλέψατε εις τα πετεινά του ουρανού, Αντώνιος Φίκος, 2010
- σ. 45** Ο σπλαχνικός πατέρας, Μαρκ Σαγκάλ, 1975-1976

- σ. 46 Ο Χριστός και η Σαμαρείτισσα, Margherita Pavesi Mazzoni**
- σ. 47 Ο Ιησούς και ο Ζακχαίος, Έλενα Τρερκάσοβα**
- σ. 49 Ο Ιησούς θεραπεύει τον τυφλό, Ντούτσιο ντι Μπουονινσένια, 1311, Εθνική Πινακοθήκη του Λονδίνου**
- σ.52 Η Σταύρωση, Ευαγγέλιο του Ραμπουλά, 6ος αι., Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη, Φλωρεντία**
- σ. 53 Ο κίτρινος Χριστός, Paul Gauguin, 1889, Albright-Knox Art Gallery, Buffalo, ΗΠΑ**
- σ. 54 Η Υπαπαντή, Ντούτσιο ντι Μπουονινσένια, 1308-1311, Museo dell'Opera del Duomo, Σιένα, Ιταλία**
- σ. 54 Ο Χριστός εν ετέρα μορφή, Μανουήλ Πανσέληνος, 13ος-14ος αι., Ναός Πρωτάτου, Καρυές, Άγιον Όρος**
- σ. 55 Η προσκύνηση των μάγων, Pietro Perugino, 1504**
- σ. 56 Η Παναγία και ο Ιησούς, παλιά περσική μικρογραφία**
- σ. 56 Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου στο Ισλάμ**
- σ. 58 Ανθρώπινες μορφές στην έρημο προστατεύονται από τον πρωινό παγερό αέρα φορώντας τις κάπες τους, προσφυγικός καταυλισμός στην Αιθιοπία, Σεμπαστιάο Σαλγάδο, 1984**
- σ. 59 Δορκάδα, Πέρης Ιερεμιάδης**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.

Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;

2.

Ποιος είναι ο Θεός των χριστιανών;

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.